

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Politologie

Disertační práce

Polský stranický systém 1989-2016: ve znamení polarizace

Polish Party System 1989-2016: A Case of Polarization

Školitel: PhDr. Jan Bureš. Ph.D.

2016

Autor práce: Mgr. Jiří Koubek

Poděkování vedoucímu práce:

Děkuji vedoucímu práce, PhDr. Janu Burešovi, Ph.D. za cenné připomínky při zpracování této dizertační práce.

V Praze, dne 31. 3. 2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. 3. 2016

[vlastnoruční podpis]

.....
Jméno a příjmení

Abstrakt

Práce analyzuje vývoj polského stranického systému s ohledem na fenomény polarizace a antikomunismu, a to v dílčím středoevropském srovnání. Komparace je uplatněna zejména na fenomén antikomunismu. Polsko v po-tranzičním období vykazuje trvale vysokou míru polarizace, a to bez ohledu na fragmentaci stranického systému. Práce hledá zdroje těchto polarizačních impulsů v konstrukci jazyka politiky a v historizujícím a identitárním chápání polských dělicích linií. Zvláštní pozornost je věnována fenoménu antikomunismu, který měl na vytváření polarizačních impulsů zásadní podíl. Práce též navrhuje periodizaci vývoje polského stranického systému a jeho řazení jako polarizovaného pluralismu v Sartoriho smyslu.

Klíčová slova:

stranický systém, Polsko, polarizace, antikomunismus, fragmentace, alternace, soutěž, štěpení, dimenze soutěže

Abstract

The dissertation thesis analyses the Polish party system focusing particularly on the issues of polarization and anti-communism. The analysis is partially carried out in comparative perspective, especially in exploring anti-communism. Throughout the post-transition period, Poland has been displaying high levels of polarization, without any substantial link to the fragmentation of the party system. Seeking the sources of the polarizing tensions, the thesis has identified the construction of language of politics, as well as historicising and identity-based understanding of political divisions in Poland. The thesis specially focuses on the issue of anti-communism, as a key factor in creating and launching various polarizing impulses. The periodization of the Polish party system developments, as well as its categorization as a case of Satori's polarized pluralism is also proposed in the text.

Key words:

party system, Poland, polarization, anti-communism, fragmentation, alternation, competition, cleavages, dimensions of competition

Obsah

Úvod 7

1. Teoretické koncepty užití pro analýzu polského stranického systému 16

1.1 Sartoriho teorie stranických systémů 16

1.2 Capocciovo pojetí antisystémové strany 17

1.3 Mairův koncept struktury soutěže 19

1.4 Sanchezovy kategorie inchoate party systems a party non-systems 20

1.5 Kitschelt et al: tři typy komunismů a schéma dvoudimenzionální soutěže 21

1.6 Zaryckého aplikace Rokkanova modelu na Polsko 22

1.7 Ost a konec Solidarity 24

2. Periodizace vývoje polského stranického systému a aplikace konceptů 26

2.1. Fáze počáteční krystalizace 1989-1993 26

2.2 Fáze prvotní konsolidace 1993 -2000/1 29

2.3 Fáze rekonstrukce 2000/1 – 2007 32

2.4 Fáze vnějškové stability 2007-2015 36

2.5 Polský stranický systém dle Sartoriho teorie 40

2.6 Polské antisystémové strany dle Capocciovy teorie 46

2.7 Struktura soutěže v Polsku dle Petera Maira 48

2.8 Polský stranický systém dle teorií štěpení respektive dělicích linií 48

3. Antikomunismus 51

3.1 Definice 51

3.2 Volba případů a vztah k tranzici a minulému režimu 52

3.3 Výchozí teze: anti-co? 56

3.4 Delegitimizační schéma 57

3.5 Mentalita antikomunismu: revolucionáři vs obránci statu quo 59

3.6 Antikomunismus vítězů: ČR a SR 62

3.7 Antikomunismus poražených 64

3.8 Antikomunismus opozdílů 70

3.9 Polsko: věčný průkopník, aneb z Gdaňsku přes kulatý stůl až do Smolenska 72

3.10 Maďarsko: učenlivý žák, aneb z poražených vítězové? 79

<u>3.11 Rumunsko: od sultánů k mogulům a opozdilá bitva o paměť</u>	90
<u>3.12 Bulharsko: Bulgaria bucks the trend – anti-postkomunismus nebo post-antikomunismus?</u>	99
<u>3.13 Antikomunistický suterén</u>	105
<u>3.14 Shrnutí</u>	108
<u>4. Polská konzervativní revoluce: vývoj po roce 2015</u>	113
<u>4.1 Ústavní soud</u>	113
<u>4.2 Veřejná média, veřejná správa a státní podniky</u>	115
<u>4.3 Sierakowského „demokratické svržení liberalismu“ a síla demokratického mandátu PiS</u>	116
<u>4.4 Nástup nových antipolitických hnutí</u>	118
<u>Závěr</u>	120
<u>Seznam literatury</u>	123

Úvod

Polsko je zemí, která měla ve středoevropském prostoru vždy zvláštní postavení. V období, kdy byl středoevropský region pod kontrolou nedemokratických komunistických režimů, bylo Polsko vnitřně nejslabším článkem sovětského bloku. Prakticky každé desetiletí s sebou přineslo nejméně jednu vážnou a hlubokou režimní krizi (1956, 1968, 1970, 1976, 1980-81, sklonek 80. let) a tendence jejich stupňování je patrná. Z tohoto i jiných důvodů Linz a Stepan uvádějí, že Polsko je jediným případem sovětského bloku, kde režim neprošel žádnou totalitární fází.¹

Možná i proto bylo Polsko na přelomu 80. a 90. let vůbec první zemí v regionu, která prošla procesem demokratické tranzice. Polský kulatý stůl byl s nadsázkou řečeno svého druhu historickým kompromisem. Vedl k polosoutěživým volbám již v červnu roku 1989 a k uspořádání, které se v přechodném období vyznačovalo významnými autoritářskými enklávami – vyhrazenou 65% většinou mandátů pro strany starého režimu v dolní komoře, tedy mandátů, jež v červnu 1989 byly mimo soutěž, a silnou a vágně definovanou pozicí prezidenta republiky jako jisté „záchranné brzdy“ starého režimu. Také proces demokratické konsolidace byl v Polsku komplikovaný, což Linz a Stepan vystihují tvrzením, že Polsko zaplatilo svou cenu za to, že bylo první.² Autoři mají na mysli zejména silně fragmentovaný stranický systém a turbulentní polský semiprezidencialismus první třetiny, resp. poloviny 90. let.³

Přes tyto počáteční nevýhody zažila země v 90. letech poměrně brzký obrat k ekonomické růstové tendenci a v druhé polovině 90. let dokonce i jisté přechodné politické stabilizaci. Do NATO (1999) i EU (2003) Polsko vstoupilo jako regionální leader vždy v první rozšiřovací vlně. Po roce 2007 dokonce dospěla k uspořádání, které se přinejmenším jeví jako politicky jedno z vůbec nejstabilnějších v postkomunistickém středoevropském regionu, a to jak z hlediska stranického systému, tak ústavně-politického režimu. Také ekonomicky Polsko patří mezi státy, které vůbec nejvíce vydělaly na přistoupení k Evropské unii, a jako jediné v Evropě fakticky odolalo ekonomické a finanční krizi po roce 2008 – minimálně z hlediska toho, co jsou schopny zachytit ekonomické statistické ukazatele.

---

¹ Linz, Juan, Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. 1996, s. 255-261

² Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 267

³ Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 274-283

Posledním velkým bodem obratu se ovšem přinejmenším z politického hlediska ukázaly prezidentské a parlamentní volby v roce 2015, které vedly k nástupu nové vládní elity, jež začala přijímat legislativní opatření, která minimálně vrhají pochybnost na liberálně-demokratický charakter politického uspořádání. Na jaře 2016 země stojí uprostřed vážné ústavně-právní krize, jejíž okolnosti jsou hodnoceny i Benátskou komisí. Polsko, někdejší průkopník demokratizace, se stává nechtěným průkopníkem aplikace nové unijní procedury konzultací Evropské komise a členské země pro podezření na porušování zásad právního státu. Obraz země v Evropě je, zdá se, vážně poškozen a vyústění napjaté situace přelomu let 2015-16 je nejisté.

Polem zájmu této dizertační práce je specifická a významná podoblast politického režimu, kterou je stranický systém. Analýza vývoje polského stranického systému po roce 1989 bude provedena v dílčím a selektivním středoevropském srovnání a se zaměřením na některé vybrané fenomény, které byly pro formování stranického systému klíčové. Jsou to zejména jevy jako polarizace, politika exkluze – tedy vzájemného vyloučení z legitimního politického prostoru – a antikomunismus.

Stranická politika se v Polsku po celou dobu od změny režimu, napříč všemi vývojovými fázemi stranického systému, vyznačovala velmi silným polarizačním tahem. V tomto ohledu Polsko představuje zajímavý protipříklad Sartoriho pojetí, které je založeno na předpokladu vztahu mezi fragmentací a polarizací. V Polsku nejen že redukce formátu stranického systému nepřináší depolarizaci, ale naopak – dva významné polarizační impulzy, agenda tzv. IV. republiky po přelomu tisíciletí a tragická smolenská letecká havárie a její politické dozvuky po roce 2010 spadají do fáze upevnění a koncentrace stranického systému.

Z tohoto postřehu vychází i hlavní badatelská dvoj-otázka této práce: proč v Polsku nepozorujeme Sartorim předpokládaný vztah mezi stranicko-systémovým formátem (tedy stupněm fragmentace) a stranicko-systémovou mechanikou (tedy v našem případě zejména polarizací)? Jaké byly v Polsku jiné, mimo-stranicko-formátové zdroje polarizace?

Podobnou otázku by ostatně bylo možné vztáhnout na důležitého polského souseda, byť nikoli geografického leč mentálního – Maďarsko. Ostatně podobností mezi oběma zeměmi, a to nejen na rovině povrchního ohledání, je celá řada: načasování i základní modus tranzice, podobnost obsahů pravolevého štěpení, obraz krize a „nehotovosti“ postkomunismu, příslib radikální nápravy, rozhodné vítězství politických sil, které s tímto příslibem přicházejí, jejich atak na některé prvky liberálně-demokratického uspořádání (v zájmu této nápravy), a

v neposední řadě i fakt, že obě tyto země se po roce 2010, resp. 2015 ocitly na jistém evropském (přesněji řečeno unijním) pranýři.

Předběžnou pracovní odpovědí na výzkumnou otázku - a tedy i testovanou hypotézou – je, že zásadní roli při polarizačních tazích sehrával faktor politické konstrukce jazyka – konstrukce, jejímž cílem není pouze projektovat se do objektivních, předem daných preferencí mediánového voliče, ale aktivně vytvářet diskurs v zemi. Nabízenou odpovědí na druhou otázku je poukaz na silně historizující (polityka historyczna, Marsze Pamięci), identitární (politická štěpení jako výraz toho, kdo je či není autentickou součástí národního společenství) jakož i „morálně-filozofické“ zakotvení polské stranické politiky (běžné užívání termínu podziały światopogladowe, tedy doslova světonázorové štěpení v polském diskurzu).

Sekundární ambicí této práce je upozornit na limity těch přístupů ke studiu stranických systémů, které tento konstruktivistický aspekt neberou dostatečně v potaz. To samo o sobě poukazuje k tomu, že teoretické zakotvení této práce bude nutně plurální. Analýza bude kombinovat rozmanité přístupy, které bychom mohli personifikovat jako sartoriánské i rokkanovské. Text pracuje s klasickou Sartoriho teorií stranických systémů⁴, ale i s některými jejími modernějšími adaptacemi. Například při aplikaci konceptu antisystémové strany se práce primárně opírá o jemněji propracovaný a analyticky ostřejší Capocciovo pojetí⁵. Podobně při analýze mezistranické soutěže bude přihlédnuto k důležitým teoretickým postřehům Petera Maira (např. koncept struktury soutěže)⁶. Pro ranou fázi vývoje po-tranziční polské stranické politiky se nabízí koncepty O. Sancheze, jakými jsou zárodečný (inchoate) stranický systém, případně zvažít lze dokonce kategorii stranický ne-systém (party non-system).⁷ Představují minimálně pozoruhodnou alternativu Sartoriho poněkud reziduální kategorii atomizovaného pluralismu.

Z rokkanovsky inspirovaných přístupů je třeba zmínit především dílo Kitschelta et al zkoumající stranické systémy Polska, Maďarska, ČR a Bulharska⁸, byť historicko-sociologické pojetí je u nich (vědomě a záměrně) oslabeno (omezují se na dědictví komunistických režimů), a tudíž nehovoří o štěpeních, nýbrž děleních. Rokkanovskou

---

⁴ Sartori, Giovanni: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976

⁵ Capoccia, Giovanni: Anti-System Parties: A Conceptual Reassessment, *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 14 (2002), No. 1, s. 9-35.

⁶ Mair, Peter: *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press, 1997

⁷ Sanchez, Omar: Party Non-Systems. A Conceptual Innovation, *Party politics*, Vol. 15 (2009), No. 4, s. 487-520.

⁸ Kitschelt, Herbert, Mansfeldova, Zdenka, Markowski, Radoslaw, Tóka, Gábor: *Post-Communist Party Systems, Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

perspektivu se naopak přísněji snaží držet polský autor T. Zarycki, který přichází s tezí o primátu štěpení centrum-periferie v polské politice, kterou dále doplňuje zajímavým rozbohem projevů štěpení město-venkov.⁹

V kapitole o antikomunismu se otevírá i perspektiva tranzitologická, protože teoretický rámec dotyčné kapitoly je kromě výše zmíněné práce Kitschelta et al postaven i na Linzově a Stepanově typologii tranzic.¹⁰

Text reflektuje práce mnoha dalších polských autorů, jejichž přínos je však zpravidla spíše empiricko-deskriptivní než teoretické povahy. V zásadě platí, že většina z nich sleduje kitscheltofskou perspektivu dvou dimenzí soutěže. Jejich bádání tak spočívá především v tom, že pomocí tohoto jednoduchého dvojrozměrného schématu lokalizují pozice jednotlivých polských stran, tak jak přicházejí na scénu a odcházejí z ní, a čas od času si položí otázku (například po vstupu Polska do EU, který koincidoval s významným přeskupením polské stranické politiky), jaký je aktuálně poměr „sil“ mezi oběma osami. Neboli zda nadále platí polská konstanta, že osa kulturně-hodnotová naprosto převažuje nad onou socioekonomickou a plně určuje obsah a význam pojmů pravice a levice, anebo zda dochází k nějakému pootáčení obou os či dokonce přesunu váhy na onu socioekonomickou.

Inspirativnější jsou zpravidla pojetí autorů, kteří překonávají tuto poněkud zjednodušující perspektivu dvou os a všímají si naopak rozporných a vzájemně konstitutivních vztahů mezi nimi. Mezi tyto autory patří D. Ost, který na příkladu polské Solidarity - ať již v roli odborové organizace či politické (kvazi)strany – ukazuje, jaký byl *mechanismus* obětování socioekonomické dimenze na oltář oné kulturně-hodnotové a jaké byly důsledky této oběti pro povahu polské politiky.¹¹ Z polských autorů, kteří zastávají spíše sociologickou perspektivu, je třeba jmenovat zejména J. Wiatra či J. Raciborského¹². Cenná je též Meyerova

---

⁹ Zarycki, Tomasz: Politics in the Periphery: Political Cleavages in Poland Interpreted in Their Historical and International Context, *Europe-Asia Studies*, Vol. 52 (2000), No. 5, s. 851-873

¹⁰ Linz, Juan, Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1996

¹¹ Ost, David: *The End of Solidarity. Anger and Politics in Postcommunist Europe*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2005

¹² Tito se však zpravidla nevěnují primárně analýze polských stran a stranických systémů. Viz např. Raciborski, Jacek (ed.): *Elity rządowe III RP 1997-2004. Portret socjologiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2006 či Wiatr, Jerzy: *Socjologia wielkiej przemiany*. Warszawa: Krajowa Agencja Promocyjna, 1999. Vynikající analýzou volební geografie v 90. letech je Kowalski, Mariusz: *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, 2000. Z českých autorů se Polsku věnuje zejména Michal Kubát. Viz např. Kubát, Michal: *Politika v Polsku po roce 1989: Volby, volební systémy a jejich politické*

a Wyrozumské kapitola v práci pojednávající o formálních institucích a neformální politice v zemích střední a východní Evropy.¹³ Zcela stranou tento text ponechává autory – jakkoli zajímavé – jejichž dílo se netýká stranického systému, ale jen případových studií věnovaných jednotlivým stranám. Naopak se nejvíce jako vhodné pomínout autory pohybující se na pomezí vědy, žurnalistiky a politického aktivismu, jejichž příspěvky nespĺňujú prísna kritéria academic rigour, ničméně sdělují o polské stranické politice cosi důležitého a relevantního. Z tohoto důvodu je ve čtvrté, aktualizující kapitole zohledněn hlas kritického levicového komentátora S. Sierakowského.

Co se týče struktury práce, je rozdělena do čtyř kapitol. V té první jsou stručně představeny jednotlivé teoretické koncepty. Následuje tematicky převážně „polská“ kapitola, kde jsou tyto koncepty aplikovány. Její součástí je i periodizace vývoje polského stranického systému.

Třetí kapitola je samostatně věnována problematice antikomunismu, a to v širším regionálním srovnání. Důvodem pro tak velký badatelský důraz na problematiku antikomunismu, v současném Polsku proudů spíše implicitního, v pozadí stojícího, je teze, že to byla právě politika antikomunismu, která od samého počátku formovala vývoj po-tranziční soutěživé stranické politiky v Polsku a že právě ona položila základy silným polarizačním tendencím. Tato teze netvrdí, že explicitní antikomunismus je v polské stranické politice nutně silně přítomen po celé sledované období až do dnes, tedy že je jejím hlavním hybatelem. A už vůbec netvrdí, že hlavním terčem antikomunismu jsou v Polsku (bývalí) komunisté či výhradně levice. Právě naopak. Je to onen vysoký mutační, inovační a adaptační potenciál antikomunistických strategií, který umožňuje pružně měnit cíle, výrazové prostředky i obsahové konotace, tak aby politické poselství bylo trvale udržováno ve vysokém polarizačním varu. Bylo by jistě pošetilé tvrdit, že polská politika je dnes poháněna antikomunistickou agendou podobně bezprostředně jako v 90. letech, kdy lustrace byly jedním z hlavních témat domácí politiky. Z tohoto připuštění však neplyne, že se polský antikomunismus od té doby stal čímsi slabším. Jeho relativní „neviditelnost“ je dána právě i

---

konsekvence. Praha: Karolinum, 2000. Nebo Kubát, Michal: *Demokracie v Polsku: Politický systém Polské republiky (1989–2005)*. Praha: SLON, 2005

¹³ Wyrozumska, Aleksandra, Meyer, Gerd: Formal Institutions and Informal Politics in Poland. In Meyer Gerd (ed.): *Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe*. Opladen & Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers 2008, s. 191-232. Cenná je analýza neformálních praktik mezi těžkým průmyslem a vládou (Op. cit., s. 205-207) či rozsáhlé partitokratické čistky ve státním aparátu po vítězství SLD a zejména AWS (Op. cit., s. 210-211), analýza Rywinovy aféry (Op. cit., s. 211-212), atd.

tím, že se postupem času stal samozřejmě přijímanou hegemonní doktrínou. A svůj někdejší polarizační potenciál přelil do svých pozdějších mutací, které z něj čerpaly inspiraci, byť s ním nutně nejsou totožné. Například smolenský polarizační tah jistě není ve své podstatě něčím primárně antikomunistickým. Využil však některých antikomunistických výrazových figur a obsahových i obrazových prostředků (protiruský osten, Katyň jako komunistický zločin), ale zejména vstoupil na plodnou půdu, kterou mu před tím antikomunistický diskurs připravil. Z výše uvedených důvodů je tedy onen velký polarizační impuls, kterým byl smolenský obrat polské politiky, pojednán právě v této velké antikomunistické kapitole, podobně jako projekt tzv. IV republiky.

Čtvrtá kapitola se jen velmi rámcově snaží zachytit hlavní rysy nejnovějšího vývoje po prezidentských a parlamentních volbách 2015 a po nástupu Práva a spravedlnosti (PiS) k moci. Důkladnější zpracování této problematiky bylo pochopitelně zásadně limitováno termínem pro odevzdání této práce, který znemožňuje, aby bylo v některých zcela zásadních současných kauzách (zpráva Benátské komise, ústavní soud, konzultace Evropské komise s polskou vládou) možné vyčkat na jejich vyústění, natož je dostatečně důkladně analyticky zpracovat. Ostatně i z hlediska úzce chápaného tématu práce – tedy stranického systému – nás termín pro odevzdání textu ponechává ve svízelné situaci, kdy je zhora nemožné posoudit, zda náznak jisté současné rekonstrukce polského stranického systému - propad Občanské platformy (PO) a perspektiva jejího nahrazení jakožto hlavní opoziční síly novou neoliberalní stranou Moderní Polsko (Nowoczesna.pl) - je něčím skutečným a alespoň elementárně trvalým, či zda jde o pouhý přechodný výkyv.

Na tomto místě zbývá doplnit několik poznámek týkajících se vymezení tématu. První se týká roviny analýzy. Předkládaný text se striktně omezuje na rovinu stranicko-systémovou, chápanou v Sartoriho intencích jako uspořádaný vzorec mezistranických interakcí.¹⁴ Zcela rezignuje na neméně důležitou, leč *vedle* stranicko-systémové analýzy v rozsahu jedné dizertační práce obtížně postižitelnou, rovinu stran jako jednotek systému. Sem by pařila celá plejáda důležitých témat jako vnitřní organizace stran, role vedení, regionálních struktur, členské základny, parlamentního klubu, financování, atd. Polské reálie v tomto ohledu velmi dobře mapují Szczerbiakovy práce, jejichž základní zjištění lze shrnout poukazem ke slabé organizační základně polských politických stran a vysoké míře personalizace.¹⁵

---

¹⁴ Sartori, Giovanni. 1976, s. 43

¹⁵ Pro 90. léta viz Szczerbiak, Aleksander. *Poles Together? Emergence and Development of Political Parties in Post-Communist Poland*. Budapest nad New York: Central European University Press, 2001. Specificky pro otázku státního

Stranou analýzy je též ponechána obecnější politicko-systémová rovina. Výjimkou jsou exkurzy k maďarské ústavě 2011 (v kontextu kapitoly o antikomunismu) či k změnám zaváděným v Polsku vládou Práva a spravedlnosti (PiS) po roce 2015. Pro základní shrnutí hlavních znaků polského politického systému, a to na pozadí rozdílů a podobností se zeměmi Visegrádské skupiny, poslouží tabulka níže.

Tabulka 1 – Polsko ve srovnání politických systémů zemí V4

	Polsko	Slovensko	Maďarsko	ČR
Volební systém ¹⁶	proporční	proporční	smíšený	proporční
Volební systém - specifikace	středně proporční	silně proporční	silně většinový	středně proporční
Struktura zákonodárního sboru	asymetrický dvoukomorový	jednokomorový	jednokomorový	asymetrický dvoukomorový
Volební kalendář (u 2komorových parlamentů)	sjednocený	----	----	nesjednocený
Volební kalendář (volby do samosprávy)	sjednocený	nesjednocený	sjednocený	nesjednocený
Způsob volby prezidenta:	přímo	přímo	nepřímo	nepřímo (do 2012), přímo
Prezidentské pravomoci ¹⁷	střední	slabé	slabé	slabé - střední

Zdroj: vlastní autorův rozbor

Další poznámka se týká časového vymezení práce. V hrubých obrysech je pokryto celé po-tranziční období polské politiky. Je ale zřejmé, že v rámci této více než čtvrt stoleté periody je

---

financování stran viz Szczerbiak, Aleksander. State Party Funding and Patronage in Post-1989 Poland, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 22 (2006), No. 3, s. 298-319

¹⁶ Pro dolní komoru (v případě zemí s 2komorovými parlamenty)

¹⁷ Na základě Siraoffovy metody pro měření prezidentských pravomocí. Siraoff, Alan. Comparative presidencies: The inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction, *European Journal of Political Research*, Vol 42 (2003), No. 3, s. 287–312

kladen důraz zejména na její novější fáze¹⁸ – to vše s přihlédnutím k výše formulované výhradě na adresu nejnovějšího období po roce 2015.

Pokud jde o prostorové vymezení, text se zabývá primárně Polskem. Srovnávací střeoevropská perspektiva je jen pragmatickým nástrojem pro lepší pochopení polských fenoménů a střední Evropou se zde míní ta část regionu, která prošla podobnou nedemokratickou a tranziční zkušeností – primárně ostatní země Visegrádské čtyřky a spíše okrajově (výrazněji pak v kapitole o antikomunismu) Bulharsko a Rumunsko. Svým charakterem nejvíce srovnávací kapitolou je ta čtvrtá, pojednávající o antikomunismu. V ostatních kapitolách představují střeoevropské země spíše jakýsi dílčí referenční rámec. Ambicí tohoto textu tedy rozhodně není důkladná, systematická a plnohodnotná komparace stranických systémů skupiny zemí.

Na místě je i „institucionální“ či volebně-arénové vymezení. Primární zkoumanou arénou bude dolní komora polského parlamentu, Sejm. Sekundárně, spíše okrajově bude přihlédnuto k prezidentské aréně¹⁹, jež na rozdíl od Slovenska vykazuje vysokou míru kongruence s arénou parlamentní. Naopak zcela odhlédnuto bude od horní komory, Senátu, a to z důvodu výrazné asymetričnosti polského bikameralismu a proto, že je volena sice rozdílným volebním systémem než Sejm, tedy většinovým, ale ve sjednoceném volebním kalendáři. V Senátu má tedy aktuální vítěz voleb jen zvýrazněnou převahu oproti Sejmu – zpravidla výraznou absolutní většinu mandátů.

Metodologicky je text kombinací analýzy politického jazyka (zejména kapitola o antikomunismu), která si ovšem rozhodně nečiní ambici být plnohodnotnou diskurzivní analýzou, a aplikace teorií na polské realie. Celá práce je tedy téměř beze zbytku postavena na narativních a kvalitativních metodách. Kvantitativní metody jsou užity jen zcela okrajově a mají ilustrativní účel (např. výpočet indexu efektivního počtu stran, ENP, pro srovnání míry fragmentace stranických systémů). Pokud jde o postižení fenoménu polarizace, nebylo záměrně přistoupeno k žádné formě její kvantifikace (ta by v posledku musela tak či onak spočívat na datech z výzkumů veřejného mínění, které však nejen v Polsku vykazují vysokou míru variance), a jádro výzkumného úkolu tak spočívá – a je to otázkou záměrné badatelské volby - na rozboru politického jazyka.

---

¹⁸ Pro podrobnější analýzu 90. let viz např. Antoszewski, Andrzej, Herbut, Ryszard (eds.): *Polityka w Polsce w latach 90. Wybrane Problemy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998

¹⁹ Text se nezabývá postavením prezidenta v ústavně-politickém systému. Doporučit lze např. práci Glajcar, Rafał, Migalski, Marek: *Prezydent w Polsce po 1989 r. studium politologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2006

1. Teoretické koncepty užívané pro analýzu polského stranického systému

1.1 Sartoriho teorie stranických systémů

Zásadní přínos zakladatelské Sartoriho práce o stranických systémech ze 70. let je trojí. Zaprvé je to důkladná konceptualizace pojmu stranický systém a jeho jasná definice.²⁰ Zadruhé, Sartori navrhl logickou spojnici mezi kvantitativním (formát, počet stran) a kvalitativním hlediskem (mechanika, logika soutěže, polarizace)²¹ – v této práci je ovšem tato spojnice problematizována. Zatřetí, Sartori překonává do té doby převažující představu, že hlavní dělítko vede mezi systémy dvou- a vícestranickými. Ponecháme-li stranou, že dvě Sartoriho zcela kardinální dělítky vyššího řádu vycházejí z jeho přísné konceptualizace a vymezují jednak skutečné soutěživé stranické systémy od systémů nesoutěživých a, dále pak, od konfigurací „přespříliš“ soutěživých (atomizovaných soustav chaotické soutěže), pak Sartori klade hlavní dělítko nižšího řádu dovnitř vícestranické kategorie, a to mezi tzv. umírněný a polarizovaný pluralismus. Právě druhý zmíněný je hlavní Sartoriho teoretickou inovací.

Sartori ve sledu své práce nejprve přihlíží k formátu stranické soustavy. Dle toho konstruuje 7 tříd²², přičemž při počítání stran stanovuje a řídí se pravidly relevance politických stran²³. Posléze prověřuje kvantitativní kritérium formátu kvalitativním kritériem polarizace neboli ideologické vzdálenosti.²⁴ Teprve na základě tohoto kroku jsou konstruovány skutečné typy stranických systémů.

Již v této fázi analýzy je zřejmé, že ne všechny typy jsou pro tuto dizertační práci relevantní. Lze zcela ponechat stranou Sartoriho pasáže věnované nesoutěživým systémům (byť není bez zajímavosti, že si zde konceptuálně vypůjčuje z polského politologa a sociologa J. Wiatra).²⁵ S ohledem na polské realie navíc zcela nepřipadají v úvahu kategorie systému predominantní strany²⁶ a dvoustranického systému.²⁷

Postačí tedy omezit se na definiční znaky polarizovaného a umírněného pluralismu. Polarizovaný pluralismus je systém vyznačující se přítomností relevantních antisystémových

---

²⁰ Sartori, Giovanni. 1976, s. 29, 43

²¹ Sartori, Giovanni. 1976, s. 125-130

²² Sartori, Giovanni. 1976, s. 125-126

²³ Sartori, Giovanni. 1976, s. 121-125

²⁴ Sartori, Giovanni. 1976, s. 126-130

²⁵ Jedná se o koncept hegemonické strany, viz Sartori, Giovanni. 1976, s. 230. Na téma nesoutěživých systémů viz Sartori, Giovanni. 1976, s. 217-243

²⁶ Sartori, Giovanni. 1976, s. 192-201

²⁷ Sartori, Giovanni. 1976, s. 185-192

stran, s ideologicky obsazeným středem spektra, vyznačujícím se dále přítomností bilaterálních opozic (ty se navzájem vylučují a nemohou spojit své síly), vysokou mírou polarizace (chápané jako velká vzdálenost na ideologické škále, ale také jako prvek vzájemného odcizení a vyloučení), odstředivou logikou soutěže (střed je obsazen a není sázkou ve hře, pobídkou pro dostředivou soutěž), ideologizovanou mentalitou (politické skupiny jako určité „sektory“ politických „věřících“), politickým jazykem charakterizovaným jako overbidding (přehánění, trumfování – jinými slovy, vyhrocený politický jazyk, spadá sem i politika strašení) a přítomností neodpovědných opozic (antisystémové síly jsou trvale vyloučeny a nemusí se zodpovídat ze své politiky, pro-systémové síly fakticky nemají alternativu, dochází jen k periferním obměnám vládních koalic, kde se partneři na sebe navzájem vymlouvají)²⁸

Umírněný pluralismus je přesným opakem výše uvedených znaků. Je to bipolárně strukturovaný systém s dostředivou logikou soutěže, s celkově malou ideologickou vzdáleností mezi krajními konci škály, který funguje na koaličních půdorysech.²⁹

1.2 Capocciovo pojetí antisystémové strany

Giovanni Capoccia ze Sartoriho vychází, ale precizuje jeho koncept antisystémové strany. Všímá si, že Sartoriho pojem – krom oho, že je ze své povahy náchylný k tomu, aby volně cestoval z akademické sféry do sféry instrumentální politiky a byl užíván jako nálepka k diskreditaci soupeřů – je užíván ve velmi různých významech a že jistý díl viny leží na Sartoriho velmi široké definici. Pro Sartoriho je antisystémová taková strana, která podkopává legitimitu režimu, vůči němuž stojí v opozici.³⁰ Častým nedorozuměním pak je představa, že pro Sartoriho je antisystémová strana nutně antidemokratická. Na příkladu gaullistů³¹ přitom sám Sartori jasně dokládá, že by takové chápání bylo nedorozuměním. Nicméně sousloví „legimita režimu“ může k takovým nedorozuměním vybízet.

Capoccia navrhuje rozlišit mezi dvěma různými dimenzemi antisystémovosti, které se odvíjejí od toho, co je vlastně oním referenčním systémem. Je-li to politický systém (jeho instituce, ale také třeba také ideologie, ekonomické zřízení a formy redistribuce, může sem

---

²⁸ Sartori, Giovanni. 1976, s. 131-145

²⁹ Sartori, Giovanni. 1976, s. 173-185

³⁰ Sartori, Giovanni. 1976, s. 132-133

³¹ Sartori, Giovanni. 1976, s. 172-173

patřit členství země v nějaké mezinárodní či nadnárodní organizaci, apod.), hovoří o ideologické antisystémovosti³² – strana odmítá některý z definičních znaků systému či se vůči němu vymezuje.

Je-li oním referenčním rámcem stranický systém (a to byla patrně původní intence Sartoriho pojetí), pak Capoccia navrhuje koncept tzv. relační (vztahové) antisystémovosti.³³ Jinými slovy, jde o to, zda je ve stranickém systému přítomna strana či strany, které působí jako polarizující činitel. Capoccia přitom ponechává stranou, do jaké míry je to otázkou volby samotných těchto stran (tedy zda jsou *aktivním* polarizujícím činitelem, který ostatní hráče osočuje, delegitimizuje, či zda jsou *pasivním* polarizujícím činitelem, tzn., zda jsou samy předmětem ostrakizace a vyloučení ze strany ostatních).

Protnutím dvou dimenzí vznikne jednoduchá čtyřčlenná typologie. 1. Typické antisystémové strany naplňují oba významy antisystémovosti. 2. Typické pro-systémové strany nenaplňují ani jeden. 3. Polarizující strany³⁴ jsou relačně, nikoli však ideologicky antisystémové (patří sem různé protestní strany). 4. Akomodující strany³⁵ naplňují ideologický význam antisystémovosti, ale stranický systém nepolarizují (např. moderující se západní komunistické strany, které v programech „ze setrvačnosti“ mají protirežimní formulky, ale v praxi se svou politikou snaží do systému spíše integrovat). Do toho kvadrantu spadají i irrelevantní antisystémové strany, které by naplňovaly oba významy, ale jsou příliš slabé, než aby *dokázaly* systém polarizovat.³⁶

1.3 Mairův koncept struktury soutěže

Peter Mair je velmi mnohostranným autorem, z jehož výbavy si lze pro účel této práce vypůjčit koncepty otevřené a uzavřené struktury soutěže.³⁷ Mair cení Sartoriho důslednost při rozlišování jednotek a rovin analýzy, například při distinkci mezi volební a parlamentní arénou. Sám dovádí tento přístup ještě dále, když podotýká, že středobodem (a nejvyšší sázkou) mezistranické soutěže není legislativní, ale exekutivní aréna.

---

³² Capoccia, Giovanni. Op. cit., s. 18-21

³³ Capoccia, Giovanni. Op. cit., s. 13-18

³⁴ Capoccia, Giovanni. Op. cit., s. 26-27

³⁵ Capoccia, Giovanni. Op. cit., s. 27-28

³⁶ Capoccia, Giovanni. Op. cit., s. 28

³⁷ Podnětná je i kapitola téže knihy pojednávající o tom, zda jsou postkomunistické stranické systémy ze své povahy něčím specifické a diametrálně se odlišující od stranických systémů jiných nových demokracií. Mair, Peter: *Party System Change. Approaches and Interpretations*. 1997, 175-198

Navrhuje tedy kritéria, která se co nejpříměji vztahují k aspektu vládnutí. Hledá-li tedy koaliční vzorce, pak jsou to *vládně-koaliční vzorce*. Zajímá ho též model alternace. Koncept struktury soutěže je výslednicí tří kritérií: vzorce alternace, míry inovativnosti (či naopak repetitivnosti) vládně koaličních formulí a vyloučení některých aktérů z podílu na exekutivní moci.

Úplná či naopak žádná alternace je prvkem uzavřené struktury soutěže (a nezáleží na tom, zda se u moci vystřídají dvě strany, nebo dva proti sobě stojící bloky stran, či strana a proti ní stojící blok, jako tomu dlouho vylo v některých severských zemích). Částečná alternace naopak poukazuje k otevřené struktuře, ať již jde o periferní obměnu vládní koalice (model italské první republiky), či naopak mezi dvěma silnými stranami rozhoduje slabší jazýček na vahách (Západní Německo až do nástupu Zelených). Ať tak či onak, takový systém je méně předvídatelný, a to zejména v otevřených trojstranických konfiguracích, jako byla v poválečných dekadách Belgie.³⁸

Experimentování s vládně-koaličními formullemi je pochopitelně příznakem otevřenosti struktury soutěže (SRN v krátké době v průběhu 60. let vyzkoušela všechny tři tehdy možné dvoustranické vládní koalice), naopak jejich stabilita je symptomem uzavřené struktury soutěže, tedy vysoké míry předvídatelnosti a srozumitelnosti.³⁹

Také vyloučení relevantního aktéra z vládnutí strukturu mezistranické soutěže uzavírá (a naopak).⁴⁰ Mair však kupodivu příliš nereflektuje, že jeho kritéria mohou působit proti sobě navzájem, a o nejen v důsledku nějaké empirické nahodilosti, ale dokonce systematicky a logicky. Týká se to hlavně posledních dvou uvedených. Je-li někdo trvale vyloučen (uzavřená struktura), může to vést k nutnosti experimentovat s koalicemi (otevřená struktura).

1.4 Sanchezovy kategorie inchoate party systems a party non-systems

Také Omar Sanchez vychází ze sartoriánské osnovy, minimálně z hlediska přísného chápání toho, co je stranický systém, a při důsledné konceptualizaci a práci s žebříčkem obecnosti. Jeho zájem se obrací na sporné pásmo soustav (dle jeho terminologie stranických univers), u nichž může vzniknout pochybnost, jsou či nejsou-li skutečnými stranickými

---

³⁸ Mair, Peter. Op cit., s. 207-209

³⁹ Mair, Peter. Op cit., s. 209-210

⁴⁰ Mair, Peter. Op cit., s. 210-211, viz též tabulka s. 212

systemy v Sartoriho přísném smyslu. Sanchez však Sartoriho pojetí přesahuje směrem k Mainwaringovi a Torcalovi, když pracuje s jejich definicí stranického systému a jako klíčové kritérium navrhuje hledisko institucionalizace stranického systému.⁴¹

Sanchez navrhuje dva pojmy pro zachycení dvou nestrukturovaných (neinstitutionalizovaných), přesto však kvalitativně odlišných konfigurací. Zárodečné stranické systémy (inchoate party systems) se vyznačují slabými kořeny stran ve společnosti, vysokou celkovou volatilitou, leč omezenou (nízkou nebo středně vysokou) vně-systémovou volatilitou.⁴² Jinými slovy, systém přes svou slabou institucionalizaci vykazuje nějaké trvalé, byť sebekřehčí jádro. Je tedy stále ještě stranickým systémem, byť jeho oslabeným, neinstitutionalizovaným typem.⁴³ Oproti tomu stranické ne-systémy (party non-systems)⁴⁴ se vyznačují absencí takového jádra.⁴⁵ Představují tedy svébytnou rodovou kategorii, jež spolu se stranickými systémy spadá do nadřazené super-obecné kategorie stranické universum.⁴⁶

1.5 Kitschelt et al: tři typy komunismů a schéma dvoudimenzionální soutěže

Myšlenková osnova autorské čtveřice (H. Kitschelt, G. Tóka, R. Markowski a Z. Mansfeldová) je ve své podstatě rokkanovská díky své historické perspektivě, tedy potud, pokud tvrdí, že pro pochopení logiky „postkomunistických“ stranických systémů je naprosto nezbytné vzít v potaz různou logiku typů komunismu v jednotlivých zemích. Navíc i při diagnóze svých tří typů komunismu jdou autoři ještě o krok dál a přihlížejí k předkomunistickým historickým determinantám těchto typů komunismu (stupeň urbanizace a modernizace společnosti, stupeň mobilizace jednotlivých politických segmentů, předchozí demokratická zkušenost či naopak její absence, povaha předkomunistického režimu, atd.).

---

⁴¹ Sanchez, Omar. Op. cit., s. 489

⁴² Sanchez, Omar. Op. cit., s. 496

⁴³ Viz schéma žebříčku obecnosti (Sanchez, Omar. Op. cit., s. 491)

⁴⁴ Definice zní: „...není-li identita hlavních (dvou, tří či čtyř) stran získávajících hlasy (bez ohledu na jejich pořadí dle volebního výsledku) stejná alespoň po dobu více než dvojích voleb, pak lze takové stranické universum označit jako 'ne-systém'.“ (Sanchez, Omar. Op. cit., s. 489)

⁴⁵ Sanchez, Omar. Op. cit., s. 493

⁴⁶ Sanchez, Omar. Op. cit., s. 490-493

Při konstrukci tří typů komunismu se soustředí na dvě základní kritéria: jaká byla míra formálně byrokratické institucionalizace režimu (od propracovaných a vyvinutých byrokratických mašinerií až po personalizované režimy založené na meziosobních sítích fungujících na bázi klientelismu a patronáže) a jaké strategie režim využíval pro udržování modu vivendi mezi vládou a společností (kooptační nebo represivní).⁴⁷

Autoritářsko-byrokratický komunismus je vysoce institucionalizovanou strukturou se silnou represí a slabou kooptací. Předcházela mu demokratická zkušenost a již před jeho nastolením byla společnost značně modernizována. Mobilizovány byly všechny politické složky, včetně stran dělnického hnutí. I proto byly nositelkami komunistického režimu masové politické strany.⁴⁸

Patrimoniální komunismus je opakem výše uvedeného, pokud jde o předkomunistickou historii (slabá modernizace, absence demokratické zkušenosti, tradiční monarchické autoritářské režimy, mobilizován jen agrární politický zájem) a stupeň institucionalizace režimu (personalizace režimu, často s prvky kultu osobnosti, inter-personální směny výhod a protislužeb, vysoká míra korupce, klientelismu a patronáže). Co se strategií vůči společnosti týče, vyznačuje se vysokou mírou represe i kooptace (oběma formami překonává zásadní počáteční handicap v podobě velmi úzké sociální základny režimu, rozhodne se sociálně pozdvihnout rolnické masy, ale musí nejprve zlomit jejich rezistenci).⁴⁹

Národně akomodativní komunismus je střední polohou mezi výše uvedenými, pokud jde o předkomunistickou historii (nerovnoměrná, ohnisková modernizace, velmi křehká demokratická zkušenost, semiautoritářské či hybridní režimy v meziválečném období, významněji mobilizován jen agrární a buržoazní politický zájem) a stupeň institucionalizace režimu (ten navíc od počátku čelil silné domácí opozici či rezistenci, je považován za cizorodý, ne-národní prvek). A je opakem autoritářsko-byrokratického komunismu co do poměru kooptace a represe (režimu chybí masová stranická základna, která by za ním stála, kooptací si snaží vytvořit národní domácí základnu, najít se společností modus vivendi – proto národně akomodativní).⁵⁰

Tři typy komunismů zakládají v po-tranzičním období různé struktury a kombinace jednotlivých politických dělicích linií (autoři záměrně rezignují na pojem cleavage⁵¹).

---

⁴⁷ Kitschelt et al. Op. cit, s. 21-22

⁴⁸ Kitschelt et al. Op. cit, s. 25-28

⁴⁹ Kitschelt et al. Op. cit, s. 23-24

⁵⁰ Kitschelt et al. Op. cit, s. 24-25

⁵¹ Kitschelt et al. Op. cit, s. 63

Rozlišují hned pět typů dělicích linií (režimní, ekonomicko-distributivní, socio-kulturní, národně-kosmopolitní a etnické)⁵², které pro zachycení polských reálií zjednodušují na dvě soutěžní dimenze: socio-kulturní (sekulární libertariáni vs. náboženští autoritáři) a ekonomickou (protekcionalismus vs. tržní liberalismus).⁵³ Ve výsledku se tak vlastně dostávají velmi blízko sartoriánskému konceptu dimenze soutěže – ostatně na Sartoriho a Saniho dílo tito autoři explicitně odkazují.⁵⁴

1.6 Zaryckého aplikace Rokkanova modelu na Polsko

Zarycki se ve svém textu věnuje srovnání rokkanovského pojetí štěpení a kitscheltovského „univerzálního“ modelu dělicích linií. Výhodou druhého je jeho jednoduchost, nevýhodou pak slabší schopnost zachytit specifika každé země. Zarycki aplikuje oba modely na polský případ a zatímco u kitscheltovského modelu se nijak neodchyluje od poznatků jiných autorů (primát hodnotové osy), v případě rokkanovského stojí jeho výklad za hlubší pozornost.

Polské reálie si dle Zaryckého vyžadují jistou adaptaci Rokkanova modelu (který byl míněn jen pro omezenou množinu západoevropských zemí) a polský autor k ní přistupuje originálně. Chápe celý model v širší geopolitické perspektivě a vnímá Polsko především jako zemi ležící trvale na evropské periferii, u níž se jen historicky střídá příslušnost k různým evropským centrům (v 19. století dokonce hned ke třem současně). Polskou politiku tak čte jako konstantní zápas domácích sil hájící pozici periferie a usilujících v posledku o nezávislost země na centru a sil hájících zájem centra a identifikujících se s ním.⁵⁵

Štěpení centrum-periferie tak překrývá všechna ostatní rokkanovská štěpení. Například štěpení církve-stát bylo v Polsku díky úzké identitární vazbě mezi polskou etnicitou a římským katolicismem vždy doplňující dimenzí zápasu mezi patrioticko-katolickou (polskou) periferií a cizonárodním centrem, které navíc v případě protestantského Pruska (Německa) a pravoslavného Ruska stálo vždy ideologicky v protikladu k polskému katolictví.⁵⁶ U pozdějších center s jejich sekulárními ideologiemi (Berlín a krátká nacistická epizoda,

---

⁵² Kitschelt et al. Op. cit., s. 64-68

⁵³ Kitschelt et al. Op. cit., s. 223-261.

⁵⁴ Kitschelt et al. Op. cit., s. 62

⁵⁵ Zarycki, Tomasz. Op. cit., s. 856-857

⁵⁶ Zarycki, Tomasz. Op. cit., s. 861-862

Moskva a ateisticky orientovaný sovětský marxismus-leninismus i Brusel a liberálně-demokratický sekularismus) je tento ideologický protiklad ještě vyostřen.

Štěpení pracující-vlastníci se v Polsku nikdy plně nerozvinulo, jednak kvůli pozdnímu nástupu industrializace a slabosti proletariátu a jednak – opět – kvůli překryvu otázky a národní a sociální. Zarycki zde provádí zajímavou historickou paralelu mezi Polskou socialistickou stranou (PPS) 19. století a o sto let mladší Solidaritou v tom, že obě kombinovaly boj za sociální práva dělnictva s bojem proti cizímu centru.⁵⁷

A pokud jde o štěpení město-venkov, upozorňuje Zarycki na některé zvláštnosti polské situace, a to na obou stranách tohoto protikladu. Na urbánní straně je to specifikum v podobě silného zastoupení intelektuální třídy (sociálně ze značné části de facto zchudlá šlechta), která byla zpravidla politicky rozdělena a jejíž převažující část v různých fázích stála buď na straně periferie (posledních 10-15 let komunistického režimu vyznačujících se aliancí mezi dělníky, intelektuály i katolickou církví), nebo na straně centra (poválečné dvacetiletí až do krize 1968, kdy si převážně levicově orientovaní intelektuálové nemálo slibovali od režimu lidového Polska a od jeho modernizačně-sekularizačního tažení).⁵⁸

Na straně venkova je to pak specifická struktura vlastnictví půdy, která je důsledkem složité historie polských záborů, teritoriálních posunů Polska na mapě, ale také toho, že Polsko jako jediná země sovětského bloku neprovedla kolektivizaci zemědělství. Zarycki v zásadě rozlišuje tři modely. Zaprvé, v někdejším rakouském a ruském záboru vidíme mimořádně roztroušenou pozemkovou strukturu a neefektivní zemědělství (důsledek poválečné pozemkové reformy, v rámci níž byly velké državy rozděleny drobným rolníkům) a tamní venkovské obyvatelstvo se navíc vyznačuje silně konzervativní (pro-periferní, pro-polskou) orientací z důvodu silné zakořeněnosti na teritoriu, silné religiozity, atd.⁵⁹ Zadruhé, v někdejším pruském záboru této fragmentaci zabránila starší, ještě za německé éry uskutečněná pozemková reforma, která vedla ke vzniku středně velkých a kapitálově silnějších farem.⁶⁰ Zatřetí, území, která Polsku připadla až po druhé světové válce (v polské terminologii *Ziemie Zachodnie*, případně *Ziemie Odzyskane*, tzn. vlastně „znovuzískané“), prošla po válce významnější kolektivizací, ale i tam nastal po nástupu Gomulky obrat směrem

---

⁵⁷ Zarycki, Tomasz. Op. cit., s. 862-865

⁵⁸ Zarycki, Tomasz. Op. cit., s. 866-868

⁵⁹ Zarycki, Tomasz. Op. cit., s. 865

⁶⁰ Zarycki uvádí, že historické Velkopolsko se v důsledku toho vyznačuje výkonnějším zemědělstvím dodnes, a to navzdory nižší kvalitě půdy. (Op. cit., s. 865-866). Je však třeba připomenout, že v textu z roku 2000 logicky nemohly být zohledněny posuny plynoucí ze členství Polska v EU, masivních transferů do polského zemědělství a proměn jeho struktury.

k drobnějšímu vlastnictví půdy. Rozhodující zde však byl jiný proces – masivní obměna obyvatelstva, které zde plně nezakořenilo, vyznačuje se mnohem větší mobilitou, slabší religiozitou, a tudíž spíše levicovými politickými pohledy.⁶¹

1.7 Ost a konec Solidarity

Základním východiskem Ostova pojetí je, že pro dobré fungování liberální demokracie je žádoucí, aby byla politika strukturována na třídním a nikoli identitárním (etnickém, náboženském, kulturním či jiném) základě. V prvním případě je možný kompromis, východiskem je redistributivní politika. V druhém případě hra silně směřuje k logice nulového součtu a východiskem je spíše politika vyloučení.

Ost ve své knize analyzuje, jak polská Solidarity po změně režimu cíleně a programově opustila třídu, jménem které původně vznikla, a jak v zájmu rychlého a efektivního provedení ekonomické reformy opustila třídní perspektivu samotnou a přiklonila se k tématům identitárním (aborce, lustrace, role církve v politice a poukaz na Boha v ústavě, apod.). Tento konzervativní obrat však Ost chápe právě jako důsledek předchozího obratu neoliberálního, který na přelomu 80. a 90. let provedla intelektuálsko-liberální elita Solidarity.⁶² Solidaritní intelektuálové nejprve apelují na solidaritní dělníky, aby rezignovali na sebe jako třídu (a na sen o svém hnutí jako silných odborech). A teprve po této rezignaci - a v důsledku frustrace z nenaplněných transformačních očekávání – dělníci nechají toto vakuum po třídě zaplnit jinou silnou kolektivní identitou. Stanou se z nich antikomunisté, katoličtí konzervativci a polští vlastenci.⁶³

Ostův výklad je pro účely této dizertační práce podnětný v tom, že vysvětluje určitou *strukturální* slabost polského liberalismu, který v jisté fázi zapomněl na své vlastní progresivní kořeny a se samozřejmostí na sebe implantoval předponu –neo, která redukovala poselství liberálů jen na úzké politicko-liberální cíle. Polští liberálové a jejich dědicové si

---

⁶¹ Zarycki, Tomasz. Op. cit., s. 866. Zarycki v textu reflektuje realie z dob, kdy jednou z hlavních stran byla v Polsku levicová SLD, která měla právě ve „znovuzískaných zemích“ své významné bašty (ostatně sám koncept „znovuzískaných zemí“ byl jednou z hlavních a nejuspěšnějších legitimizačních formulek polského komunistického režimu, z něž SLD personálně i organizačně vycházela). Dnes bychom nehovořili nutně o „levicových“ oporách, ale spíše o baštách nekonzervativních pravicových stran jako PO nebo Nowoczesna.pl.

⁶² Ost, David. Op. cit., s. 60-93

⁶³ Ost, David. Op. cit., s. 94-121

v některých fázích tuto svou strukturální slabost uvědomovali – jako například Občanská platforma po své dvojité volební porážce v roce 2005 - a reagovali vskutku odklonem od striktně neoliberálního programu, ale nikoli ve smyslu příklonu k programu autenticky liberálnímu (řekněme sociálně-liberálnímu či progresivnímu), ale spíš ve smyslu proměny v ultra-flexibilní responzivní středovou pragmatickou stranu moci, která spíš reaktivně tlumí ideologické ataky svých konzervativních protivníků, než aby sama soustavně přicházela s vlastními pozitivními agendami.

2. Periodizace vývoje polského stranického systému a aplikace konceptů

Ve vývoji polského stranického systému lze identifikovat čtyři fáze, které s výjimkou té první trvaly podobnou dobu: každá 6-8 let.⁶⁴ Nová, pátá fáze pravděpodobně nastupuje právě nyní, ale její vyústění je nejasné. Lze je pracovně pojmenovat jako fáze počáteční krystalizace mezi lety 1989 a 1993, fáze prvotní konsolidace mezi lety 1993 a 2000 (2001), fáze rekonstrukce mezi lety 2001 a 2007 a fáze vnějškové stability mezi lety 2007 a 2015.

---

⁶⁴ Alternativní Szczerbiakův přístup k periodizaci naznačený v jedné z jeho starších prací se zdá být nesen spíše historicko-deskriptivní perspektivou. V relativně krátkém období, které tato kniha pokrývá (1989-1998), navrhuje rozlišovat až šest vývojových fází, které jsou v zásadě automaticky strukturovány dle volebních mezníků (parlamentních i prezidentských). Szczerbiak, Aleksander. *Poles together? Emergence and Development of Political Parties in Post-Communist Poland*. 2001, s. 13-24

Vzhledem k zaměření této práce na polarizaci je třeba připomenout, že počátek každé z těchto fází byl nesen silným polarizačním impulsem: 1989 a první volební střet mezi komunisty a Solidaritou, 1993 a moment „návratu“ komunistů, 2001 a nástup hned dvou silně antisystémových stran (LPR a Sebeobranu), 2007 a volby jako „referendum“ o Kaczyńském a vládě PiS. Tento výčet navíc nevyklučuje, že další, mnohdy ještě silnější impulsy následovaly uvnitř některých fází (2003 a Rywinova aféra⁶⁵ jako spouštěč pro kolaps levice, 2005 a projekt IV. republiky či 2010 a Smolensk)

2.1. Fáze počáteční krystalizace 1989-1993

První roky po tranzici se vyznačovaly čilým kvasem a přeskupováním hráčů na teprve se formující scéně polského stranictví. První fázi fakticky zahájil až první velký konflikt uvnitř Solidarity před přímými prezidentskými volbami roku 1990 („wojna na górze“ mezi skupinami kolem Walesy a Mazowieckého)⁶⁶ a k jejímu protahování přispělo pozdní vypsání prvních plně soutěživých parlamentních voleb (až podzim 1991), jakož i volba mimořádně proporcionalní varianty poměrného volebního systému (pro drtivou většinu mandátů rozdělovaných v regionálních volebních obvodech fakticky bez uzavíracích prahů). Tato vývojová etapa polského stranictví se navíc odehrávala v podmínkách ústavního provizoria. Teprve v roce 1992 byla přijata tzv. Malá ústava, která však byla jen velmi částečným a nedokonalým východiskem⁶⁷ z tohoto provizoria.

Období 1989-1993 se sice skládá ze dvou parlamentních funkčních období, „kontraktového“ (polosoutěživě zvoleného) Sejmu 1989-1991 a extrémně fragmentovaného Sejmu 1991-1993. Ale poměry sil mezi ústavními hráči byly v obou případech obdobné: slabý parlament (v prvním případě dáno slabou demokratickou legitimitou, ve druhém roztržitostí), velmi silný prezident (od roku 1990 přímo volený a zacházející se svým

---

⁶⁵ Fakticky se první informace o kauze objevily již na sklonku roku 2002, aféra však naplno propukla až roku následujícího. Pro rozbor Rywinovy aféry viz např. Wyrozumska, Aleksandra, Meyer, Gerd. Op. cit., s. 211-212.

⁶⁶ Pro rozbor prezidentských voleb 1990 a podchycení základny překvapivě vysoké volební podpory outsidera S. Tymińskiego viz Szulkin, Ryszard: The 1990 Presidential Election in Poland, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 16 (1993), No. 4, s. 359-381

⁶⁷ Nejednalo se o plnohodnotnou ústavu, ale jen ústavní zákon stanovující kompetence v rámci exekutivní, legislativní a soudní moci, a to zpravidla velmi vágně (zejména co se týče prezidentských pravomocí). Malé ústavě zcela chyběla preambule a další náležitosti klasických ústav.

mandátem plně v intencích delegativní demokracie⁶⁸) a často se střídající vládní kabinetů se slabými premiéry na čele, které jsou navíc vnímány jako odvozující se politicky spíše od prezidenta (jakkoli formálně potřebují parlamentní důvěru).

Konec této fáze lze datovat do roku 1993, kdy byla narychlo přijata volební reforma, která zavedla uzavírací klauzule, zmenšila volební obvody a změnila matematickou formuli pro přepočítání hlasů na mandáty (zaveden d'Hondtův dělitel).⁶⁹ Krátce poté se v témže roce dle nových pravidel konaly předčasné volby, které přinesly rekordní propad 40 % hlasů a „umělou“ ústavní většinu pro dvojici stran z „postkomunistického tábora“, jejichž kombinovaný zisk odpovídá cca jedné třetině platných hlasů.⁷⁰

Z hlediska stranicko-systémového zařazení fáze počáteční krystalizace je třeba konstatovat, že se v této etapě ještě nejednalo o stranický systém v intencích Sartoriho (a jinými autory zpravidla přejímané) definice. Odpovídalo by tedy Sartoriho konceptu atomizovaného pluralismu, v němž vstup dalšího aktéra na scénu nemá podstatný vliv na chování ostatních aktérů⁷¹, a v němž tudíž počítání (stran) přestává mít smysl,⁷² případně Sanchezovou konceptu zárodečného stranického systému.⁷³

Již v této prvotní etapě se polská politika začíná významně polarizovat. Dochází k tomu v souvislosti s vyostřováním politického jazyka při prezidentské kampani 1990 (Walesa jako

---

⁶⁸ O'Donnell, Guillermo: *Delegative Democracy*, *Journal of Democracy*, Vol. 5 (1994), No. 1, 55-69

⁶⁹ Podrobněji o této volební reformě viz Benoit, Kenneth, Hyden, Jacqueline: *Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2001*, *The Journal of Politics*, Vol. 66 (2004), No. 2, s. 396-427

⁷⁰ Podrobněji o volbách 1993 viz Ka-Lok Chan, Kenneth: *Poland at the Crossroads: The 1993 General Election*, *Europe-Asia Studies*, Vol. 47 (1995), No. 1, s. 123-145. Ukázkou akademické analýzy voleb 1993 (ve velmi hlubokém historickém kontextu), která je však plně ukotvena v antikomunistickém „návratovém“ diskurzu, je Zubek, Voytek: *The Reassertion of the Left in Post-Communist Poland*, *Europe-Asia Studies*, Vol. 46 (1994), No. 5, s. 801-837. „...jakkoli polská levice vyobrazuje sebe samu jako nositele hodnot západní sociální demokracie, filozoficky je polská levice zakořeněna v leninismu, stalinismu a post-stalinismu...“ (Zubek, Voytek. Op. cit., s. 831)

⁷¹ Podobně je tomu v atomizované soutěži v ekonomii, na niž zde Sartori odkazuje. „...žádná firma nemá zaznamatelný vliv na žádnou jinou firmu...“ Sartori, Giovanni. 1976, s. 126 Sartori tehdy ještě nemohl tušit, v jaké míře se brzy součástí politiky stanou skutečné stranické firmy.

⁷² Sartori, Giovanni. 1976, s. 125

⁷³ Sanchezova kategorie party non-system s ohledem na definici citovanou výše v sekci 1.4 neustojí test minimálně tří voleb konaných ve zkoumaném období. Ani v jiných fázích by Polsko dle Sancheze nenaplnovalo znaky stranického ne-systému. Radikálně opačný pohled zastává Frances Millard. Konstatuje absenci stranického systému dokonce v celém období 1991-2008. Millard, Frances: *Poland: Parties without a Party System, 1991-2008*, *Politics and Policy*, Vol. 37 (2009), No. 4, s. 781-798. „Základní podmínka stranického systému – trvanlivé strany v předvídatelných vzájemných vztazích – chyběla.“ (Millard, Frances. Op. cit., s. 795.)

prezident slibující, že bude běhat se sekerkou a utínat „uklády“⁷⁴) i při parlamentní kampani 1991 (v této fázi již silně rezonuje téma lustrací, konflikt uvnitř Solidarity je již multiplikován po roztržce mezi Walesou a částí svých podporovatelů z roku 1990, mj. i bratry Kaczyńskými).

Nižší polarizací se naopak vyznačovalo fakticky ještě tranziční období do roku 1990, kdy jednak doznávala konsenzuální mentalita z kulatého stolu a kdy exekutivní tandem Jaruzelski-Mazowiecki byl formován – v případě prezidenta - vědomím extrémně slabé legitimacy a – v případě premiéra – osobní rozvahou, umírněností a dalšími policko-psychologickými predispozicemi. Bylo-li by terminologicky namístež užít pojmu kohabitace (Jaruzelski byl ale prvním a posledním *nepřímo* zvoleným polským prezidentem), pak by bylo možné tvrdit, že se jednalo o jediný relativně harmonický případ koexistence exekutivních hlav pocházejících z opačných politických táborů.

Toto období založilo některé politicko-kulturní konstanty polské politiky. Je to jednak vysoká míra personalizace politiky, která je ovšem doprovázena značnou personální kontinuitou. Kaczyński, Tusk a Pawlak byli již tehdy předsedy politických stran, které měly na dění nemalý vliv. V této vývojové fázi byla též založena tradice, kterou porušil až v letech 2007 a 2011 Donald Tusk – totiž že lídr vítězného uskupení se ze strategických důvodů rozhodne nepřijmout premiérskou funkci a ujme se neformální role, kterou polští komentátoři pojmenovali premiér bez portfeje. Poprvé se takto zachoval již Walesa v roce 1989. O čtyři roky později jej napodobil A. Kwaśniewski. Jeho SLD přenechala premiérskou funkci slabším lidovcům a Kwaśniewski věnoval veškerou energii a politický kapitál přípravě na prezidentské volby 1995, ve kterých byl skutečně zvolen. Navíc tímto taktickým stažením se mohl SLD do jisté míry čelit narativu pravice o mocichtivých „komunistech“, kteří se „vrátili“.

2.2 Fáze prvotní konsolidace 1993 -2000/1

Jak již bylo uvedeno, na počátku této fáze stojí volby 1993, které vyústí v „uměle vytvořenou“ většinu pro Svaz demokratické levice (SLD) a Polskou lidovou stranu (PSL). Tento obrat je mohutným polarizačním impulsem. Je rámován velmi silnými pojmy jakožto „návrat komunistů k moci“. Obě vítězné strany jsou totiž v souladu s dobovým „genetickým“

---

⁷⁴ Viz Dudek, Antoni: *Pierwsze lata III. Rzeczypospolitej 1989-2001*, 2002, s. 151.

čtením stranické politiky chápány jako strany tzv. „postkomunistického tábora“. Navíc zejména pro část konzervativní pravice platí rovnítka mezi pojmy komunista a postkomunista.

Nic na tom neměnil ten fakt, že se SLD explicitně a opakovaně distancoval od své komunistické minulosti a prošel sociálnědemokratickou mutací, a to dokonce ve smyslu blairistické třetí cesty, recepce neoliberalismu a celkového politického pragmatismu, ani ten fakt, že PSL byla programově amorfní stranou, kombinující některé (neo)agraristické apely s prvky populismu a důrazu na samosprávu a regionální rozměr politiky (na lokální a regionální úrovni je PSL po celou dobu své existence jedním z neefektivnějších distributorů politických statků na způsob klientelismu a patronáže).

Polarizační impuls navíc nebyl pouhým jednorázovým šokem z výsledku voleb 1993. Byl trvalejšího rázu, protože pravice nyní soustředila svou pozornost k prezidentským volbám 1995, semkla se kolem Lecha Walesy, byť s ním již tou dobou měla vztahy velmi problémové, a tematizovala tyto volby jako svého druhu odvetu za parlamentní triumf levice, respektive jako poslední hráz před uskutečněním „návratu“ v jeho plném rozsahu. Kandidát SLD Kwaśniewski odpověděl naprostým odmítnutím této perspektivy, výzvami k pragmatismu, národnímu smíření a obrácení perspektivy do budoucnosti. Jeho těsné vítězství nad Walesou⁷⁵ ve vypjatém druhém kole se stalo podnětem k zopakování polarizačního impulsu v umocněné podobě – „návrat“ byl nyní dokonán.

Mimoparlamentní pravicová opozice se poté integrovala pod staronovou hlavičkou Volební akce Solidarita (AWS) a její působení rozhodně nelze chápat v intencích Sartoriho irelevantní strany. Média i veřejné mínění s AWS (s ohledem na výzkumy) počítaly jako s jedním z hlavních politických hráčů a – s blížícími se volbami 1997 – také jako s možným adeptem na vítězství.

AWS se profilovala jako antisystémová síla, jejímž cílem není nahradit jen vládu, ale režim. Šlo o to dokonat transformaci, kterou komunistický „návrat“ zastavil a zvrátil. Polarita mezi (post)komunisty a (post)solidaritou byla patrně na samém vrcholu své intenzity. Pod

---

⁷⁵ Připomeňme, že volby byly též hodnocením Walesova prezidentství, které bylo od samého počátku provázáno vytvářením konfliktů na všech frontách. Zejména období 1993-95 bylo velmi bouřlivou kohabitací, a to dokonce v trojúhelníkové konstelaci. Premiérem byl až do března 1995 lídr slabší PSL, W. Pawlak, a do exekutivních konfliktů se tak přirozeně promítala i rivalita mezi koaličními partnery, které Walesa naplno využíval. Podrobněji viz např. Dudek, Antoni. Op. cit., s. 442-453

vedením Mariana Krzaklewského AWS tematizovala zejména kulturně-hodnotová témata jako aborce či role církve a náboženství ve veřejném životě. Boj se vedl i o lustrace.⁷⁶

V neposlední řadě je třeba zmínit fakt, který interpretaci AWS jako antisystémové síly nasvědčuje. Vládní koalice SLD-PSL ve spolupráci s parlamentní opozicí (s liberální UW a levicovou ale post-solidaritní UP) připravila novou ústavu, která měla být jistým kompromisem mezi dosud nesmiřitelnými pozicemi ohledně invocatio dei a obecně ohledně toho, zda má být Polsko sekulárním státem a jak široký má být případně apel ke křesťanským hodnotám. Referendum o nové ústavě se konalo v květnu, necelý půlrok před podzimními volbami 1997. AWS stála v čele ostré a vyhrcoené ideologicky pojaté kampaně proti přijetí ústavy.⁷⁷

Druhá polovina sledované fáze se naopak nesla ve znamení jistého utlumení polarizačního impulsu. Tak jako vítězství levice nebylo žádným „návratem“, ani vítězství pravice v roce 1997 nebylo „zvratem návratu“. Koaličním partnerem AWS se stala kulturně-hodnotově umírněná (a naopak silně neoliberálně profilovaná) Unie svobody (UW), v jejímž čele stál architekt ekonomické reformy z počátku 90. let L. Balcerowicz. Naopak Hnutí za obnovu Polska (ROP), které bylo radikálnější pravcovým susedem AWS, zůstalo mimo hru. Premiérem se stal technokratický neoliberál J. Buzek, který byl některými kruhy v AWS kritizován, že ve skutečnosti sleduje spíše agendu slabšího koaličního partnera UW.

Lídr AWS Krzaklewski, který soustavně preferoval kulturně-hodnotovou osu politiky, se rozhodl nepřijmout žádnou politickou funkci a v ústraní vyčkat prezidentských voleb 2000. V duchu tradic „premiéra bez portfeje“ tím napodobil strategii A. Kwaśniewského z roku 1993 – jen s naprosto rozdílným vyústěním. Prezidentské volby 2000 byly od parlamentních 1997 příliš vzdáleny, než aby Krzaklewski dokázal politický kapitál AWS – v té době již značně prohospodařený – zúročit. V neposlední řadě postrádal Kwaśniewského politické kvality.

Důvodem pro ambivalentní datování fáze je otázka, zda její konec odvíjet až od parlamentních voleb 2001, nebo již od prezidentských voleb 2000. Ty parlamentní⁷⁸ byly

---

⁷⁶ Pro rozbor volebních strategií 1997 viz Szczerbiak, Aleksander. 2001, s. 123-129. SLD v kampani varoval před „*extremismem a nezodpovědností*“ pravice. AWS volala po „*dokončení revoluce Solidarity*“ a po „*státu vybudovaném na vlasteneckých a křesťanských hodnotách*“. Szczerbiak, Aleksander. 2001, s. 124-125.

⁷⁷ Dudek, Antoni. Op. cit., s. 438-442. Dudek např. uvádí, že „*kampaň před ústavním referendem byla velmi ostrá a plná demagogických nařčení, které padaly z obou stran.*“ (Op. cit., s. 442)

⁷⁸ Pro analýzu voleb 2001 viz Szczerbiak, Aleksander: Poland's Unexpected Political Earthquake: The September 2001 Parliamentary Election, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 18 (2002), No. 3, s. 41-76

skutečným volebním zemětřesením a znamenaly nástup hned čtyř nových subjektů, z nichž jsou jako antisystémové na první pohled a jednoznačně zařaditelné dva (radikální resp. extremistická strana Sebeobrana a LPR), kdežto s užitím široké Sartoriho definice patrně všechny čtyři (s jistým otazníkem nad Občanskou platformou). Ty prezidentské pro tuto změnu vytvořily předpoklady, neboť urychlily a završily rozpad pravicového solidaritního tábora.

Proces jeho (opětovné) dekonsolidace však začal mnohem dříve – lakonicky řečeno hned první den po volbách 1997, kdy šéfové některých frakcí dostali předvolebnímu závazku a postavili samostatné parlamentní kluby. K tomu je třeba dodat, že AWS byla ve skutečnosti velmi širokou, volnou a decentralizovanou aliancí. Ta rozhodně nenahradila, spíše jen zakryla, členitou a dynamicky se proměňující strukturu post-solidaritní pravice.

Prezidentské volby 2000⁷⁹, v nichž Kwaśniewski obhájil úřad již v prvním kole a v nichž oficiální kandidát AWS Krzaklewski skončil až třetí (za pozdějším spoluzakladatelem PO Olechowským), urychlily proces pravicové dezintegrace a předznamenaly další polarizační impuls, jehož pravděpodobnost i síla se zvyšovala spolu s tím, jak rostly volební šance opoziční levice.

Jedním z posledních počinů této fáze tak příznačně byla pravicí prosazená účelová volební reforma z roku 2001, která měla snížit pravděpodobnost vzniku jednobarevné povolební většiny pro SLD-UP. Reforma, jež spočívala ve zvětšení volebních obvodů a nahrazení d'Hondtovy formule dělitelem Sainte-Lague, je jedním z mála případů úspěšného volebního inženýrství. SLD-UP skutečně absolutní většinu nezískal, byť dosáhl procentuálně lepšího výsledku než PiS v roce 2015, které ji naopak dosáhlo. Navíc přepoččet výsledků ukazuje, že dle pravidel z roku 1993 by SLD-UP absolutní většinu v Sejmu získal.⁸⁰

Tak či onak, SLD-UP se stal vítězem voleb a k sestavení většinové vlády mu postačil tentýž („post-komunistický“) partner jako před 8 lety, PSL. Motiv „návratu“ se tedy znovu objevuje i po volbách 2001, byť byl tentokrát oslaben jednak tím, že již nebyl motivem novým a že již Polsko prodělalo jednu zkušenost s vládou „postkomunistů“ – vládou, která

---

⁷⁹ Pro analýzu prezidentských voleb 2000 viz Szczerbiak, Aleksander: Europe as a Re-aligning Issue in Polish Politics?: Evidence from the October 2000 Presidential Election, SEI Working Paper No. 48, 2001.

⁸⁰ Podrobněji o této reformě Benoit, Kenneth, Hyden, Jacqueline: Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2001, *The Journal of Politics*, Vol. 66 (2004), No. 2, s. 396-427

nejenže zemi „nevrátila“ před rok 1989, ale některé neoliberální ekonomické reformy dokonce uspíšila.⁸¹

2.3 Fáze rekonstrukce 2000/1 – 2007

Slabší rezonance „návrátového“ narativu rozhodně neznamená, že na počátku třetí vývojové fáze chyběl silný polarizační impuls. Stalo se jím zvolení nové čtveřice aktérů, kteří se ostře vymezili vůči stávajícímu systému, a to jak stranickému, tak politickému.

Ve dvou případech jde o aktéry, kteří naplňují všechny definiční charakteristiky typické antisystémové strany. Rolnická Sebeobrana akcentovala populistické a radikálně antisystémové prvky, zatímco katolicko-fundamentalistická Liga polských rodin (LPR), podporovaná kontroverzním knězem T. Rydzykem a jeho médií (Radio Maryja), navazovala na ideové dědictví fašizujících Národních demokratů – včetně antisemitské rétoriky, jíž se ve vysílání Radia Maryja běžně dostávalo sluchu. Oba subjekty se ostře vymezovaly vůči Evropské unii, do níž mělo Polsko vstoupit za pouhé tři roky.

Umírněněji ve své – přesto však fundamentální - kritice systému vystupovaly jiné dva subjekty, které se již v následujícím volebním období (2005-7) staly hlavními aktéry stranického systému a v dalších dvou (2007-15) jej fakticky ovládly: Občanská platforma (PO) a Právo a spravedlnost (PiS). PO, vedená dlouholetým šéfem liberálně demokratického kongresu (KLD) Tuskem, a PiS, vedené dlouholetým šéfem Dohody středu (PC) Kaczyńským⁸², se mnohem obtížněji mohly pasovat se do pozice outsiderů dobývajících se do systému zvenčí, přesto se o to obě, každá po svém, pokusily.

PO mobilizovala občanskou společnost a „nezávislé“ a nestranné osobnosti (jedním byl i překvapivší „občanský“ prezidentský kandidát 2000 A. Olechowski), odmítla se etablovat jako politická strana a nabídla program radikálního otevření systému ekonomicky (rovná daň, deregulace a další neoliberální požadavky) i politicky (zrušení Senátu, změna volebního systému pro Sejm na většinový a snížení počtu poslanců, omezení jejich imunity, zrušení státního financování politických stran, posílení přímé demokracie, atd).

---

⁸¹ V neposlední řadě se pokusil o překlenutí „genetické“ propasti polské politiky, a tím oslabení „návrátového“ narativu sám SLD, když nabídl předvolební koalici post-solidaritní, leč důsledněji levicové Unii práce (UP).

⁸² V obou navíc najdeme celou řadu postav z dalších klíčových stran post-solidaritního tábora 90. let: v případě PO je to dílčí personální překryv s UW, resp. UD, v případě PiS pak s katolicko-patriotickým ZChN. PO i PiS byly výsledkem přeskupení na troskách zhroutivšího se tandemu AWS-UW.

PiS nešlo tak daleko v uplatňování antipolitického a antipartajního jazyka, o to radikálnější však bylo v požadavku nekompromisní dekomunizace, přísných a dalekosáhlých lustrací, zavedení práva a pořádku, skoncování se zákulisními politicko-kriminálními strukturami, „uklady“ (z tohoto ideového podhoubí později, v kampani 2005, vyrůstá projekt IV. republiky). Oním outsiderem, kterého PiS nabídlo, nebyl nikdo jiný než bratr faktického lídra strany Jaroslawa Kaczyńskiego. Lech Kaczyński – populární exministr spravedlnosti Buzkovy vlády, který z ní musel odejít (již v ní chtěl dle narativu PiS bojovat s „uklady“, díky čemuž se stal nepohodlným) - byl dokonce v roce 2001 vybrán jako předseda PiS. Zůstal jím až do roku 2003, kdy již zastával vysokou politickou funkci (prezident Varšavy), a oficiálně uvolnil místo v čele PiS bratrovi Jaroslawovi.

Třetí vývojová fáze polského stranického systému je chápána jako rekonstrukční proto, že se v jejím průběhu mění logika stranické soutěže. Zhroucením jednoho ze dvou pólů (navíc dosud toho stabilnějšího), totiž levice, končí „geneticky“ definovaná fáze konfliktu „postkomunistů“ proti „postsolidaritě“. Střet se přesouvá dovnitř post-solidaritního tábora.

Přeskupení na pravici, pád AWS i UW a nástup outsiderů (ať již skutečných nebo stylizovaných) je sice tou časově první, leč fakticky méně důležitou etapou rekonstrukce. Kdyby zůstalo jen u ní, patrně by se o žádnou rekonstrukci nejednalo. Rozhodujícím momentem bylo právě zhroucení hlavního levicového pólu, tedy SLD⁸³ po roce 2004. Spouštěcím momentem nepochybně byla tzv. Rywinova aféra, jejíž rámcový popis předkládá kapitola o antikomunismu níže. V zásadě se jednalo o obvinění, že kruhy napojené na levicovou vládu se snažily nelegálními prostředky vylepšit obraz vlády v médiích – výměnou za výhody pro jisté mediální impérium (Agora) na mediálním trhu.

Rywinova aféra jako by zpětně legitimizovala narativ konzervativní pravice o „ukladech“, tedy o nekalém propojení starých komunistických a nových liberálních elit a jejich ovládnutí politické, ekonomické, mediální a právně-bezpečnostní sféry. Tato liberálně-levicová syntéza byla dle jejích kritiků přímo esencí zkorumpované a dysfunkční třetí republiky. Kulatý stůl byl jejím prvotním hříchem⁸⁴ a neprovedení lustrací jejím hlavním symptomem. Rywinova aféra zásadně přispěla k dílčímu úspěchu tažení za IV. republiku ve volební kampani 2005.

Za levicovým kolapsem ve skutečnosti stála mnohem komplexnější sada příčin, než jak se zpětně může jevit z perspektivy vítězného pravicového narativu. Uvnitř levicového tábora

⁸³ V této době, od roku 1999, byl již politickou stranou – od voleb 2001 navíc v koalici s UP.

⁸⁴ Kaczyńskiego vztah ke kulatému stolu je pochopitelně vzhledem k jeho tehdejší historické roli komplikovaný. Kaczyński provádí kvadraturu kruhu tak, že kulatý stůl připouští jako nezbytný krátkodobý taktický manévr, ale tvrdí, že noví vítězové se z něj měli okamžitě vyvázat a provést radikální zlom, jakmile to bylo možné.

soustavně rostly personální spory. Oficiální lídr SLD L. Miller se snažil emancipovat na populární postavě, kterou stále mnozí stále chápali jako neformálního lídra levice, tedy na A. Kwaśniewském. Ten byl v té době oficiálně nadstranickým prezidentem a jeho všelidový mandát byl rozhodujícím způsobem obnoven pouhý rok před Milerovým stranickým triumfem SLD. Mezi oběma lidry panoval i strategický nesoulad ohledně dalšího směřování polské levice. Tváří v tvář hrozbě ze strany populistických outsiderů ji Kwaśniewski chtěl otevřít směrem ke středu a založit širší levicově-liberální syntézu. Miller naopak trval na autenticitě značky a pevném programovém profilu SLD. V pozadí tohoto sporu stálo i rozdílné hodnocení vládního působení strany v letech 1993-97. Levicové křídlo kriticky vnímalo tehdejší otevřenost neoliberalním politikám. I proto byla volební kampaň 2001 nesena silnými socio-ekonomickými argumenty (SLD té doby již zcela postrádal jistý „stud“ a polo-vynucenou zdrženlivost „postkomunistů“ z let 1993-95). Pragmatické křídlo naopak chápalo levicovou a anti-neoliberalní rétoriku jen jako přechodný taktický prvek pro kampaň 2001 a jako ryze účelové a instrumentální vymezení se proti neoliberalně se chovající pravicové vládě. Tato dilemata byla jen umocněna tím, že za levicové vlády narůstaly ekonomické potíže, zejména pak nezaměstnanost.

Kombinace ekonomické „neschopnosti“ levice (nezaměstnanost a stagnace), jejího mravního „selhání“ (Rywinova aféra) a vnitřní rozklíženosti byla vodou na mlýn jejím oponentům. Zprvu se zdálo, že hlavním beneficentem levicového zhroucení bude „konstruktivní“ parlamentní opozice, tedy PO, která měla svým celkovým profilem k SLD patrně nejbližší. S blížícími se volbami 2005 však bylo patrné, že situace přeje radikálnějšímu a principiálnímu kritikům levicového tábora. Na pádu levice tak v první fázi nejvíce vydělalo PiS - jednak proto, že jejím někdejšími voličům bylo nepoměrně blíže v socio-ekonomické oblasti (v protikladu k neoliberalně vyhraněné PO), ale také proto, že nabídlo propracovaný a ucelený narativ ve formě projektu IV. republiky. Analýza tohoto projektu, zejména s ohledem na jeho antikomunistický náboj, je provedena v kapitole níže. Jeho podstatou byl plán fundamentální morální, politické i právní obnovy státu – jeho pevné morálně-ideové založení na křesťansko-patriotických hodnotách, dokončení „nehotové“ transformace od komunismu (lustrace, dekomunizace, politika paměti), důsledný boj s korupcí a dalšími mravně-sociálními patologiemi III. republiky, zejména pak rozbití „ukládů“ (neblahého provázání politické, ekonomické, mediální a (polo)kriminální sféry).

Rywinova aféra z roku 2003 a projekt IV. republiky z roku 2005 představují hlavní mezníky této rekonstrukční fáze vývoje polského stranického systému. Jedná se sice o dva

časově oddělené silné polarizační impulsy, leč analyticky je třeba chápat je jako vzájemně propojené fenomény, jejichž souvztažnost je v pravicově-konzervativním narativu konstitutivní.

Bouřlivé a nestabilní období po volebním vítězství PiS v roce 2005⁸⁵ jako by zpětně legitimizovalo kontra-narativ PO o autoritářských tendencích a neodpovědném avanturismu PiS, který vydal všanc evropský charakter i pověst Polska. PiS po krátkém přechodném období vratké menšinové vlády uzavřelo formální koalici s „extrémisty“ – tedy Sebeobranou a LPR. Nahradilo populárního leč „loutkového“ premiéra Marcinkiewicze skutečným vůdcem z pozadí („premiérem bez portfeje“) – Jaroslawem Kaczyńským. Jeho koaliční vládu pak stíhal jeden skandál a koaliční konflikt za druhým.⁸⁶ Svou roli sehrával i fakt kumulace dvou nejvyšších exekutivních funkcí v zemi v rukou dvojčat Kaczyńských – připomeňme, že prezident Lech Kaczyński neměl tehdy ještě auru oběti tragické nehody a jakéhosi národního hrdiny a že obraz dvojčat v nejvyšších funkcích byl opozicí nezřídka užíván k jisté vizuální ironizaci a výsměchu.

I tento kontra-narativ PO je však třeba vnímat v patřičném kontextu. Připomeňme, že PO byla favoritem souběžně konaných parlamentních i prezidentských voleb 2005 a PiS se mělo stát jejím menším koaličním partnerem. Parlamentní volby však přinesly těsnou porážku PO a první kolo prezidentských jen těsný náskok D. Tuska. Ten poté v duelu s L. Kaczyńským promarnil, když většina ostatních stran před druhým kolem podpořila jeho soupeře. Izolovaná a frustrovaná PO pak odmítla nabídku PiS ke koaliční spolupráci. Nepomohl ani vstřícný krok PiS v podobě premiérské nominace umírněného a populárního „pragmatika“ K. Marcinkiewicze (pro PO to byl jen taktický úskok, jak před druhým kolem prezidentské volby zmást voliče příslibem, že nedojde ke kumulaci výkonné moci v rukou dvojčat – pozdější vývoj jako by toto podezření zpětně legitimizoval).

Úkolem této práce zajisté není rozsuzovat oba narativy. Úkolem je rozpoznat, že nová fáze polarizace v podání „geneticky“ mnohem podobnějších, totiž post-solidaritních, aktérů si ve své intenzitě nikterak nezadala s předchozí polaritou plynoucí z režimního štěpení. Také z výčtu jednotlivých polarizačních impulzů je patrné, že jejich četnost se nikterak nesnižovala

---

⁸⁵ Pro analýzu voleb 2005 viz např. Raciborski, Jacek (ed.): *Studia nad wyborami Polska 2005 – 2006*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2008. Nebo Szczerbiak, Aleksander: 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September-October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23 (2007), No. 2, s. 203-232

⁸⁶ Za všechny lze jmenovat odvolání a znovujmenování A. Leppera do funkce ministra zemědělství a posléze jeho opětovné odvolání a korupční obvinění.

– spíše naopak. Obrat v tomto ohledu nepřinesla ani fáze relativní stabilizace polského stranického systému po volebním vítězství PO v roce 2007.

2.4 Fáze vnější stability 2007-2015

Adjektivum „vnější“ se váže k předpokladu, že jakkoli robustně se mohla stabilní bipolarita PO-PiS jevit, jednalo se do značné míry o hru „obrů na hliněných nohou“. Organizačně jsou polské strany *obecně* – snad s výjimkou PSL – mimořádně slabé. Polští politologové a komentátoři zpravidla hovoří o stranách vůdcovského typu.⁸⁷ To ostatně vypovídá i o jejich slabosti programové a ideové, což se týká především PO. Ta byla po roce 2007 jen o málo více, než hrází proti „návratu“ Kaczyńského.⁸⁸ PiS byl sice stranou mnohem více ideologicky založenou, která však v období 2007-2015 nebyla schopna vyhrávat volby, a to ani v poločasech funkčních období. Ideologická „slabost PiS je slabostí v Ostově smyslu – neochotou ustoupit z kulturně-hodnotových témat a dát průchod třídnímu štěpení. To se ve větší míře stalo až před volbami 2015 a bylo to navíc doprovázeno taktickým úkrokem J.Kaczyńského, který se v supervolebním roku vzdal jak prezidentských, tak (prozatím) premiérských ambic.

Kritičtí pozorovatelé polské politiky, jako je například Sierakowski, upozorňují, že polarita PO-PiS je politicky jen málo smysluplným protikladem, který stojí na „umělé“ polarizaci témat, která jsou od životů běžných Poláků poněkud vzdálena.

Přesto však platí, že rok volby 2007 přináší stabilizaci stranického systému⁸⁹, kterou volby 2011 (ale i prezidentské volby 2010) potvrzují. Zásadní změna spočívá v koncentraci stranického systému a odchodu obou radikálních subjektů (LPR i Sebeobraný). Výsledkem

---

⁸⁷ Například Sierakowski v rozhovoru pro Fakt24.pl, dostupné elektronicky: <http://www.fakt.pl/Sierakowski-Uf-nie-musimy-sie-juz-starszyc-Kaczynskim.artykuly.133605.1.html>

⁸⁸ Pokud by se dlouhodobě potvrdil masivní propad její podpory, jak nasvědčují některé výzkumy preferencí z počátku roku 2016, teze, že *raison d'être* PO není nic více než anti-PiS, by se potvrdila.

⁸⁹ Pro rozbor voleb 2007 viz Szczerbiak, Aleksander: *The Birth of a Bi-polar Party System or a Referendum on a Polarising Government? The October 2007 Polish Parliamentary Election*, SEI Working Paper No. 100, 2008, nebo Jasiewicz, Krzysztof : „*The Past Is Never Dead.*“ *Identity, Class, and Voting Behavior in Contemporary Poland*, *East European Politics and Societies*, Vol.23 (2009), No. 4, s. 491-508. První uvedený autor více akcentuje časově kontingentní faktory (volby jako referendum o politické misi PiS, oslabování režimního štěpení, vyhlídky na stabilizaci stranického systému). Druhý uvedený autor je vnímavější k historickým determinantám polské stranické politiky a k úloze religiozity jako nejsilnějšího faktoru ovlivňujícího volební chování.

voleb 2007 tak byl čtyřstranický formát skládající se z obou hegemonů (PO a PiS) a dvou stabilních „historických“ stran (PSL a koalice LiD vedená SLD). Po roce 2011 tuto čtveřici doplnilo jen protestní, antiklerikálně a neoliberálně orientované Palikotovo hnutí⁹⁰. Jinak se ale tyto volby vyznačovaly rekordně nízkou mírou volební volatility – nebývalou i v širším evropském srovnání. Příznakem stability je i ta skutečnost, že stávající vláda poprvé v po-tranziční historii Polska dokázala obhájit svůj mandát. V obou funkčních obdobích vládla koalice PO-PSL, která se na polské poměry prokázala jako nadstandardně trvanlivá (obě funkční období vydržela až do konce).

Výsledek rekonstrukce stranického systému lze číst i tak, že PO funkčně zastoupila zhroutivší se levici. Této interpretaci nasvědčuje celkově pragmatická, programově poněkud vágní profilace PO, její spíš defenzivní a reaktivní pozice vůči ideologickému hybateli polské politiky, tedy pravici⁹¹, empiricky též velmi podobný vzorec volební geografie.⁹² Ve světle této interpretace se pak i trvalé vládní partnerství s někdejší spojencem SLD, s lidovci, jeví logicky.

Redukce stranického formátu a stabilizace stranického systému z hlediska identity jeho jednotek (identity jádra) však nevedla k depolarizaci. Období 2007-10 bylo poznamenáno konfliktní kohabitací mezi premiérem Tuskem a prezidentem Kaczyńským, byť spíše než o polarizační impulsy se jednalo o trvalé udržování, se Sartorim řečeno, „ideologické horečky“ a vysoké míry polarizace.

S rokem 2010 navíc přichází velký polarizační impuls v podobě tragické letecké havárie poblíž ruského města Smolensku, při které zahynul prezidentský pár i značná část polské politické, vojenské, náboženské či kulturní elity. Účelem cesty bylo uctění památky obětí katyňského masakru z roku 1940. Tragická dubnová smrt L. Kaczyńského si vynutila předčasné prezidentské volby v létě roku 2010, do nichž vstupoval J. Kaczyński jako

---

⁹⁰ Janusz Palikot byl původně politikem PO, který se vymykal různými happeningy, provokacemi a – na měřítku PO – dosti ostrými vyjádřeními. Programaticky PO vytýkal opuštění rovné daně a dalších neoliberálních prvků, jakož i rezignaci na hlubší proměnu politického systému (zrušení Senátu, apod.). Pro podrobnější rozbor voleb 2011 i zdrojů Palikotova úspěchu viz Szczerbiak, Aleksander: Poland (Mainly) Chooses Stability and Continuity: The October 2011 Polish Parliamentary Election, SEI Working Paper No. 129, 2012

⁹¹ S. Sierakowski tvrdí, že J.Kaczyński vlastně nikdy o moc nepřišel, že ji má stále, protože určuje souřadnice politických štěpení, kreslí parametry hřiště, soustavně vnáší témata – tedy je v gramsciovském smyslu hegemonem polské politiky. Viz Sierakowski, Slawomir: *Kaczyński i niemiecka filozofia* (Krytyka Polityczna, 17. 2. 2016) nebo *Slawomir Sierakowski: Wygramy z PiS-em, bo nas więcej niż ich* (rozhovor se S. Sierakowskim v deníku Gazeta Wyrorcza, 16.1. 2016)

⁹² Pro rozbor volební geografie voleb 2007 viz Jasiewicz, Krzysztof: „The Past Is Never Dead.“ Identity, Class, and Voting Behavior in Contemporary Poland, *East European Politics and Societies*, Vol.23 (2009), No. 4, s. 491-508

legitimní dědic bratrova obrazu, ale především pak jako „proměněný“ Kaczyński, jehož politický styl byl dramaticky odlišný od jeho dosavadního působení – vlídný, smířlivý, laskavý a umírněný. Někteří tehdejší pozorovatelé se domnívali, že tak tragická událost jako smrt dvojčete mohla skutečně vést k trvalé povahové změně přeživšího bratra. Pokud však taková změna nastala, její pravá podoba se ukázala spíše až po prezidentských volbách, ve kterých sice prohrál, ale proti kandidátovi PO Komorowskému dosáhl nečekaně dobrého výsledku. Teprve po prezidentské porážce přichází výše zmíněný polarizační impuls a na scénu se vrací „starý známý“ Kaczyński – nesmiřitelný, neúnavný a nelítostný bojovník.

Rozboru smolenského obratu polské politiky se podrobněji věnuje kapitola o antikomunismu níže. Na tomto místě postačí uvést, že smolenský obrat je fascinujícím dokladem toho, jak soustavná práce s jazykem politiky, doplněná systematickou mobilizací tvrdého jádra stranických příznivců a jejich integrací do jakési politicko-mediální⁹³ subkultury, dokázala v posledku vést k úspěšné konstrukci „smolenského mýtu“ – představy, že smrt prezidenta byla ve skutečnosti politickou vraždou zosnovanou s přispěním Tuskovy vlády a že prezident Kaczyński přinesl oběť na oltář pravdy o Katyni. Jeho smrt je v intencích tohoto mýtu tragickým imperativem toho, aby nebylo nikdy zapomenuto nejen na Smolensk, ale ani na Katyn. Není třeba dodávat, že tento mýtus rezonuje s jistými elementy polské politické kultury: iracionálním mysticismem a romantickým heroismem.

Smolenský mýtus dokázal udržovat polskou politiku ve vysokém polarizačním varu i v těch – v downsiánsko-sartoriánské teoretické tradici - nejnepříznivějších podmínkách: silně redukováném a jasně bipolárně strukturovaném formátu, který měl vést k dostředivé soutěži o mediánového voliče. V následující sekci je tedy třeba vyrovnat se s touto pro Polsko zdánlivě slabou explanační prediktivní schopností Sartoriho modelu.

Než však k tomu bude přistoupeno, tabulka níže nabízí přehledné srovnání základních charakteristik polského stranického systému se zeměmi Visegrádské skupiny. Jednotlivá kritéria jsou podrobněji zkoumána v sekcích níže.

Tabulka 2: shrnující srovnání stranickosystémových vzorců zemí V4

	Polsko	ČR	Slovensko	Maďarsko
--	--------	----	-----------	----------

⁹³ Etapa po roce 2010 se vyznačuje i zakládáním nových „po-smolenských“ médií blízkých PiS, veřejným promítáním různých Smolensku věnovaných „dokumentárních“ filmů pod záštitou těchto médií, prakticky permanentní organizací pravidelných „pochodů paměti“, atd.

Jednostranická většinová vláda	Ano (jednou)	Ne	Ano (jednou)	Ano (2krát)
Obvyklý formát vládních koalic	dvoučlenné	Více než dvoučlenné	Více než dvoučlenné	dvoučlenné
Koaliční vzorce	Stabilní	Nestabilní	Nestabilní	Stabilní
Význam pravolevé osy	Kulturní (hodnotový)	Socioekonomický	Socioekonomický	Kulturní (hodnotový)
rekonstrukce str. systému	Ano	Ne (dekonsolidace, od 2010)	Ano	Ano
Fragmentace	Střední až nízká	Střední až vysoká	Střední až vysoká	Nízká
Formát	proměnlivý, silně bipolární (2007-15)	slabě bipolární (do 2010), vyvážený a fragmentovaný	mírně asymetrický	silně bipolární (do 2010), silně asymetrický

Zdroj: vlastní autorův rozbor

2.5 Polský stranický systém dle Sartoriho teorie

Na úvod této sekce je třeba připomenout, že je zde zcela odhlédnuto od první vývojové fáze polského stranického systému, která byla již kategorizována výše jako atomizovaný pluralismus. Dále je třeba předeslat, že na základě předběžného rozboru provedeného v periodizačních sekcích výše – a s ohledem na silnou polarizaci a vysokou četnost polarizačních impulsů - navrhujeme polský stranický systém řadit ve *všech* fázích (počínaje druhou) do kategorie polarizovaného pluralismu. Tato teze si zajisté vyžaduje hlubší vysvětlení. Prvním krokem k němu je provedení předběžného testu fragmentace, neboli určení formátu (tříd) stranické konfigurace v Polsku napříč všemi fázemi, a to ve středoevropském srovnání.

Tabulka 3: fragmentace stranického systému Polska ve středoevropském srovnání

Parl.	ENP⁹⁵ (počet stran⁹⁶)
--------------	--

Election nr.⁹⁴	<i>SK</i>	<i>H</i>	<i>CZ</i>	<i>PL</i>
1⁹⁷	4,98 (5)	3,79 (6)	2.22 (4)	10.85 (27)
2	3,19 (5)	2,89 (6)	4.80 (8)	3.87 (6)
3	4,41 (7)	3,45 (6)	4.15 (6)	2.95 (5)
4	4,75 (6)	2,21 (3)	3.71 (5)	3.59 (6)
5	6,12 (7)	2,40 (4)	3.81 (4)	4.26 (6)
6	4,81 (6)	1,98 (4)	3.10 (5)	2.82 (4)
7	4,01 (6)	2,01 (4)	4.51 (5)	3.00 (5)
8	2,88 (6)	-----	5,62 (7)	2,75 (5)
9	5,67 (8)	-----	-----	-----
Průměr⁹⁸	4,51 (6,2)	2,67 (4,7)	4,24 (5)	3,32 (5,2)

Zdroj: autorův vlastní výpočet na základě dat Statistického úřadu Slovenské republiky, dostupné elektronicky na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490>, Maďarského státního volebního úřadu, dostupné elektronicky na <http://www.valasztas.hu/en/ogvv2014/index.html>, Polské volební komise (za volby 2001-11), dostupné elektronicky na <http://pkw.gov.pl/>, Inter-Parliamentary Union (za volby 1991-1997), dostupné elektronicky na http://www.ipu.org/parline-e/reports/2255_arc.htm, a volebního webu Českého statistického úřadu, dostupné elektronicky na <http://volby.cz/>

Stranický formát měřený počtem relevantních aktérů v Polsku vykazoval, jak patrně z tabulky, jistou varianci v čase – od atomizovaného (1991), přes extrémní (1993, 2001, 2005) až po omezený pluralismus (2007, mezní případy 1997, 2011, 2015). Index efektivního počtu

⁹⁵ ENP = efektivní počet stran – zde ve smyslu *parlamentních* stran, výpočet na základě procenta mandátů získaných v příslušných volbách. Podrobněji o indexu viz Laakso, Markku, Taagepera, Rein: Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, *Comparative Political Studies*, Vol. 12 (1979), No. 1, s. 3-27

⁹⁶ Počet stran zastoupených v parlamentu (resp. v dolní komoře parlamentu) na základě výsledku příslušných voleb, a to dle Sartoriho kritérií relevance. Jako irelevantní je vyřazena polská Německá menšina (zpravidla s 1-2 poslanci bez koaličního i vyděračského potenciálu).

⁹⁴ U zemí s dvoukomorovými parlamenty (PL, CZ) jsou zde zohledněny jen volby do dolních komor. Pro Slovensko volby 1990, 1992 (SNR), 1994, 1998, 2002, 2006, 2010, 2012 a 2016. Pro Maďarsko volby 1990, 1994, 1998, 2002, 2006, 2010, 2014. Pro ČR volby 1990, 1992 (ČNR), 1996, 1998, 2002, 2006, 2010, 2013. Pro Polsko volby 1991, 1993, 1997, 2001, 2005, 2007, 2011 a 2015 (Volby 1989 nejsou zahrnuty pro svůj polosoutěživý charakter – otevřených bylo jen 35 % mandátů).

⁹⁷ Údaje za československé volby 1990 a polské volby 1991 jsou výrazně zkresleny (1.) existencí dominantní široké strany typu fóra, Občanského fóra, s 49.5% hlasů a 63.5% mandátů (vnitřně velmi pluralistní subjekt, kvazi-koncentrace) a (2.) v Polsku mimořádně „měkkými“ volebními pravidly (absencí uzavírací klauzule).

⁹⁸ Za Polsko a ČR nejsou do tohoto výpočtu zahrnuty „zkreslující“ volby 1991 resp. 1990.

stran (ENP), který poskytuje dobrou informaci o váženém počtu stran (kolik by stran bylo, kdyby byly všechny stejně silné), však naznačuje solidní koncentraci stranického formátu po většinu sledovaného období (pochopitelně s vyloučením specifických a vymykajících se voleb 1991 – ty však nejsou ve výpočtech zohledněny⁹⁹). ENP navíc naznačuje trend ke koncentraci. V posledních trojích volbách by se Polsko intuitivně připodobňovalo k 3stranickému formátu. V předchozím období pak k 4stranickému. Navíc ve visegrádském srovnání vykazuje Polsko druhé „nejlepší“ skóre koncentrace hned po Maďarsku. Slovensko i ČR navíc vykazují opačný trend než Polsko – k dekoncentraci a dekonsolidaci. V oscilaci Polska mezi extrémním a omezeným formátem se tedy s přihlédnutím k ENP lze přiklonit k převaze třídy omezeného pluralismu. Nasvědčuje tomu i mezní průměrná hodnota pro počet relevantních stran (5,2).

V Sartoriho teoretické konstrukci je však rozhodující až krok druhý: test ideologické vzdálenosti. Je zjevné, že v žádné z polských fází nebyl fragmentovaný formát způsoben segmentací – odpadá tedy výhrada, kterou Sartori ve své směřoval na adresu zemí jako Belgie či Nizozemí.¹⁰⁰ U Polska stojíme před opačným problémem: jak vysvětlit kombinaci omezeného formátu a polarizované mechaniky. Má-li se typologické řazení skutečně zakládat primárně na míře polarizace, pak fakt silné polarizace musí převážet nad faktem omezeného formátu (v některých fázích). A výše uvedený a komentovaný výčet polarizačních impulzů i níže následující analýza politického jazyka snad dostatečně dokládá, že motiv vzájemné nepřekonatelné vzdálenosti, odcizení, ba dokonce nepřátelství hlavních aktérů převažoval i po překonání hlubokého režimního štěpení a po ustanovení duopolu PO-PiS.

V této souvislosti stojí za to připomenout Zaryckého tezi o dominanci štěpení centrum-periferie v polské politice. Ta dobře rezonuje s velmi často artikulovanou představou, že polská politika je vlastně střetem „dvou národů“ žijících v jednom státě, že mentálně neexistuje jen jedno, ale minimálně dvě Polska (Polsko A, Polsko B¹⁰¹). Je též třeba si uvědomovat, že po-smolenské Polsko je příběhem *vzájemného* politického vyloučení. Z legitimního veřejného prostoru je vykazována odcizená elita „zrádců“, kteří – jak praví

---

⁹⁹ S jejich zahrnutím by byl průměrný ENP 4,26 a průměrný počet relevantních stran 8.

¹⁰⁰ Sartori, 1976, s. 126-127, 180-185

¹⁰¹ Toto dělení se v Polském veřejném diskurzu běžně užívá pro zachycení strukturálně-ekonomických, sociálních, infrastrukturních, politických i kulturních rozdílů mezi východními částmi země a rozvinutějším zbytkem Polska. Existuje vícero pohledů na to, kudy vlastně dělicí linie vede. V širším pojetí pokrývá Polsko B území na východ od někdejšího německého záboru, ale bez Varšavy, Lodže a Krakova a jejich zázemí. V užším pojetí se jedná o tzv. „východní stěnu“ (cca 4-5 nejvýchodnějších vojvodství ležících při východní hranici)

smolenský mýtus - ve spolupráci s úhlavním ruským nepřítelem zavraždili vlastního prezidenta, ale z druhé strany i „temný smolenský lid“, který – dle antismolenského mýtu - patří do kterékoli jiné epochy či prostoru, jen ne do moderní Evropy 21. století.

Na první pohled tedy teze o Polsku jako polarizovaném pluralismu test polarizace ustojí. Pozorné čtení Sartoriho však nabádá k tomu přihlížet při řazení stranických systémů i k vzorci alternace. Predominantní i polarizovaný typ jsou modely nefunkční, zablokované alternace, byť z opačných důvodů (v prvním případě deficit, ve druhém přemíra soutěživosti). Naopak bipartismus a jeho na koaličním půdorysu fungující dvojče umírněný pluralismus jsou systémy založené na funkčním střídání u moci. Polsko rozhodně není zemí se zablokovanou alternací v podobném smyslu, jako jí byla italská první republika. Nabízí se tedy otázka, zda funkční alternace – obzvláště v kombinaci s omezeným formátem a bipolární strukturací – nezakládá nutnost řadit Polsko v po-rekonstrukční fázi jako umírněný pluralismus. Tato otázka je legitimní a řada autorů – z českých např. M. Kubát¹⁰² – takto Polsko skutečně řadí. Pro co nejdůkladnější posouzení této otázky jsou níže přiloženy dvě přehledové tabulky se sumarizací hlavních znaků polarizovaného, resp. umírněného pluralismu a jejich aplikace na Polsko napříč všemi fázemi vyjma první.

Tabulka 4 – Polsko dle Sartoriho znaků polarizovaného pluralismu¹⁰³

	Fáze 2 1993-2000/1	Fáze 3 2000/1 -7	Fáze 4 2007-15	Fáze 5 2015-
antisystémové strany	ano	ano	ano	ano
obsazený střed ¹⁰⁴	ne	ne	ne	ne
bilaterální opozice	ano ¹⁰⁵	ano/ne ¹⁰⁶	ano ¹⁰⁷	ano/ne ¹⁰⁸
polarizace	ano	ano	ano	ano
odstředivá soutěž	ano	ano	ano	ano

¹⁰² Kubát, Michal: *Demokracie v Polsku: Politický systém Polské republiky (1989–2005)*, s. 109

¹⁰³ Tabulka neuvádí údaje za první fázi (1989-93), tedy fázi atomizovaného pluralismu.

¹⁰⁴ Polsko má trvale zastoupenou relevantní středovou stranu (PSL), která však nepředstavuje samostatný pól soutěže

¹⁰⁵ 1993-97 byla opozicí zleva UP a zprava UD, KPN a BBWR. 1997-2001 byly opozicí zleva SLD a PSL a zprava ROP.

¹⁰⁶ Je-li Sebeobrana chápána jako opozice zleva (radikálně-populistický ekonomický program), tak ano. Pokud nikoli, veškerá opozice v tomto období je zprava

¹⁰⁷ Opozice zleva SLD, resp. LiD, 2011-15 v jistém ohledu i Palikot, zprava PiS

¹⁰⁸ Je-li Kukiz chápán jako opozice zprava (aliance s Ruchem Narodowym, pozice v otázce migrační krize) tak ano. Pokud nikoli, veškerá opozice v tomto období je zleva.

ideologizovaná mentalita	ano	ano	ano	ano
politický jazyk přehánění	ano	ano	ano	ano
neodpovědné opozice	ano	ano	ano	ano

Zdroj: vlastní autorův rozbor

Tabulka 5 – Polsko dle Sartoriho znaků umírněného pluralismu¹⁰⁹

	Fáze 2 1993-2000/1	Fáze 3 2000/1 -7	Fáze 4 2007-15	Fáze 5 2015-
dostředivá soutěž	ne	ne	ne	ne
bipolární struktura	ano	ano	ano	ano
slabá polarizace	ne	ne	ne	ne
koaliční půdorys ¹¹⁰	ano	ano	ano	ano

Zdroj: vlastní autorův rozbor

První tabulka potvrzuje jasnou převahu znaků polarizovaného pluralismu, ale druhá ukazuje jistou ambivalentnost polského skóre. U znaků poukazujících k polarizaci jako třídicímu kritériu vítězí polarizovaný pluralismus. U znaků poukazujících naopak k bipolární strukturaci (a nepřímo tak k alternaci) vítězí umírněný pluralismus. Připomeňme, že alternace není Sartorim explicitně uváděna jako samostatný znak, ale z celkového kontextu teorie je zřejmé, že se jedná o naprosto klíčový aspekt pro posouzení logiky (mechaniky) stranického systému.

Snadným východiskem z dilematu „polarizace vs. alternace“ by bylo zařadit Polsko jako semi-polarizovaný typ. Tato práce se vydává složitější, byť snad spornější cestou. V rozsouzení dilematu si klade otázku, který z těchto dvou znaků unese přísnější výklad svého významu. U polarizace není třeba definici nikterak zpříšňovat – motiv ideologické vzdálenosti je Sartorim dostatečně dokreslen poukazem k vzájemnému odcizení, atd. Upřesnění si zaslouží koncept alternace. Sartoriho pojetí stranických systémů předpokládá jistou elementární stabilitu v čase, aby bylo jejich analytické hodnocení vůbec možné. Existuje zde tichý předpoklad strukturovaného stranického systému. Pro pojem alternace to znamená, že v přísném vymezení se jím nemíní *žádný* fakt změny vlády, ale faktické *vystřídání* aktérů u moci. To znamená, že tito aktéři by měli dlouhodobě být alespoň

¹⁰⁹ Tabulka neuvádí údaje za první fázi (1989-93), tedy fázi atomizovaného pluralismu.

¹¹⁰ Tento znak, připomeňme, nevymezuje umírněný pluralismus vůči polarizovanému, nýbrž vůči bipartismu.

v elementárním smyslu titíž. Dobrým metaforickým znázorněním je obraz politického kyvadla, které se stále vrací z levé strany na pravou a naopak. V jakém smyslu byli různí polští straničtí aktéři titíž? V tom *nejpřísnějším* smyslu – tedy v tom, že strana předává moc *straně téže značky*, od níž ji přebírala – proběhly v Polsku dosud jen dvě skutečná alternace (mezi PO a PiS 2007 a 2015), a to z celkového počtu sedmi momentů volební změny vlády.¹¹¹

Přísná kritéria alternace by však bylo možno rozvolnit a tvrdit např., že AWS vedená vláda 1997-2001 je funkčním ekvivalentem vlády vedené PiS v letech 2005-7. Pak bychom mohli jako momenty alternace chápat i volby 1997, 2001 a 2005. Numerický poměr „skutečných“ alternací (ve smyslu střídání) a pouhých změn vlády (předání moci novým aktérům) by se pak zcela obrátil.

Silnou stránkou volnějšiho pojetí je, že bere v potaz – kuncovsky řečeno - fakt stranického systému v (re)konstrukci, jakož i personální a programovou kontinuitu mezi projety různých značek. Obnáší však metodologické nástrahy. Jak zohlednit okolnost, že AWS vládlo v koalici s – v polských poměrech – středovými (neo)liberály z UW, zatímco PiS naopak s extrémními partnery jako Sebeobrana a LPR? Obstojí pak představa oněch vlád jako skutečných funkčních ekvivalentů? A co si naopak počít s faktorem koaličního zastoupení PSL ve vládách vedených jak PO, tak SLD? Znamenalo by to, že je třeba *taktéž* tyto vlády (pro účel tohoto alternačního testu) chápat jako funkční ekvivalenty?? Ostatně této interpretaci by nahrávala výše uvedená teze, že PO funkčně zastoupila SLD v její pozici ve stranickém systému. Přistoupením na tuto představu by vznikl obraz polské politiky sestávající se ze samých plnohodnotných „klasických“ alternací.

Jako východisko z tohoto dilematu se nabízí závěr, že jeví-li se test polarizace jako nesporný a test alternace jako přinejlepším sporný, je třeba se přimknout ke kritériu polarizace. A to tím spíše, že primárním a explicitním Sartoriho kritériem je – připomeňme – vskutku hledisko polarizace.

Zbývá odpovědět na otázku, proč se Polsko vymyká ze Sartorim předpokládaného vztahu mezi polarizací a fragmentací, jinými slovy – proč bipolárně strukturovaný formát koexistoval s vysokou mírou polarizace. Odpověď na tuto otázku je třeba hledat na vícero rovinách, včetně faktorů historicko-kulturních (silná role identitární politiky a hlubokých sporů o charakter samotného státu), které činí polarizaci vůči fragmentaci rezistentní. V této fázi je

---

¹¹¹ V potaz jsou brány jen změny vlády v důsledku voleb – vyloučeny jsou tedy relativně časté změny moci v první, beztak ještě ne-systémové, vývojové fázi. V ní by bylo navíc velmi komplikované rozsoudit, které ze změn vlády představovaly (s ohledem na komplikované vícestranické složení těchto kabinetů kombinované navíc s externí formou podpory) skutečnou alternaci a které nikoli.

však namísto odpovědět Sartorimu z pozic Sartoriho samotného. Jako nejlepším vodítkem pro takovou odpověď se jeví teze z jiného Sartoriho textu: politické strany jsou mnohem více původci kolektivních politicko-sociálních identit, než jejich pouhými produkty.¹¹² Z této teze promlouvá Sartori konstruktivista, který sice později přejímá downsiánský ekonometrický model založený na teorii mediánového voliče, ale přejímá je především pro účely svého výkladu o prostorovém pojetí politiky, dimenzích soutěže a vztahu mezi počtem pólů a ideologickou vzdáleností. Downse si již nevypůjčuje pro vysvětlení procesu formování a vzniku politických preferencí – již proto, že teorie mediánového voliče je předpokládají jako objektivně dané. Nikoli však Sartori, který si je vědom stěžejního významu konstrukce jazyka politiky.

Politici aktéři konstrukcí jazyka politiky aktivně spoluutvářejí preference mediánového voliče, spíše než aby do nich – jako do něčeho objektivně daného – jen projektovali své programy a politické koncepce. A zejména jsou-li dominantní aktéři jen dva – jako v silně bipolárně profilovaných formátech jako Polsko 2007-15 či Maďarsko 1998-2010 – může tato intenzivní konstrukce jazyka (či jazyků) politiky vést k velmi odstředivé strukturaci celé politické obce. Při zohlednění tohoto konstruktivistického momentu se zdánlivý protiklad mezi bipolaritou a polarizací jeví v mnohem spornějším světle. Opustíme-li představu *objektivně* daných (středových) preferencí mediánového voliče – a připustíme-li naopak jejich tvárnost, jeví se tento vztah dokonce opačně. Čím jednodušeji, přehledněji je stranická scéna formátována, tím větší potenciál pro polarizaci.

2.6 Polské antisystémové strany dle Capocciový teorie

Jako vhodný doplňující prvek aplikace Sartoriho teorie se jeví capocciovský test antisystémovosti. Není pochyb, že teze o PiS jako antisystémové straně je tezí spornou. Ještě spornější je patrně teze o antisystémovém charakteru PO, byť je omezena jen na počáteční fázi svého působení. Trvání této fáze je navíc obtížné, ne-li nemožné, exaktně vymezit.

Z relačního hlediska patrně veškeré úvahy o antisystémovosti PO končí momentem jejího vstupu do Sejmu, kdy se stala levicové vládě „konstruktivní“ opozicí. Také v době své vlády (2007-15) nepůsobila PO jako aktivní polarizační činitel (přistupovala jen na logiku

---

¹¹² Sartori, Giovanni: From the Sociology of Politics to Political Sociology, *Government and Opposition*, Vol. 4 (1969), No. 2, s. 195-214

polarizace poháněné primárně opozičním PiS). Ve vztahu ke zbytku opozice (SLD, po roce 2011 v zásadě i Palikot) vystupovala PO převážně kooperativně, tedy ve smyslu pravého *opaku* polarizace. Jediné období účinkování PO jako relevantní parlamentní strany, během něž lze nalézt prvky relační antisystémovosti, je tedy opoziční období 2005-07. PO tehdy v rámci opoziční rétoriky přeháněla a zveličovala míru toho, jak moc je již IV. republika politickou realitou a novým fakticky zavedeným režimem, a vůči tomuto „novému režimu“ se vší silou vymezovala.

Z ideologicko-antisystémového hlediska PO nikdy formálně neopustila své projekty na radikální reformu politického systému. Za její vlády však byly tyto plány svého druhu „zmrazeny“ a odloženy na neurčito (s poukazem na veto hráče v podobě partnerské PSL a nemožnost získat pro ně potřebnou ústavní většinu). Navíc v celkovém kontextu zápasu s PiS bylo zřejmé, že PO dává prioritu obranu statu quo III. republiky proti tažení PiS za IV. republiku (a že tomuto vyššímu cíli obětuje své úzké stranické, jakkoli ideální preference). To bylo obzvláště patrné v době, kdy PiS bylo u moci a v očích PO se IV. republiku vskutku pokoušelo zavádět. Tehdy ideologicko-antisystémový apel PO prakticky zcela vymizel.

Shrneme-li výše uvedené, lze u PO identifikovat prvek relační antisystémovosti v období 2005-7 a nanejvýš jen tendence k ideologické antisystémovosti v období po roce 2001-2005.

Také v případě PiS lze v období po roce 2001 vidět spíše jen náznaky antisystémovosti, a to spíše v rovině ideologické (zúčtování s komunistickým dědictvím i s „uklady“), než relační (zde bylo PiS zastíněno působením radikálnější dvojice, LPR a Sebeobraný, byť na druhou stranu k vládě nevystupovalo natolik smířlivě jako PO). S náběhem volební kampaně 2005 lze však zaznamenat prudkou akceleraci, a to v obou rovinách. Ideologicky je významným impulsem projekt IV. republiky a z relačního hlediska pak je to ostré vymezení se vůči předpokládanému volebnímu vítězi a silnějšimu vládnímu partnerovi PO (Polska Solidarna vs. Polska Liberalna se ukázalo účinným volebním sloganem).

Podstatné je, že z relačního hlediska byl od akcelerace 2005 polarizující jazyk PiS konstantně udržován, což bylo umocněno tím, že v letech 2007-15 bylo v opozici – frustrováno jednou volební porážkou za druhou. Ideologicky stojí hlavní otazník nad hodnocením krátkého a nestabilního vládnutí 2005-7. Ambice zavést nový systém se pro tehdy ukázala jako neúspěšná, proto by bylo poněkud scholastické toto období uzávorkovat a „vyjmout“ z etapy ideologické antisystémovosti PiS. Po odchodu od vlády se ideologicko-antisystémový prvek opět posiluje. Na jednu stranu se sice může zdát, jako by se po porážkách 2007 a 2011 projekt IV. republiky odkládal na neurčité „lepší časy“. Na druhou

stranu Kaczyński ve svém povolebním vyjádření 2011 deklaruje víru, že tyto lepší časy v dohledné době přijdou („Budapešť nad Vislou“¹¹³) a volební rok 2015 mu zpětně dává za pravdu. Před volbami 2015 PiS opakovaně deklaruje závazek změnit cosi více než jen stávající vládu a sporné normy schválené v zimě 2015-16 tomuto závazku dodávají na věrohodnosti.

Tab. 6 - PiS a PO dle Capocciových dimenzí antisystémovosti

	Fáze 3 2000/1 -7	Fáze 4 2007-15	Fáze 5 2015-
Relační antisystémovost PiS	Náznak 2001-5, ano 2005-7	ano	ano
Ideologická antisystémovost PiS	Náznak 2001-5, ano 2005-7	ano	ano
Relační antisystémovost PO	Ne 2001-5, ano 2005-7	ne	?
Ideologická antisystémovost PO	Náznak 2001-5, ne 2005-7	ne	ne

Zdroj: vlastní autorův rozbor

2.7 Struktura soutěže v Polsku dle Petera Maira

Zatímco sekce výše rozpracovává pomocí Capocciova konceptu sartoriánský motiv antisystémové strany, v této sekci se ještě jednou vracíme – s využitím Mairova konceptu - k sartoriánskému motivu alternace.

Na rozdíl od dvou sekcí výše je zde posouzení velmi jednoduché. Zejména to platí pro první Mairovo kritérium. Polsko doposud zažilo výhradně takové formy alternace, které poukazují k uzavřené struktuře soutěže: úplnou alternaci či její absenci (stranou je opět ponechána první vývojová fáze se svými nevolebními alternacemi).

Z hlediska inovativnosti vládně-koaličních formulí se jeví ochota experimentovat – v podmínkách daných celkovým kontextem – jako spíše nízká. Kontextem je míněna hlavně značná obměna aktérů v systému. Tímto prizmatem je třeba hodnotit koalici AWS-UW, kterou by volně šlo chápat jako funkční ekvivalent koalic na solidaritním půdorysu z období před rokem 1993.

SLD zvolil po roce 2001 téhož partnera (PSL) i navzdory zkušenosti s ne zcela harmonickou spoluprací z let 1993-97. A nabízela se tehdy varianta SLD-PO, o které se vedly

¹¹³ „Budapešť ve Varšavě“ si jako strategický cíl po posledních prohraných volbách (a pátých v řadě) vytyčil Jaroslaw Kaczynski. Viz <http://www.wprost.pl/ar/265052/Kaczynski-kiedys-sie-nam-uda-a-w-Warszawie-bedzie-Budapeszt/>

spekulace, nebo dokonce i nějaká forma spolupráce se Sebeobranou (pojítkem by byly levicově populistické ekonomické body programu). Podobně PO se po roce 2011 zachovala konzervativně a pokračovala v koalici s PSL, jakkoli se teoreticky nabízela varianta spolupráce s Palikotem či SLD.

Třetí kritérium je na posouzení vůbec nejjednodušší. V Polsku není žádný aktér, který by byl z vládnutí trvale či dlouhodobě vyloučen. V protikladu k výše zkoumaným kritériím zde tedy shledáváme poukaz k otevřené struktuře. Polsko je v celkové kombinaci všech tří kritérií přesným opakem ČR, kde naopak typicky dochází k častému experimentování s koaličními vzorci a částečným alternacím (otevřená struktura soutěže), ale kde jeden relevantní aktér, KSČM, je trvale vyloučen (uzavřená struktura soutěže)

2.8 Polský stranický systém dle teorií štěpení respektive dělicích linií

V této sekci je třeba připomenout, že naprostá většina polských autorů vychází spíše z kitscheltovské perspektivy dělicích linií, z níž se – u Kitschelta et al reflektovaně – vytrácí historický rozměr, jenž je definičním znakem skutečných štěpení. Zajímavou a Rokkanovi bližší alternativou je Zaryckého pojetí, které již bylo v příslušné sekci dostatečně osvětleno a konkrétně aplikováno na polské reálie. Není třeba dodávat, že teoretická síla tohoto modelu se prokazuje i po době sepsání textu, zejména co do jeho uplatnitelnosti na smolenský obrat polské politiky. Jak smolenský, tak anti-smolenský mýtus lze dobře vyložit jako jazyk periferie (pobouřené vraždou vlastního prezidenta, který se ve své zemi shodou okolností taktéž nacházel na politické periférii), resp. centra (zděšeného zaostalostí „vlastního“, periferního lidu a upínajícího se o to více k moderním hodnotám evropského centra).

Je však namístě vrátit se ke kitscheltovské linii, jež je vlastně perspektivou dimenzí soutěže, a položit si otázku, do jaké míry polský model vůbec ob stojí jako dvoj-dimenzionální. Ostatně právě rozhodnutí *neredukovat* politiku na jeden jediný rozměr odlišuje polské autory od hlavních proponentů konceptu dimenze soutěže, kterými byli Sartori a Sani.

Kolem otázky dvoudimenzionálnosti se ostatně otáčely veškeré zajímavé debaty polských autorů, byly-li vůbec nějaké. Většina z nich¹¹⁴ se kloní k jasnému primátu kitscheltovské socio-

---

¹¹⁴Na přetrvávající význam „režimního“ historického štěpení v polské politice upozorňují *Bielasiak a Blunck* – viz *Bielasiak, Jack, Blunck, David: Past and Present in Transitional Voting. Electoral Choices in Post-Communist Poland, Party Politics*, Vol. 8 (2002), no. 5, s. 563-585 Podobné stanovisko zastává ve svých starších textech Szczerbiak. Viz Szczerbiak,

kulturní dělicí linie (případně ji jinak, v některých případech i trefněji¹¹⁵, pojmenovávají). Nekladou si však otázku, proč potom vůbec brát v potaz druhou dimenzi. Případně proč vedle ní – jako sekundární, vedlejší dimenze – nepostavit jednu či více dalších.

Jiní autoři detekují kolem přelomu tisíciletí určitý posun, který dle nich souvisí s obměnou aktérů stranického systému i s nástupem „evropského tématu“ do polské politiky. Spočívá s přesunem těžiště na osu ekonomicko-distributivní¹¹⁶, což vykládají jako projev jisté maturity polské politiky. Tak jak pouhým působením času „přirozeně“ slábne „genetické“ štěpení ohledně režimu a jak ústava kompromisem alespoň na čas urovnala kulturně-hodnotový střet o Boha, mohou nastoupit – opět přirozeně – „normální“ peněžnická témata, která rámuje politiku většiny standardních západních demokracií.

Proti této představě se na základě analýzy voleb 2007 přesvědčivě staví Jasiewicz v textu nazvaném příznačně „*Past is never Dead*“. Spojuje volební chování s mírou religiozity a

---

Aleksander: Interests and Values: Polish Parties and Their Electorates, *Europe-Asia Studies*, Vol. 51 (1999), No. 8, s. 1401-1432. V některých novějších přípouští jistý přesun významu od kulturně-světónázorových k socioekonomickým tématům. Viz Szczerbiak, Aleksander: Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support, *Europe-Asia Studies*, Vol. 55 (2003), No. 5, s. 729-746 Spíše ojedinělé je stanovisko Ka-lok Chan, který ohlašuje nástup predominance socioekonomických témat již ve své analýze voleb 1993. Viz Ka-Lok Chan, Kenneth : Poland at the Crossroads: The 1993 General Election, *Europe-Asia Studies*, Vol. 47 (1995), No. 1, s. 123-145. Jiní autoři odvozují logiku stranické soutěže od ještě starších, předkomunistických vzorců, jako např. dědictví trojího dělení a teritoriálních „posunů“ Polska (Jasiewicz, Krzysztof : „The Past Is Never Dead.“ Identity, Class, and Voting Behavior in Contemporary Poland, *East European Politics and Societies*, Vol.23 (2009), No. 4, s. 491-508).

¹¹⁵ Jasiewicz pojmenovává tyto dimenze jako sekularismus vs. náboženský fundamentalismus a politický a ekonomický liberalismus vs. populismus. Viz Jasiewicz, Krzysztof : Anarchia czy pluralizm? Podziały polityczne i zachowania wyborcze w roku 1991 i 1993. In Gebethner, Stanisław (ed.): *Wybory Parlamentarne 1991 i 1993 a Polska Scena Polityczna*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995, s. 49-72. Markowski je označuje jako sekulární libertariánský kosmopolitismus vs. náboženský autoritářský nacionalismus a ekonomický populismus vs. tržní liberalismus. Viz Markowski, Radoslaw: Political Parties and Ideological Spaces in East Central Europe, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol 30 (1997), No. 3, s. 221-254. Tworzecki je označuje jako symbolická pravice vs. symbolická levice a agrární populismus vs. urbánní tržní liberalismus. Viz Tworzecki, Hubert: *Parties and Politics in Post-1989 Poland*. Boulder: Westview Press, 1996. Żukowski, který ovlivňuje Szczerbiaka, píše o ose hodnot a ose zájmů. Viz Żukowski, Tomasz: Spektakl na zamknięcie sezonu. Wybory w teatrze polityki, *Więź*, Vol (1996), No. 1, s. 21-104

¹¹⁶ Například Szczerbiak sice v textu z roku 2003 zaznamenává tento trend přesunu těžiště. Tvrdí ale, že vývoj nesměruje k třídní (zájmově definované), nýbrž valenční soutěži (široce a obecně definované ideologické cíle v kombinaci s personalizací politiky). Viz Szczerbiak, Aleksander: Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support, s. 742. Podobná teze se objevuje v jeho rozboru voleb 2001. Viz Szczerbiak, Aleksander: Poland's Unexpected Political Earthquake: The September 2001 Parliamentary Election, s. 71.

ukazuje zřetelné volebně-geografické vzorce kopírující de facto mapu jednotlivých záborů.¹¹⁷ Do jisté míry tím rekonstruuje a aktualizuje Zaryckého argument.

3. Antikomunismus

Cílem této kapitoly je rozšířit a prohloubit dosavadní argumentaci na téma polarizace. Za tímto účelem bude proveden komparativní rozbor antikomunismu v Polsku na pozadí srovnání s vybranými zeměmi střední a jihovýchodní Evropy a nabídnout jeho pracovní typologii.

Zde navržené pojetí antikomunismu se na jednu stranu snaží vyvarovat nežádoucího „natažení“ konceptu¹¹⁸, ale není žádoucí si ani jeho přílišné zúžení na fenomény související nutně s „komunisty“. Níže nabízená definice se tedy pokusí jít přímo po podstatě toho, k čemu vlastně antikomunismus slouží. Je tedy zaměřena především na funkci, roli antikomunismu.

---

¹¹⁷ Jasiewicz též tvrdí, že někdejší historické štěpení (postkomunisté vs. post-solidarita) je postupně překonáno a nahrazeno štěpením mezi liberalismem a solidarismem (Jasiewicz, Krzysztof. Op. cit., s. 506). Jinde v textu vzpomíná v Polsku tak rozšířenou perspektivu „dvou národů“ a hlubokého protikladu mezi liberálním a solidárním Polskem, tak jak toto heslo postavil Lech Kaczyński ve své prezidentské kampani 2005 (Jasiewicz, Krzysztof. Op. cit., s. 498). Naopak Szczerbiak v analýze voleb 2005 vyjadřuje pochybnost, že by se dichotomie sociální solidarismus vs. liberalismus mohla stát trvalejším štěpícím prvkem polské stranické politiky. Viz Szczerbiak, Aleksander: 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September-October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections, s. 208

¹¹⁸ O problémech špatného zacházení s koncepty viz Sartori, Giovanni: Concept Misformation in Comparative Politics, *The American Political Science Review*, Vol. 64 (1970), No. 4., s. 1033-1063

Kapitola pokrývá nepříliš širokou škálu čtyř případů (příčemž okrajově je navíc zachycena ČR a Slovensko), kde vodítkem by mělo být zejména prověření vztahu současného antikomunismu a typů tranzic i minulých nedemokratických (komunistických) režimů.

Typologie se opírá o hledisko, které je pracovníě nazváno „mentalitou antikomunismu“. Tato možná příliš vágně nazvaná kategorie má pokrývat *více* než pouhý soubor prostředků a instrumentů používaných antikomunisty. Přesah by měl vést směrem k jejich motivacím, limitům (constraints) a k jejich relativní pozici ve stranickém systému a dominantní ose mezistranické soutěže.

3.1 Definice

Antikomunismus je pro účely této „středoevropské“ srovnávací kapitoly chápán jako instrumentální strategie používaná v soutěži politických aktérů, zaštiťující se negací komunistické minulosti a sloužící k delegitimizaci protivníka.

Je evidentní, že nabízená definice je definicí minimální¹¹⁹, která úmyslně ponechává řadu atributů mimo definici a zaměřuje se jen na to, co je pro účel analýzy nejpodstatnější. Tím je tedy politická instrumentalita a cíl delegitimizace. Upozorňujeme též na záměrné rozpojení tří prvků: negace komunismu, identity delegitimizovaného protivníka a identity nositele antikomunismu.

Chceme tím podtrhnout, že mezi těmito třemi aspekty může panovat velmi volný (vlastně libovolný) vztah. Nositelem antikomunismu klidně může být „bývalý komunista“. Terčem v žádném případě nemusí být a zpravidla ani nebývá *komunista* - ani současný, ani bývalý. Objektem antikomunismu klidně může být jiný antikomunista, což není ani paradox ani výjimka – logika delegitimizace a vylučování soupeřů z akceptovaného rámce takové situace sama generuje.

V samotném slově antikomunismus je důležitější předpona než to, co po ní následuje. Přílehlavější by snad dokonce bylo hovořit (v Želevově duchu, viz sekce o Bulharsku níže) o anti-postkomunismu nebo – s trochou nadsázky – o antipostismu či prostě jen antismu. K tomuto motivu se ještě vrátíme a pokusíme se jej lépe objasnit v pasáži Výchozí teze.

Z hlediska definic zamýšlených jako minimální se na první pohled může jevit jako nadbytečné zahrnutí prvku „minulosti“. V tomto pojetí se však jedná o důležitý atribut, který

---

¹¹⁹ O minimálních definicích viz Sartori, Giovanni. 1976, s. 61-64

je s negací komunismu ve středo(východo)evropském kontextu nedílně spojen. Není žádoucí upadnout do téže pasti středoevropského excecionalismu, na kterou je kriticky poukázáno níže (viz Schéma delegitimizace).

3.2 Volba případů a vztah k tranzici a minulému režimu

Výběr jednotlivých zemí byl motivován především snahou o maximální možnou reprezentativnost ve vztahu k různým modelům tranzic, typům nedemokratických režimů či (úžeji chápáno) typům „komunismů“.

Jestliže výše načrtnutá definice obsahuje poukaz k „minulosti“, pak je v analýze žádoucí se od tohoto časového rozměru i odrazit.

V neposlední řadě si klademe za cíl prozkoumat, zda mezi jednotlivými typy „minulostí“ (režimů, tranzic a komunismů) a námi analyzovanými vzorci antikomunismů existuje přesvědčivá souvztažnost.

Jako teoretický rámec k tomu pro rozbor typů tranzic a nedemokratických režimů poslouží Linz a Stepan a pro analýzu typů komunismů Kitschelt et al. Jedná se tedy o dvě práce, jejichž konceptuální aparát je do značné míry kompatibilní (a aplikace na případy až na výjimky obdobná), ač analytická perspektiva je odlišná (u Linze a Stepana se jedná o „tranzitologickou“ klasiku, zatímco Kitschelt a spol. se v zásadě snaží, jak již bylo uvedeno výše, následovat rokkanovský přístup).

I volba případů je tedy minimalistická. Nesnažíme se pokrýt co možná největší část regionu, ale nabízíme prototypy. Polsko poslouží jako příklad národně-akomodativního komunismu v podmínkách autoritářského režimu (tedy *bez* jakékoli totalitární fáze komunistické minulosti), následovaného přechodem paktem.¹²⁰ Jiný reprezentant národně-akomodativního komunismu, Maďarsko, představuje kombinaci zralého posttotalitarismu a sjednaného přechodu¹²¹.

---

¹²⁰ Sjednaný přechod mezi režimními reformátory a umírněnou opozicí. Autoritářský režim se oproti totalitnímu vyznačuje mnohem vyšší mírou plurality, slabší mobilizací, slabší ideologií a faktickou mocenskou omezeností vůdce. Linzův a Stepanův argument je, že v Polsku se totalitarismus ani v 50. letech *nepodařilo* nastolit. Podrobněji o Polsku viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 255-292

¹²¹ Posttotalitarismus *obecně* je režim, který vychází z totalitního, ale postupem času ztratil jeho klíčové charakteristiky („vyprázdnění“ ideologie, konec kultu osobnosti, pluralizace v různých oblastech, demobilizace a „tichá společenská smlouva“ umožňující či dokonce motivující lidi obrátit svůj život k soukromé sféře). Zralý posttotalitarismus je subtyp, který

Rumunsko a Bulharsko jsou případem patrimoniálního komunismu, ale liší se typem režimu (Rumunsko sultanismus¹²² a Bulharsko raný posttotalitarismus¹²³) a dle Linze Stepana i typem tranzice (Rumunsko revoluce¹²⁴ a Bulharsko řízený přechod¹²⁵). V hodnocení Rumunska se s Linzem a Stepanem rozchází Kitschelt et al, kteří ho chápou – vedle Bulharska - jako obdobu řízeného přechodu, kterou nazývají preventivním úderem či reformou¹²⁶.

Pro doplnění konceptuální škály chybí výskyt byrokraticko-autoritářského komunismu¹²⁷, zamrzlého posttotalitarismu a přechodu zhroucením¹²⁸. Přesně touto kombinací se vyznačuje československý (či s ohledem na Kitschelta et al přesněji řečeno český) komunismus. ČR a její antikomunismus je však do analýzy zahrnut jen okrajově, spíše jako zrcadlo srovnání, a podrobná analýza českého antikomunismu byla provedena jinde¹²⁹. Stejnou kombinaci (byrokraticko-autoritářského komunismu a zhroucení) představuje i NDR, která do kapitoly není zahrnuta z důvodů diskontinuity státnosti. To není formalistický argument, ale výraz

---

v tomto procesu detotalitarizace zachází nejdál a blíží se - zjednodušeně řečeno – „normálnímu“ autoritářskému režimu. Podrobněji o maďarském režimu i tranzici viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 293-316

¹²² Vysoce personalistický režim, vykazující i jisté klanové/ rodinné tendence koncentrace a dědictví moci. Vůdce je mimořádně nevyzpytatelný a v mnoha případech i psychicky ne zcela přičetný. Podrobněji o rumunských prvcích sultanismu viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 349-356

¹²³ Režim, který je stále ještě dosti blízký totalitarismu. Ke změně dochází zpravidla jen v podobě jistého faktického omezení moci vůdce. O bulharském raném posttotalitarismu viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 293-295, 333-336

¹²⁴ Tento rozdíl v hodnocení tranzice je ale spíš terminologický. Linz se Stepanem kladou silnější důraz na násilnou (revoluční) zápletku, ale současně tvrdí, že „zmocnění se“ („únos“) revoluce silami blízkými odstraněnému vládci jsou pro vyústění sultanismu typické. Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 358-359. Kitschelt et al se naopak zaměřují na vyústění tranzice (čili tuto kontinuitu) a chápou přechod jako obdobu řízeného (viz níže). Podrobněji o podmínkách a předpokladech násilné tranzice v Rumunsku, viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 356-358.

¹²⁵ Tranzice zahájená zevnitř – a vedená celou dobu pod kontrolou - starého režimu. Podrobněji o bulharském přechodu viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 293-295, 336-341

¹²⁶ Preemptive strike, preemptive reform. Podrobněji viz Kitschelt et al. Op. cit., s. 29-30

¹²⁷ Charakteristika Kitscheltových typů komunismu viz sekce 1.5 výše

¹²⁸ Proces detotalitarizace ustrne, „zamrzne“ někde mezi polohou raného a zralého posttotalitarismu (viz pozn. 5 a 8 výše). Zpravidla se jedná o detotalitarizaci „erozí“ (*by decay*). Režimy se stávají konzervativními, udržovacími, na *status quo* silně orientovanými. A pod fasádou této „nehybnosti“ (vnějšími pozorovateli někdy přeháněné) dochází k ritualizaci ideologie, rozpadu legitimacy režimu i jeho klíčových sociálních opor (ty jsou k němu vázány stále více jen pragmaticky). V momentě náhlého otřesu/ krize jej rychle opustí, zatímco nejvyšší vedení (často vykazující gerontokratické rysy) není schopno adekvátně reagovat – i proto tyto režimy vyúsťují v přechod zhroucením. Podrobněji o Československu viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 293-295, 316-327

¹²⁹ Koubek, Jiří, Polášek, Martin: *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?* Praha: Friedrich Ebert Stiftung, 2013

pokory k faktu, že moment „absorpce Západem“ v německém antikomunismu by vyžadoval důkladnější a samostatnou analýzu.¹³⁰

Jak je patrné z výše načrtnutého přehledu, případy se shlukují do tří dvojic podobných zemí (jedna z nich, opakují, zůstává *mimo* záběr této práce). Polsko i Maďarsko představují vcelku liberalizovanou variantu komunismu v podmínkách režimu, který je v zásadě autoritářský (u Maďarska a jeho zralého posttotalitarismu si pro účely této analýzy lze dovolit toto zjednodušení) a jehož elity participují (spolu s opozicí) na sjednaném přechodu k demokracii.

Rumunsko i Bulharsko se vyznačují mnohem tvrdšími, výrazněji personalizovanými režimy, kde opozice zůstává až do samého konce extrémně slabá, což režimním elitám umožňuje provést řízený přechod (abstrahujeme-li od Linzova a Stepanova pojetí rumunské tranzice jako revoluce).

Československo a Východní Německo jsou režimy bytostně konzervativní, „udržovací“ ve smyslu tíhnutí ke *statu quo* (ač tuto tezi rozhodně nelze dovádět do krajnosti a je chybou chápat např. československý komunismus jako monolit rezistentní vůči perestrojce¹³¹), čelící spíše slabé, společensky izolované, přesto však existující opozici. Tato kombinace vyústí v tranzici zhroucením poté, co režim v okamžiku náhlé a prudké krize narychlo opustí jeho pragmatické opory.

Uvnitř těchto dvojic však lze současně pozorovat podstatné rozdíly. Československo je dvounárodní federací (dle Kitschelta et al s *různými* typy komunismů), která se záhy po tranzici rozpadne a v jejíchž nástupnických republikách se antikomunismus bude vyvíjet velmi odlišným způsobem. Naopak NDR je velmi homogenním unitárním státem, kterou však čeká osud appendixu, včleněného periferního teritoria, kde „východní“ (tedy vlastně postkomunistický) antikomunismus bude rozmělněn v převážně západní společnosti (k antikomunismu však tendují i konzervativní zejména jihoněmecké oblasti), současně však podpořen určitým „dobyvatelským“ či „absorpčním“ impulsem, přicházejícím taktéž ze Západu.

Pokud jde o druhou dvojici, polský režim je oproti maďarskému nestabilnější jak personálně (co dekáda, to jiný vedoucí představitel režimu), tak z hlediska četnosti režimních

---

¹³⁰ Zákon, dle něž byla vytvořena tzv. komise pravdy z roku 1992, mimo jiné uvádí: „...*dědictví diktatury SED je nadále břemenem, které brání lidem ve [sjednoceném] Německu, aby k sobě našli cestu' a že ‚zpracování historie a následků SED...je společným úkolem všech Němců' a je důležité ‚pro skutečné sjednocení Německa'...*” Stan, Lavinia : Truth Commissions in post-communism: The overlooked solution, s. 4.

¹³¹ Vynikající studie na toto téma, a pro obecnější srovnání režimů v ČSSR a NDR a jejich recepcce perestrojky viz Štefek, Martin: *Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985*. Praha: Nakladatelství Pavel Mervart, 2014

krizí (ostatně oba fenomény spolu částečně souvisí). Polský komunistický režim je tedy celkově slabší a oproti maďarskému gulášovému socialismu, výkladní skříní východního bloku, chápán spíše jako neúspěch. Důležité rozdíly doprovází i tranzici. Maďarský sjednaný přechod je silněji iniciovaný shora, tedy ve větší míře než polský, který je výrazněji vynucený tlakem zdola. Oběma fakticky chybí symbolicky silný moment zlomu (jako pád berlínské zdi nebo 17. listopad), ale Maďarsko ho funkčně substituuje revolucí 1956 (obdobný „trik“ se Solidaritou let 1980-81 je v polském případě mnohem obtížnější a s ambivalentnějším vyzněním).

Hlavní rozdíl mezi Bulharskem a Rumunskem spočívá jednak v míře personalizace, což dobře zachycují Linz a Stepan v distinkci mezi bulharským raným posttotalitarismem a rumunským sultanismem. A dále je to kontrast mezi hladkou, rychlou a nenásilnou bulharskou tranzicí a rumunskou „revolucí“. Oba rozdíly spolu souvisí – sultanismy, kde moc je koncentrována v rodinném klanu, často končívají násilně, zatímco dožívající necharismatický dlouhověký posttotalitární vůdce živkovovského typu, omezený ve své moci stranou, zavdává větší šanci na hladký průběh vnitrostranického puče, generační obměnu a přeformulování režimu i samotné státostrany. Na druhou stranu tento druhý rozdíl je třeba chápat v širším kontextu a nepřičítáme mu zcela stěžejní důležitost. V pomyslném spor mezi Linzem/Stepanem a Kitscheltem se tato práce kloní spíše na kitscheltovskou stranu, jelikož se lze domnívat, že Iliescova operace byla ve své podstatě tímtož jako vnitrostranický puč proti Živkovovi, jakkoli byla doprovázena krátkou krvavou zápletkou. Rumunsko-bulharský rozdíl v tranzici je pro nás obdobou polsko-maďarské diference v tom smyslu, že se *obě* dvojice vnitřně liší v tom, jak velký byl na tranzici podíl ne-elitních aktérů a jak velká byla role „tlaku zdola“. Další analogie spočívá v existenci (Maďarsko, Rumunsko) či naopak absenci (Polsko, Bulharsko) silného přelomového momentu revolučního charakteru. Ostatně domyslíme-li tuto analogii do důsledků, *obě* revoluce – maďarská 1956 i rumunská 1989 - byly v pojetí důsledného antikomunisty poraženy a *obě* čekaly (a rumunská patrně stále čeká) na dokončení.

3.3 Výchozí teze: anti-co?

Již výše bylo naznačeno, že by se antikomunismus též klidně mohl nazývat anti-postkomunismem. Je to dokonce označení přiléhavější a v tomto ohledu nezbyvá než se *svým*

způsobem připojit k apelu bulharského exprezidenta a exdisidenta Ž. Želeva (byť ten jej mínil v politické rovině, nikoli v analytické, a pointou je vlastně přitakání antikomunismu, zatímco zde jde samozřejmě o kritický rozbor).

S tím souvisí jedna klíčová charakteristika antikomunismu: jeho mimořádná schopnost mutace, adaptace na měnící se podmínky, schopnost nalepovat na sebe aktuální témata, nálady a sentimenty – krátce řečeno pozoruhodný inovativní potenciál.

Do jeho bohaté nástrojové výbavy patří technika spojování, kterou se míní schopnost elasticky propojovat antikomunistický apel s jinými – příbuznými či zdánlivě příbuznými – formulkami.¹³² Z toho plyne, že antikomunismus i v prostředích, kde by sám o sobě nedokázal být klíčem k vítězství, dokáže posloužit jako vhodná doplňková strategie.

Antikomunismus je také velmi dobře vizualizovatelný, snadno jej lze přiblížit nějakou jednoduchou, srozumitelnou a silnou zkratkou. Možná nejtypičtějším příkladem takové zkratky je personifikace (např. antikomunisticky rámovaná kampaň proti Jiřímu Paroubkovi po kauze Czechtech¹³³ či proti Miloši Zemanovi, který k ní vlastně sám nepřímou vybídl, když spojil svůj vulgarismy prošpikovaný rozhovor v Lánech s relativizací anti-autoritářského disentu, a to vše krátce před 25letým výročím roku 1989). V tomto textu bude tento motiv rozpracován a na příkladu zkoumaných zemí budou představeny dva základní vzorce antikomunistické personifikace: model kladného hrdiny a model záporného hrdiny. Bude též prověřen vztah těchto modelů k jednotlivým typům mentalit antikomunismu.

Máme-li uvedené výchozí teze shrnout, pak antikomunistické na antikomunismu není zacílení, které je naprosto variabilní, nýbrž rámování, které plní delegitimizační funkci. Antikomunismus je tedy především technikou rámování.

Nástroje, které k tomu používá, zpravidla vyžadují nějaký odkaz k minulosti. Typickým bojištěm antikomunismu je tedy například mnemonická bitva¹³⁴ o „správnou“ paměť maďarské revoluce 1956, smolenské letecké havárie 2010, Iliescovy role při odstranění Ceausescova režimu a podobně. Typickým jeho stavenišťem pak konstrukce míst paměti jako sochy hrdinů, památníky mučedníků, muzea obětí, instituty studií, černé knihy viníků, kříže před prezidentským palácem, atd. Nositelé antikomunismu se zpravidla explicitně a hrdě hlásí

---

¹³² Jako typický příklad takového spojení lze uvést „řeckou“ sekuritizaci českých voleb 2010 – spojení protilevicového apelu s velkým dobovým evropským tématem a s aluzemi, které „Řecko“ vyvolává.

¹³³ Podrobněji viz Koubek, Jiří, Polášek, Martin: *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?* Praha: Friedrich Ebert Stiftung, 2013

¹³⁴ Společensví, která spolu politicky bojují o prosazení té jediné správné a závazné historické paměti. Podrobněji pro tento koncept viz Zerubavel, Eviatar: *Social Mindscales: An Invitation to Cognitive Sociology*, s. 98

k politice paměti či historické politice, neskrývají, že nesouhlas o správnou interpretaci minulosti se má rozuzlit politickým střetem, na jehož konci budou stát vítězové a poražení.

To vede k poslední poznámce, která má ale spíš být svorníkem a podtržením všech výše uvedených tezí: antikomunismus je polarizační strategií. Antagonizuje vědomě a cíleně – a z hlediska jistých naivnějších pozitivistických přístupů dokonce „*iracionálně*“, protože zahání velmi různorodou skupinu protivníků do jednoho kouta. To ale odráží jeden paradox: ač mnoho antikomunistů jako osob jistě věří v přirozený řád věcí a objektivní povahu své pravdy, antikomunismus jako takový je bytostně konstruktivistickým projektem, který velmi dobře chápe důležitost práce se soft kategoriemi jako jazyk, paměť, významy, symboly, metafory, atd.

3.4 Delegitimizační schéma

Jaká je vlastně logika antikomunistické delegitimizace? V jakém sledu probíhá? Na počátku stojí kontrapozice dvou představ - středo(východoevropské) situace dějinné výjimečnosti a západní „normálnosti“. Obraz střední Evropy je typicky doplňován atributy jako osudovost, mystičnost, jedinečnost, autenticita, neopakovatelnost, atd., což podkresluje dlouhá tradice debat středoevropských intelektuálů na toto téma. Západ je oproti tomu vylíčen jako místo normality, přirozeného vývoje. Jeho kapitalistický a liberálně-tržně-demokratický systém je pro „dějinně vychýlené“ středoevropany idealizován jako vysněný objekt „návratu“.¹³⁵ Bulharská a rumunská situace se z tohoto rámce nikterak nevymyká – právě naopak. Středoevropské „fátum“ i mýtus Západu je v těchto zemích zpravidla beze zbytku přijímán a jejich vlastní situace je chápána jen jako smutné umocnění této polaroty. „Balkanita“ není nic víc než absurdním zadním dvorečkem středoevropskosti.

Druhým krokem je zdůraznění časového okamžiku. Moment středo(východo)evropské jedinečnosti je temperován představou komunistického dědictví (břemene, zátěže, nemoci, rakoviny, vředu, zmrzačení, syndromu, dluhu, apod.). Všechna možná zla současnosti jako korupce, sociální apatie a frustrace, ekonomická nevykonnost, kriminalita a agresivita, různé dysfunkce politického systému, apod. jsou zcela samozřejmě a neproblematicky

---

¹³⁵ Pro vynikající esej o Západu jako utopii a zemi zaslíbené viz Barša, Pavel: *How To Kill a Dream: Our Life after 1989 in the Limbo of the End of History*, lecture given on November 10, 2009, in Prague during a panel discussion to mark the 20th anniversary of the fall of the Berlin Wall, available at <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/u/utopia/how-to-kill-a-dream-our-life-after-1989-in-the-limbo-of-the-end-of-history-pavel-barsa.html>

identifikována s tímto tíživým dědictvím. Výsledkem je konstrukce postkomunismu, jehož danost je posunuta z neutrálně-pozitivní polohy „jedinečnosti“ do vysloveně negativní polohy „divnosti“, „nenormálnosti“, „nedokončenosti“, „přerušenosti“, „deviace“, „ukradených revolucí“ apod.

Jakékoli paralely nebo analogie, které by ideu osudové divnosti postkomunismu problematizovaly, se buď vůbec nedostanou na pořad dne (ignorance, neznalost jiných kontextů), nebo jsou a priori odmítány s poukazem na srovnávání nesrovnatelného (např. patologické jevy mimoevropských kontextů odbývány kulturalistickými či přímo rasistickými argumenty, podobné jevy v zemích „vyspělého Západu“ přehlíženy či vysvětlovány v duchu intelektuálského mystického „centroeuropeismu“: Západ prochází další fází úpadku „svých“ hodnost, o něž se nyní musí svést bitva ve středu Evropy), případně jsou dokonce tabuizovány jako něco nepatřičného (domnělé zlehčování dějinné tragédie, relativizace komunistického zla). Společným jmenovatelem je bezpodmínečné vyvinění „normálního“ a „přirozeného“ západního tržně-liberálně-demokratického modelu a samozřejmá identifikace všech „našich“ myslitelných patologií s „naší“ postkomunistickou divností (zbývá ještě postava „oni“ – vše co spadá mimo „západní civilizační okruh“ a co je s „námi“ principiálně nesrovnatelné). Antikomunismus tedy, a to je třeba podtrhnout, v tomto kroku také plní funkci bezpodmínečné a imperativní legitimizace „jediného správného“ Západního modelu a apriorního zamítnutí jakýchkoli jeho hlubších systémových kritik.

Třetím krokem je delegace všech zel a neduhů na domácí objekty antikomunismu – na kohokoli kdo je „nakažen“ nemocí minulosti, zejména však na politické soupeře. To je současně spojeno se symbolickým snětím těchto zel ze všech ostatních (na nich může dotyčné zlo ulpít nanejvýš jako na zasažené oběti, např. objektu „nakažení“, která se však vyřčením kouzelné formulky o vyrovnání s minulostí již „léčí“). Mezi klasické terče antikomunismu patří transformované komunistické státostrany, které jsou v akademickém diskurzu (který je obecně ve svém antikomunismu umírněnější než antikomunismus politiků a novinářů) rutinně označovány jako pragmatické strany moci (typicky spojováno s korupcí, klientelismem, selektivními výhodami, programatickou beztvarostí, nomenklaturní privatizací, apod.). To ostatně ve většině případů není nevýstižná charakteristika. Problém spočívá jinde. Zatímco výše uvedené jevy jsou s postkomunisty spojovány automaticky, „logicky“, zákonitě, axiomaticky, „geneticky“, u ostatních aktérů se zcela tytéž jevy musí teprve stát předmětem vysvětlení. A tak mohou být složitě objasňovány buď přesmyčkou či oklikou (i ne-postkomunisté jsou vlastně nakaženi „prostředím“ a všudypřítomnou postkomunistickou

„chorobou“), nebo s poukazem na individuální selhání, na slabost elit nově konstituovaných subjektů, na nahodilé a časově kontingentní faktory, apod.

Posledním krokem je řešení – léčba, terapie předepsaná nositeli antikomunismu. Ta může mít podobu nově číslované (například čtvrté) republiky či radikálního zúčtování se „smolenskou lží“ (Polsko), ustavení „komise pravdy“ a stvrzení jejich nálezů formou rituálního morálního odsouzení komunismu prezidentem republiky (Rumunsko), nebo třeba schválením nové ústavy, která načrtne oficiálně závazný výklad novodobých dějin (Maďarsko), nebo zkrátka jen očištného vyřčení a rituálního opakování „pravdy“.

3.5 Mentalita antikomunismu: revolucionáři vs obránci statu quo

Zbývá přistoupit k nejspornější části konceptuální přípravy předcházející samotné empirické analýze. Co ospravedlňuje užití pojmu tak sporného a vágního jako „mentalita“ antikomunismu? Nejpřímochařejší odpovědí snad bude prozradit, pro co je vlastně použit, a podhalit, jaké konkrétně mentality jsou navrženy rozlišovat.

V oddílu výše byly případy (včetně dvou do samotné komparativní analýzy nezahrnutých) strukturovány do tří dvojic, a to na základě primárních podobností a sekundárních rozdílů. Na tuto potrojnou diferenciaci navazuje i navržené rozlišení mentalit.

V práci, která je primárně analýzou českého antikomunismu (s ohledem na sociální demokracii) a která obsahuje i letmé komparativní vhledy do polských, maďarských a rumunských reálií, byla načrtnuta distinkce mezi antikomunismem vítězů a antikomunismem poražených.¹³⁶ Zde zbývá tuto myšlenku rozvést a doplnit ji o třetí typ, který by lépe reflektoval model tří podobných dvojic. Připomeňme, že dvojice byly seskupeny se zřetelem k logice tranzic, povaze nedemokratických režimů a charakteristice komunismů. Co konkrétně z toho plyne pro jednotlivé mentality antikomunismů? Výchozím předpokladem je, že (1) v modelu „konzervativních“, „rigidních“ komunismů a zhroucených režimů je oproti ostatním dvěma dvojicím daleko silnější moment skutečné porážky, odstavení, nahrazení starého režimu, (2.) dále že u dvojice „měkkých“, „reformních“ komunismů a sjednaných tranzic je třeba počítat s přetrvávajícím pocitem frustrace antikomunistické opozice či přinejmenším ambivalence (komunisté na změně aktivně participují, spoluřídí ji, poté se

---

¹³⁶ Viz Koubek, Jiří, Polášek, Martin: *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?* Praha: Friedrich Ebert Stiftung, 2013

redefinují a úspěšně přežijí v podmínkách nové demokracie, opozice, která se deklaruje jako morálně superiorní se paktem s komunisty „ušpinila“, atd.), ale současně s trvalým a soustavným tlakem na odstranění této pachuti a dokončení dekomunizace (opozice je silná, její existence sahá jasně *před* moment tranzice, a navíc je od počátku rozdělená na umírněné a radikály, kteří na završení soustavně naléhají) a (3.) konečně že v modelu „tvrdých“ a personalizovaných komunismů a řízených tranzic bude tranziční ambivalence dosahovat až intenzity komplexu (řízený přechod byl zastíracím manévrem, trikem samotných komunistů, jemuž opozice nedokázala čelit), ale (jako rozdíl oproti druhému modelu) antikomunisté jsou příliš slabí a ve svém nástupu opoždění, než aby dokázali svou agendu prosazovat konzistentně a s byť jen elementární personálně-politickou kontinuitou.

V případě česko-německé dvojice je tedy komunistický element vytlačen do izolace a na periferii, stává se předmětem odsudku ale i výsměchu a pohrdání. Postkomunistický moment „divnosti“ je externalizován a delegován na tuto vymírající „úchytku“ uvnitř nového liberálně-tržně-demokratického řádu. Nositelé antikomunismu se ve své většině samozřejmě a neproblematicky identifikují s vítězi transformace (což se nevylučuje s tím, že mohou kritizovat některé její projevy) a socio-ekonomicky zpravidla stojí na neoliberálních pozicích. Lze tedy hovořit o „obraném“ antikomunismu ve smyslu obhajoby statu quo (jinak může být samozřejmě velmi útočný – to se však neméně týká i ostatních dvojic). Lze hovořit o antikomunismu vítězů.

U ostatních dvou dvojic se naopak setkáváme s revolučním antikomunismem, který hodlá skoncovat paktem starých a nových elit, se spojením komunistů a liberálů, dovršit revoluci, radikálně zúčtovat s minulostí a zbavit národ (i sebe sama) tranziční ambivalence (či přímo komplexu). Je zde tedy zásadní rozdíl. U česko-německé dvojice máme co do činění s tesilovými podivíny, kteří zpívají internacionálu u hrobu Klementa Gottwalda (či symbolickými personalizacemi „papalášů“ ze staré doby jako např. J. Paroubek). Podivné fragmenty starého časoprostoru „omylem“ ulpěly na tom novém. Oproti tomu u všech zemí, které jsou předmětem této analýzy, je postkomunistická „deviace“ spojena *s celým systémem*. „Nenormálnost“ není časově omezený omyl, hříčka tranzice – zmocnila se samotného řádu.

Povaha, intenzita i charakteristiky této revoluční mise se však mezi oběma dvojicemi liší. V Polsku i Maďarsku je antikomunismus v postkomunistické realitě (i před ní) trvale a silně přítomen a je identifikován s poměrně stabilní politickou skupinou (skupinami) vcelku jasně a konzistentní orientace (prozatím ve zkratce řečeno a s vypuštěním detailů: konzervativní pravice).

U rumunsko-bulharské dvojice je otázkou, zda lze vůbec hovořit o revoluční misi – zda se nejedná spíše o časově i funkčně oddělené epizody, o projekty velmi různorodých aktérů, kteří mají zpravidla povahu politických outsiderů, dobyvatelů zvenčí. Pro balkánskou dvojici zemi a označení jejich antikomunistické mentality se tedy nabízí metafora „antikomunismus opozdilců“. Toto obrazné pojmenování se zdá přiléhavé jak pro (vůči ostatním dvěma dvojicím) opozdilou antikomunistickou generaci 90. let, tak pro nové vyzyvatele establishmentu z období po přelomu tisíciletí – bulharského Boyka Borisova a rumunského Traiana Băsesca.

V neposlední řadě je zařazení tohoto třetího typu žádoucím zpřesněním prosté dichotomie antikomunismus vítězů / poražených, tak jak je ve starším textu konstruován. Naproti tomu metafora antikomunismu poražených (jako přirozený protiklad výše navržené metafory antikomunismu vítězů) se daleko výstižněji vztahuje zúženě na dvojici Polsko-Maďarsko¹³⁷. Antikomunisté zde totiž – v příkrém protikladu k českoněmecké dvojici – stojí na poli poražených i socioekonomicky. Viděno „českou“ (socioekonomickou) pravolevou optikou, polská i maďarská pravice stojí *nalevo* od tamní levice.¹³⁸ I z tohoto strukturálního důvodu má antikomunistická „revoluční“ mise poražených pevnější obrys, kontinuální trvání a stabilnější nositele. Naopak v bulharsko-rumunské situaci nenabízí pravolevá polarita a její socioekonomický rozměr zdaleka tak jednoznačný obrázek, což koresponduje s heterogenitou antikomunistů-opozdilců a s vágností a flexibilitou vyplývající z jejich vyzyvatelsko-outsiderského charakteru, resp. širokého manévrovacího prostoru, kterým disponují při své integraci do stranického systému, případně sebedefinici v něm.

3.6 Antikomunismus vítězů: ČR a SR

---

¹³⁷ Toto označení slouží pro typizaci. Nikterak se nevyklučuje s tím, že konzervativně pravicoví antikomunisté, pro něž je zvolena metafora „poražených“, dosáhnou v konkrétních historických okamžicích zásadních politických vítězství (jako aktuálně antikomunisté polští) – a to dokonce i vítězství trvalejších, jako je tomu, zdá se v Maďarsku po roce 2010.

¹³⁸ I tato skutečnost má hlubší kořeny, které sahají minimálně 20 let před samotnou tranzicí. V obou zemích to byly komunistické režimy, které prováděly liberalizační a tržní reformy (v Maďarsku minimálně od roku 1968 – tzv. druhá ekonomika, viz Linz, Juan, Stepan, Alferd. Op. cit., s. 298-230, v Polsku Gierkův pokus o socialistický konzumerismus skrze masivní investice a zavedení tržních prvků, např. do komunisty nikdy nekolektivizovaného zemědělství). Rakowského vláda zamýšlela provést dalekosáhlou privatizaci, proti které se postavila Solidarita jako proti pokusu komunistů (abstraktně řečeno) převést svou moc z politické oblasti do ekonomické a (konkrétně řečeno) vypořádat se na pracovištích se „solidariťáky“ z pozice nových kapitalistů jednou pro vždy.

Jestliže revoluční budovatelská mise antikomunistů-poražených a bořitelská antiestablishmentová mise antikomunistů-opozdílů obsahuje radikální zpochybnění postkomunistického *statu quo*, pak elitářská mentalita antikomunistů-vítězů vyžaduje bezpodmínečnou akceptaci jeho obecných principů. Je to dáno tím, že *status quo* je v pojetí vítězů transformace bezproblematicky ztotožněn s liberálně-tržně-demokratickým řádem. A pakliže má např. dnešní česká politika nějaké chyby, tak proto, že vítězství nebylo úplné. Jinými slovy: systém, který máme, je principiálně dobrý a jeho vady plynou z toho, že není dost sám sebou. V pojetí revolučních antikomunistů je tomu přesně naopak: systém (identifikovaný s hybridním zkřiveným postkomunismem „uvízlým na půl cesty“) je fundamentálně špatný a musí být od základů opraven.¹³⁹

„Antikomunismus vítězů“ byl na českém příkladě podroben velmi důkladné analýze jinde.¹⁴⁰ Zde tedy jen shrňme hlavní závěry. Nositelem českého antikomunismu je převážně neoliberální pravice (vítězové transformace) a terčem nejsou primárně komunisté, nýbrž sociální demokraté. Cílem není bezprostředně mobilizovat majoritu rozhodující pro volební vítězství (ta na antikomunismus neslyší), ale udržovat ve varu a ve střehu vokální minoritu, a to skrze elitářský apel. Antikomunismus je tedy doplňková strategie. Jde o pootočení, „polonizaci“ pravolevé osy (její posun ze socioekonomické do „kulturní“, „světonázorové“ polaritě) a uzavření alianční vazby protivníka (vyloučením komunistů ze standardní „demokratické“ množiny stran).

Vedlejší funkce jsou – vedle oné základní, delegitimizace protivníka – antikomunismus jako „clona“ (zakrýt rovinu *policy* a na ní přijímaná konkrétní rozhodnutí rovinou *politics*), antikomunismus jako „ikona“ (rituálně opakovaná formulka, která má udržovat minoritu intenzivně věřících v permanentní bdělosti) a antikomunismus jako „tmel“ (lepidlo) – důležitý, byť malý střípek v ideologické mozaice (vyjmeme-li ho, obrazec se rozsype).

Základními nástroji jsou rozmanité techniky spojování (komunisté-levice-dluh-Řecko), sekuritizace¹⁴¹ a personifikace formou zacílení *negativního* hrdiny (Paroubek, Zeman). To je důležitý odlišující moment oproti ostatním dvěma typům antikomunismů, kde převažuje

¹³⁹ Lze připustit, že protiklad mezi oběma modalitami je poněkud vyhocen. Samozřejmě že v českém prostředí zejména v 90. letech zaznívaly „polské“ moralizující a k postkomunismu radikálně kritické tóny (Petr Cibulka, Alena Hromádková) a naopak např. v Polsku existuje silný proud umírněného antikomunismu (např. konzervativci v PO), který vychází z akceptace stávajícího řádu.

¹⁴⁰ Koubek, Jiří, Polášek, Martin: *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?* Praha: Friedrich Ebert Stiftung, 2013

¹⁴¹ definovaný jako „intersubjektivní založení existenční hrozby, jež vyžaduje naléhavou a okamžitou pozornost, jakož i použití mimořádných opatření k čelení této hrozbě“ Buzan, Barry, Wæver, Ole, de Wilde, Jaap: *Security: A New Framework for Analysis.*, s. 24-25, kurzíva orig. Příkladem jsou opět volby 2010 a řecký scénář.

metoda konstrukce kladného hrdiny (Orbán, Basescu, Borisov...). Rozdíl souvisí s defenzivní *pro-status-quo*, resp. revoluční misí (viz sekce výše). Využit je též generační konflikt.¹⁴²

Za pozornost též stojí zajímavý případ Slovenska - sice na pomezí národně akomodativního a patrimoniálního komunismu, ale odpovídající spíše antikomunismu vítězů: negativní personifikace a technika spojování (navíc i s mutacemi - Mečiar, Fico¹⁴³), socioekonomická a demografická vazba na vítěze transformace, elitářství. Rozhoduje tedy spíše logika tranzice (přechod zhroucením) a společný československý rámec v momentě přechodu i před ním (zamrzlý posttotalitarismus).

Na druhou stranu lze vidět některé cizorodé prvky: „rumunsko-bulharský“ vzorec nacionalistické afiliace „postkomunistů“ i aliance antikomunistů se stranou etnické menšiny.¹⁴⁴ Chybí také obdoba KSČM nebo PDS.

Z hlediska vyústění se zdá, a to i po volbách 2016, že Slovensko by mohlo být zrcadlovým opakem Maďarska v tom ohledu, že „antikomunisté-vítězové“ se stanou trvaleji politicky poraženými, podobně jako v Rumunsku.

3.7 Antikomunismus poražených¹⁴⁵

---

¹⁴² Smutným vrcholem kreativity byl v roce 2010 značně útočný a vulgární klip Přemluv bábu, který v podání herců Mádla a Issové obsahuje snad všechny klasické české stereotypy spjaté s levicí: její ztotožnění se sobeckými starými lidmi (o dluh se nezajímají, „klidně si umřou“, vizualizováni jsou jako zdegenerovaní dementi) a venkovem, kritika selektivní paměti (tedy implicitně vlastně motiv „nedostatečného vyrovnání s minulostí“, byť přímo takto ve spotu nezazní), identifikační rovnítko „socialistů a komunistů“ a jejich prolnutí s figurou dluhu. Dostupné elektronicky na <http://www.stream.cz/uservideo/460700-premluv-babu>

¹⁴³ Pro ukázkou techniky spojování komunismus-mečiarismus z mediální sféry viz <http://www.sme.sk/c/6651785/zapad-vidi-dve-zvladnute-revolucie-padol-komunizmus-aj-meciar.html> Pro antikomunistické zacílení Fica např. tento blog s fotografií negativně-kampaňového billboardu „súdrhovia spoločne pre Slovensko“: <http://pavolkaplan.blog.pravda.sk/2011/07/15/prezident-hlavy-statu-i-gasparovic-carodejnik-s-vlastnou-moralkou-a-minulostou/> případně „rudý žigulík“: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/184522-robert-fico-dostal-k-listopadu-darem-rudy-zigulik.html> Doporučuji též tento blog s fotografií veřejně vystaveného (!) vyobrazení Fica jako Hitlera. <http://pepsopiesocek.blogspot.cz/>

¹⁴⁴ Tento vzorec však může být překonán v případě delšího trvání a úspěchu vlády sestavované po volbách 2016, ve které se – na způsob historického kompromisu - spojují levicový a nacionální prvek právě s elementem etnicko-menšinovým. Pokud však Most-Híd na účast v koalici se Smerem a SNS fatálně doplatí, jak jí předpovídají někteří komentátoři i političtí protivníci (např. Richard Sulík), výše naznačená alianční logika se tím potvrdí.

¹⁴⁵ Metaforu je pochopitelně třeba chápat obecně a obrazně. Nikterak se nevylučuje s faktem, že v Maďarsku se po volbách 2010 i 2014 tyto „poražení“ stali supermajoritními a v Polsku po volbách 2015 absolutními vítězi.

Jako obecnější uvedení k polské a maďarské sekci níže bude na tomto místě zaměřena pozornost na pět klíčových aspektů polského a maďarského antikomunismu jako mentality „poražených“.

Zaprvé, pro revoluční misi, trvale napřenu proti „deviantnímu“ leč dominujícímu postkomunistickému systému, je typická představa paktu, tiché či explicitní aliance zájmů (eventuelně spiknutí) elit starého a nového režimu. Mezi těmito elitami navíc existuje propustnost, v některých pojetích dokonce rovnítko. Existence tohoto kartelu je strukturálním defektem plynoucím z povahy tranzice (Polsko) či pozdějších koaličních vazeb (Maďarsko). Není přitom podstatné, že antikomunističtí kritici se na sjednané tranzici přímo aktivně podíleli, případně ho v příslušné době podporovali (Fidesz, MDF, Kaczyński¹⁴⁶)

Důležitým dílčím prvkem této ideje paktu je, že (post)komunistické elitě se dostává podpory od značné části někdejší antikomunistické opozice. V tom je obsažen moment jejich selhání, odcizení, zpronevěření, ne-li dokonce zrady. V Maďarsku je vše ulehčeno tím, že strana reprezentující celou větev někdejšího disentu skutečně trvale byla součástí vládních koalic se socialisty. V Polsku k podobně otevřenému překročení historických táborů docházelo mnohem nenápadněji. V momentě, kdy se PSL stala koaličním partnerem post-solidaritní PO, byla již prakticky zbavena svého postkomunistického obrazu. Také koalice „postkomunistické“ SLD a postsolidaritní UP před rokem 2001 nebyla chápána jako zásadní moment smíření obou táborů. Tak či onak, představa aliance mezi postkomunisty a liberály není v Polsku o nic slabší než v Maďarsku: disidenti jako Michnik a Kuroń jsou veřejní odpůrci dekomunizačních politik, Tadeusz Mazowiecki je autorem výroku o tlusté čáře¹⁴⁷, Michnikova Gazeta Wyborcza je pro polskou pravici přímo ztělesněním zla¹⁴⁸. Navíc i

---

¹⁴⁶ Posledně jmenovaný si vytvořil přesvědčivé justifikační schéma, podle něž byl polský kulatý stůl nezbytným taktickým krokem, nevyhnutelným pro zahájení změny režimu, ale opozice od dohod měla jednostranně odstoupit okamžitě poté, co byla moc PZPR fakticky zlomena. Kulatý stůl byl tedy – volně parafrázuji – úskokem opozice a měl jím i zůstat (Kaczyński ovšem výrazu úskok nepoužívá, ani jiného morálně nabitého označení, na rozdíl od jiných témat jako Smoleńsk).

¹⁴⁷ Nic naplat, že Mazowiecki svou metaforu ze slavného projevu z roku 1989 patrně mínil zcela jinak, než jak bylo později přerámováno a jak od té doby žije svým vlastním životem. Řečnickovou intencí bylo deklarovat radikální diskontinuitu s minulým režimem, což v té době ještě nebyla samozřejmost (podrobněji viz Dudek, Antoni. Op. cit., s. 76-77).

Antikomunisté se tlusté čáry chopili jako symbolu neochoty provést dekomunizaci, „vyrovnat se s minulostí“, symbolu ztráty paměti a generálního pardonu minulých křivd.

¹⁴⁸ Mnozí aktivisté na tzv. pochodech paměti i jiných pravicových akcích nosí trička s nápisy: PO nevolím, GW nečtu a TVN neposlouchám.

[http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://img20.imageshack.us/img20/8489/29694963.jpg&imgrefurl=http://xarchiwum.pl/koszulka-gw-nie-czytam-tvn-nie-ogladam-rozmiar-m-i1702823273.html&h=402&w=508&sz=46&tbnid=5DSiVFBVf3JoRM:&tbnh=91&tbnw=115&prev=/search%3Fq%3Dpo%](http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://img20.imageshack.us/img20/8489/29694963.jpg&imgrefurl=http://xarchiwum.pl/koszulka-gw-nie-czytam-tvn-nie-ogladam-rozmiar-m-i1702823273.html&h=402&w=508&sz=46&tbnid=5DSiVFBVf3JoRM:&tbnh=91&tbnw=115&prev=/search%3Fq%3Dpo%3F)

zdravotnictví a dalším neoliberálním reformám Gyurcsánovy vlády¹⁵². I ve třetím vítězství se Fidesz zaštiťoval některými anti-neoliberálními výdobytky (sektorová daň).

Také polská konzervativní pravice dosud *nepochybně* zvítězila pouze třikrát (1997, 2005, 2015)¹⁵³ a zde dokonce všem třem vítězstvím předcházela zřetelná vymezení se vůči neoliberálním politikám tehdejších postkomunistických vlád (respektive ekonomicko-populistické sliby ve vymezení proti pragmaticko-neoliberální vládě PO). Proti první z nich se ostatně prosadila mimoparlamentní široká opoziční aliance vedená *odborovým* svazem a nesoucí jeho značku – Akcja Wyborcza Solidarność. Pohlédneme-li do opačného tábora, pak analogií k Bokrosově postavě z 90. let jsou neoliberálové jako G. Kolodko a D. Rosati¹⁵⁴. Co se druhého případu týče, nečekané dvojité vítězství bratří Kaczyńských v roce 2005 bylo především výsledkem vyhocení kampaně po linii „Polska Solidarna“ vs. „Polska Liberalna“¹⁵⁵ a mobilizace proti projektu rovné daně¹⁵⁶, se kterým šla do voleb *levicovější* Občanská platforma. Tento anti-neoliberální protielitářský a „lidový“ motiv (jakkoli instrumentální, časově kontingentní a v momentu převzetí vládní moci, eufemisticky řečeno, „nedůsledný“) tedy u polských a maďarských antikomunistů nelze podceňovat a představuje důležitou součást naší metafory. Antikomunismus poražených má i svou sociální dimenzi – reprezentuje frustrace poražených ekonomické transformace 90. let.

Začtvrté, zcela stěžejní je polarizující a antisystémový charakter této fundamentální a principiální opozice vůči postkomunistickému řádu. Toto tvrzení nevychází ze spekulací, ani

---

reformy zpomalit či dokonce zastavit, ale jsou dokonce odhodláni je akcelarovat i za cenu rostoucích sociálních nákladů. Jen pro dokreslení - Bokros se stal později poslancem Evropského parlamentu za konzervativní Maďarské demokratické fórum, v téže skupině jako ODS, polské Právo a spravedlnost či britští konzervativci, a kritizuje Orbána z neoliberálních pravicových pozic.

¹⁵² Jednalo se především o rozpočtové škrty, zavedení poplatků ve zdravotnictví a další opatření následující po nechtěném „zveřejnění“ (viz podrobněji níže – únik tajné nahrávky tzv. Gyurcsányho „projevu lží“) faktického stavu maďarské ekonomiky v roce 2006. Vrcholem mobilizace Fideszu bylo úspěšné referendum proti poplatkům ve zdravotnictví v roce 2008, tedy ve stejné době, kdy na *stejném* tématu v *českých* senátních a krajských volbách drtivě zvítězila *levice*.

¹⁵³ Nepočítáme-li ke konzervativní pravici od roku 2007 vládnoucí PO a vyřadíme-li období atomizovaného pluralismu a teprve se krystalizujícího stranického systému 1991-93.

¹⁵⁴ Rosati byl po volbách 2011 poslancem PO.

¹⁵⁵ Jedná se o heslo Lecha Kaczyńského v prezidentských volbách. První, „správnou“, alternativu ztělesňovalo PiS a symbolický odkaz samozřejmě směřoval k tradici Solidarności. „Liberálním“ terčem byl favorit parlamentních i prezidentských voleb, PO. Je však třeba dodat, že antiliberalní osten v podání PiS nepředstavoval fundamentální a principiální kritiku liberalismu, nýbrž jeho „zdegenerované“ postkomunistické verze – podrobněji viz níže v oddíle věnovaném antikomunismu v Polsku.

¹⁵⁶ S využitím daňové kalkulačky, kterou o rok později ve jménu přesně *opačného* cíle napodobil český spojenec PiS, tedy ODS.

se nesnaží dotyčné aktéry opatřovat pejorativními nálepkami. Koncept antisystémové strany je stejně jako v kapitolách výše užít jako analytický nástroj¹⁵⁷, který ovšem v sobě nutně nese silnou normativní konotaci. Empiricky není argument antisystémovosti nikterak obtížné podložit, jelikož Fidesz i PiS v tomto ohledu byly, resp. jsou naprosto explicitní.¹⁵⁸

Zapáté, důležitým rysem nositelů polského i maďarského antikomunismu je kontinuita, stabilita i silný ideologický náboj. *Aktivní* politické kořeny Kaczyňského i Orbána, jakožto politiků/aktivistů-opozičníků a *antikomunistů*, sahají do počátku, resp. sklonku 80. let. To neplatí pro Václava Klause, T. Băsesca ani B. Borisova (a akcentujeme-li polohu politiků, ani pro V. Havla). Zajisté, Kaczyński ani Orbán nejsou jedinými politicky relevantními antikomunisty ve svých zemích. Po dlouhou dobu navíc nebyli ani těmi hlavními (v případě prvního uvedeného do roku 2005, u druhého do roku 1998). Oba dva se však časem stali hegemony pravicového i antikomunistického spektra, přičemž pro oba je typické, že v rámci tohoto spektra začínali na „umírněnějších“ pozicích (u Kaczyňského označovaných jako středopraciových či středových¹⁵⁹, u Orbána dokonce „liberálních“), z nichž se teprve

---

¹⁵⁷ Viz sekce 1.1, 1.2, 2.5 a 2.6 výše. Na tomto místě stojí za zopakování, že Sartoriho vymezení antikomunismu je natolik volné, že zahrnuje gaullisty za 4. republiky. Ti se ovšem systému zmocnili, změnili jej, čímž se stali stranou prosystémovou (Sartori, 1976, s. 156-159). Bezmála dokonalou paralelou by mohl být příběh Fideszu po roce 2010, neúspěšný pokus PiS z let 2005-7 a jeho (úspěšný?) současný pokus. V Capocciově smyslu by i Fidesz před svým zmocněním se systému v roce 2010 mohl být chápán jako polarizující strana. V polském nepravcovém diskurzu je ostatně označování PiS jako antisystémové strany poměrně běžné, a sporadicky se dokonce objevovalo i se zvažováním možností jeho delegalizace (!) S takovými úvahami přicházeli politikové (R. Kalisz: „*PiS jest partią antysystemową, ale mamy małe możliwości delegalizacji*“, viz <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/332919.pis-jest-partia-antysystemowa-ale-mamy-male-mozliwosci-delegalizacji.html>) i lidé z akademické sféry („*Radosław Markowski, politolog bliski PO, rzucą hasło "delegalizacji PiS". Przygotowanie gruntu pod rozwiązanie siłowe?*“, viz <http://wpolityce.pl/wydarzenia/8613-radoslaw-markowski-politolog-bliski-po-rzucą-hasło-delegalizacji-pis-przygotowanie-gruntu-pod-rozwiazanie-silowe>)

¹⁵⁸ Demokratická politika sice, pravda, funguje *obecně* tak, že bezmála *každé* aktuálně konané volby - i ty sebestabilnější i v té sebestabilnější zemi - jsou „osudovou křižovatkou“. Kvalitativní rozdíl však je, pokud uvedené strany (1.) *soustavně a systematicky* mobilizují pro hlubší transformaci ekvivalentní změně režimu a (2.) pokud tuto agendu konzistentně drží i po eventuálním volebním vítězství, a to nejen verbálně. Ukázkou obojího jsou maďarské volby 2010 a aktuálně, zá se, i polské volby 2015. Celá kampaň se nesla v duchu příslibu takové režimní změny – „dokončení“ revoluce, „završení“ mise „šestapadesátníků“, dějinných paralel 1956-1989-2010 (viz Orbánův projev po volbách 2010, dostupné anglicky s mezeitulkou a komentáři na webu maďarského ministerstva zahraničí, http://www.mfa.gov.hu/kulkepvisolet/Istanbul/en/en_Hirek/commemorative_speech_20101023.htm?printable=true). A po volbách skutečně následovala rychlá akce v podobě přijetí nové ústavy i kardinálních zákonů (viz výše). Detailnější rozbor delegitimizačních formulek – viz sekce o Maďarsku a Polsku níže. Přehled kroků polské vlády po volbách 2015 – viz kapitola 4 níže.

¹⁵⁹ Kaczyňského politický projekt z 90. let nesl název Porozumienie Centrum (Dohoda středu), implikující středovou pozici mezi tvrdou pravíci jako katolicko-fundamentalistické ZChN či kulatý stůl principiálně odmítající Konfederace nezávislého

postupně posouvali do radikálnějších poloh.¹⁶⁰ Součástí tohoto posunu byla (1) politická absorpce („pohlčení“) paralelně existujících radikálnějších a konzervativnějších subjektů (v Maďarsku maloroľnická FKgP či křesťanskodemokratická KDNP, v Polsku ultrakatolická LPR a agrárně-radikální Samoobrona) a (2.) funkční substituce starších hegemonů pravice (Maďarské demokratické fórum, resp. Solidarita¹⁶¹) a (3.) v souřadnicích daných zemí chápaný posun „doprava“. Co se ideologického náboje týče, Hanley et al na srovnávací analýze ODS, Fideszu a polské pravice přesvědčivě ukazují korelaci mezi úspěchem pravice v „bývalých komunistických zemích“ a schopností artikulovat koherentní a integrující ideologický rámec.¹⁶² K paralele ODS-Fidesz se ještě vrátíme níže v maďarské sekci.

Závěrem této podkapitolky je nutné zopakovat apel na metaforické chápání obrazu „poražených“. Lze si představit sedmým rokem vládnoucího „demokrata pevné ruky“, disponujícího již druhé funkční období jednobarevnou ústavní většinou, který jednostranně (míněno vůlí svého politického subjektu) prosadil novou ústavu a v návaznosti na ni během roka a půl 49 ústavních zákonů¹⁶³, a přesto zůstává v nějakém smyslu „poraženým“? Nepochybně ano, pokud např. metaforu vztáhneme k sociodemografické základně, kterou dotyčný reprezentuje: periferie, maloměsto, venkov – v protikladu ke kosmopolitnímu

---

Polska (KPN) na jedné straně a „narůžovělou“ (Unia Demokratyczna) či liberální (Tuskův Liberálně demokratický kongres, KLD) částí někdejšího solidaritního tábora na straně druhé.

¹⁶⁰ U Fideszu bývá tento posun pojímán jako diskontinuum – jako fundamentální „jednorázová“ transformace a zásadní reformulace vlastní identity. Níže, v sekci věnované Maďarsku, tuto interpretaci problematizujeme a spolu se Szabóem nabízíme perspektivu několikanásobné transformace či permanentní mutace.

¹⁶¹ Mínilme tím jednak „prvotní“ Solidaritu voleb 1989 (odborový svaz NSZZ Solidarność) a poté jí vedenou a kolem ní seskupenou širokou koalici Volební akci Solidarita (AWS) z let 1997-2001. V obou případech je třeba uvést, že Kaczyński sám byl součástí těchto velmi heterogenních projektů. Jeho osoba (1989), resp. strana (PC, 1997) v nich však nehrála dominantní roli. Pokud jde mezidobí 1991-97, jedná se o fázi pravicové fragmentace bez jasného hegemonu. A ostatně i u obou Solidarit je třeba chápat pojem „hegemon“ spíše obrazně.

¹⁶² Viz Hanley, Sean, Szczerbiak, Aleksander, Haughton, Tim, Fowler Brigid: *Explaining the Success of Centre-Right Parties in Post-Communist East Central Europe: A Comparative Analysis*, SEI Working Paper, No. 94, 2007. S Hanleyho poznatkem se lze obecně shodnout, pokud jde o význam ideologie – ovšem s výhradou, že nemusí jít nutně o „širokou integrativní ideologickou naraci“ (Op. cit, s. 3), implikující depolarizaci či ne-polarizaci, ale naopak úzkou a vylučující (tedy polarizující). Ve druhém případě kompenzuje intenzita narace a její stmelující a úzce mobilizující charakter případný nedostatek jejího univerzálního záběru.

¹⁶³ Viz rezoluce přijatá na základě tzv. Tavaresovy zprávy: *European Parliament resolution of 3 July 2013 on the situation of fundamental rights: standards and practices in Hungary (pursuant to the European Parliament resolution of 16 February 2012)*, sekce Extensive use of cardinal laws, odstavec AH, dostupné elektronicky na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0315&language=EN&ring=A7-2013-0229>

levicově liberálnímu budapešťskému centru.¹⁶⁴ Případně pokud vezmeme v potaz, že dotyčný trvale mobilizuje dvě varianty *mezinárodního* štěpení centrum-periferie, v nichž jeho země (1.) opakovaně a hlasitě i jeho ústy odmítá být periferií („kolonií“¹⁶⁵) nadnárodního centra, na jehož ekonomické pomoci je nicméně závislá (tuto situaci lze chápat jako aproximaci „poraženosti“ a – opakujeme – v maďarských debatách je tento koloniální komplex periodicky připomínán¹⁶⁶), nebo (2.) setrvává sice v pozici „centra“, ale *poražené* regionální velmoci, jež přišla o dvě třetiny území a polovinu populace (a tato bolestná skutečnost je – opět – symbolicky trvale zpřítomněna „Orbánovou“ ústavou¹⁶⁷).

Na aplikaci metafory antikomunismus poražených na *současné* Maďarsko samozřejmě nikterak nelpíme. Kritériem její „falzifikace“ však není ani pouhý fakt znovuzvolení Orbánovy garnitury v roce 2014. Aktuální rozvržení politických sil v Maďarsku, rozsah skutečné proměny maďarského režimu (a jeho zakonzervování formou kardinálních zákonů), ale i křestní jméno maďarského premiéra vybízí k tomu přeznačit maďarský antikomunismus jako „vítězný“. Nebo jako antikomunismus „zvítězivších poražených“. A podobná vyhlídka se ostatně po volbách 2015 otevírá o před Polskem.

3.8 Antikomunismus opozdílů

V tomto oddílu se přímo nabízí vyjít ze srovnání z výše načrtnutým typem. Ve zkratce: spojníkem s „antikomunismem poražených“ je obraz nepřipadné divnosti čtvrtstoletého dneška, éry „postkomunistického panoptika“. Dělitkem je neschopnost do něj soustavně a *účinně* tepat. V intencích této práce vychází rozdíl z povahy režimů a z celkově „opozděného“

---

¹⁶⁴ O provinciálním původu mladých ambiciózních intelektuálů a studentů – zakladatelské generace Fideszu – a důležitosti těchto osobních sítí pro personální politiku V. Orbána v prvním premiérském funkčním období (1998-2002), viz Bozóki, András, Simon, Eszter: *Formal Institutions and Informal Politics in Hungary*. In Meyer Gerd (ed.) : *Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe*. Opladen & Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers 2008, s. 143-190

¹⁶⁵ Na budapešťském mítinku (březen 2012) k výročí revoluce 1848 Orbán tvrdě kritizoval „kolonialismus EU“ a ujistil shromážděné: „*Nebudeme kolonií*“. Viz <http://www.bbc.co.uk/news/business-17394894>

¹⁶⁶ Nedávno např. ústy poslankyně EP za Jobbik K. Morvai při debatě o Tavaresově zprávě: „*Maďarsko není kolonií a Maďarsko nebude kolonií*“. Viz přepis debaty k Tavaresově zprávě v Evropském parlamentu ze dne 2. 7. 2013, dostupné na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20130702&secondRef=ITEM-013&language=EN&ring=A7-2013-0229>

¹⁶⁷ „*Majíce na paměti, že existuje jen jediný maďarský národ, který patří dohromady, Maďarsko ponese odpovědnost za osud Maďarů žijících za jeho hranicemi...*“ (článek D maďarské ústavy). V angličtině dostupná elektronicky na <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf>

nástupu antikomunistické opozice. Podobnost vychází ze styčného bodu sjednané a řízené tranzice: ani jedna není skutečným pádem, nahrazením starého režimu.

Kitscheltovsky viděno lze podobnost vysvětlit alternativně: u patrimonálních i národně akomodativních komunismů si staré režimy legitimně nárokují přinejmenším část zásluh na modernizaci země a společnosti i na demokratizaci svých zemí (v protikladu k byrokraticko-autoritářskému komunismu, kde klíčová stádia modernizace naopak *předcházejí* nastolení nedemokratického režimu a kde se režim hroutí). Přetrvávající loajalita či alespoň smířlivost značné části obyvatelstva k (post)komunismu může pak také být loajalitou k výsledkům procesu sekularizace a urbanizace, nebo navíc (v případě patrimonálních komunismů) loajalitou k meziosobním svazkům, které - „on the ground“ - změnu režimu přetrvaly.

Opožděný nástup antikomunistické opozice k moci je - jak naznačeno výše - velmi podstatným faktorem. V Rumunsku k tomu dochází až v roce 1996, sedm let po „revoluci“ (či preventivní reformě) a po dvojích dvojnásobně¹⁶⁸ prohraných svobodných volbách prvního řádu. V Bulharsku sice antikomunisté vyhrávají druhé svobodné volby již v roce 1991, ale nedokáží z těsného vítězství příliš vytěžít, hned po roce jejich vláda padá a „plnohodnotně“ nastupují k moci až po volbách roku 1997.

V této sekci je však navíc třeba prozkoumat dva další jevy, které prozatím stály spíše mimo pozornost této analýzy: zaprvé, silně personalizovanou povahu politiky v příslušné dvojici zemí a s tím spojený moment „pozitivní“ antikomunistické personifikace (moment odlišný od modelu negativního hrdiny, a la antizemanismus, tedy od personifikačních *ataků* typický pro obranný antikomunismus vítězů).

Zadruhé, zaostřeno se na roli nacionalismu, ten v tomto typu – při všem vědomí jeho fluidity a vnitřní inkonzistence a heterogenity – stojí spíše na opačné straně barikády než v případě Polska a Maďarska. U zemí, jejichž komunismus Kitschelt a spol označují jako národně akomodativní, představují „postkomunisté“ onu kosmopolitní (proevropskou, ne-protiruskou, atd.) stranu a antikomunisté onu nacionální, patriotickou. U patrimonálních komunismů je tomu spíše naopak, ačkoli vzorec zde není tak jasný a po přelomu tisíciletí v tomto ohledu dochází k zajímavým proměnám.

Doplňkovou tezí je, že nacionalismus, který se v těchto post-patrimonálně komunistických zemích vyskytuje, představuje formu, která má schopnost podvazovat část protestního potenciálu, který by se jinak mohl ventilovat ve formě antikomunismu. Jednoduše řečeno:

---

¹⁶⁸ Volby 1990 i 1992 byly současně volbami parlamentními a prezidentskými – stejně jako 1996, 2000 a 2004.

shledáváme-li postkomunismus defektním, ukázat na všudypřítomné bývalé komunisty je jen jednou volbou – tou druhou je ukázat na menšiny, cizince, nepřátelské okolí.

Přibližně v momentě, kdy se na dlouho zcela vyčerpala (a dosti zdiskreditovala) první, opožděná vlna antikomunistického náporu 90. let, nastupují na scénu v Bulharsku i Rumunsku ultranacionalisté. V téže době se také proměňuje postkomunistická levice a slevuje (mj. i ve snaze o „modernizaci“ a mezinárodní sociálnědemokratické uznání) z nacionalistických pozic. Nabízí se tedy hypotéza, že právě tento posun vytváří prostor pro úspěch ultranacionalistů, kteří jsou navíc (alespoň v rumunském případě) jasně situováni na postkomunistické straně spektra. To není ovšem nikterak v rozporu s tezí, že silné ultranacionalistické subjekty „blokují“ část protestního potenciálu, který by jinak mohla využít antikomunistická pravice. Její outsiderský charakter jen podtrhuje, že protestní hlasy jsou pro ni strategicky důležité. Musí však o ně soutěžit se šovinisty. V Polsku i Maďarsku je nacionalismus součástí jednoho a téhož projektu jako antikomunismus, a tato starost tedy odpadá.

3. 9 Polsko: věčný průkopník, aneb z Gdaňsku přes kulatý stůl až do Smolenska

Jak již bylo zmíněno výše, v Linzově a Stepanově analýze polské tranzice a konsolidace se objevuje motiv Polska platícího svou cenu, za to, že bylo první komunistickou zemí v tranzici. Zde se nabízí dodat, že Polsko je v někdejší východním bloku i svého druhu pionýrem antikomunismu – a i za něj platí svou cenu v podobě trvalé polarizace a nízké efektivity politiky.

Dost možná bude i průkopníkem post-antikomunismu, tedy první zemí, kde antikomunismus (například po Smolensku?) definitivně zmutuje tak, že se z něj vlastně samotná antikomunistická stopa zcela vytratí. Zatím tomu ale nic nenasvědčuje, alespoň při pohledu na volební programy PiS¹⁶⁹, na tažení za dekomunizaci polských ulic,¹⁷⁰ či na nejnovější skandál (z února 2016) kolem Lecha Walesy a otázky jeho spolupráce s SB¹⁷¹.

---

¹⁶⁹ Například v tom z roku 2011 lze napočítat celkem 27 výskytů užití slov odvozených od komunismus a jejich ohybů, dále 25 výskytů PRL a 4 výskytů PZPR – vždy zásadně s negativním významem. „*Nezávislé Polsko po roce 1989 musí být kontinuí II. republiky, a nikoli PLR. Proto i nadále hlásáme nezbytnost dekomunizace, čili likvidace faktických privilegií bývalé komunistické nomenklatury i neformálních sociálních sítí utvořených ve III. republice (tedy 1989-dosud, pozn. J. K.) osobami, které byly svázány s aparátem PZPR i s jí podřízenými tajnými službami....*“ Viz program PiS 2011, str. 6, k stažení zde: <http://programpis.org.pl/>

Které jsou hlavní critical junctures polského antikomunismu? Jaké ideové a konceptuální vzorce (traumata, národní komplexy, křivdy, nebo naopak symbolická vítězství, pocity hrdinského vzepjetí) se v nich „uzamykaly“?

Přehled kritických bodů, jež lze považovat za podstatné, otevírá největší krize polského komunistického režimu, tj. hnutí Solidarność v letech 1980-81. Tento moment nejen že zastínil všechny starší a menší režimní krize (1956, 1968, 1970, 1976¹⁷²), ale především v antikomunistické paměti zcela překryl traumata a spory, které dřívější opoziční vystoupení doprovázely.¹⁷³

I přesto není vzepjetí let 1980-81 v antikomunistické paměti jednoznačně chápáno jako vítězství. Dílčí úspěch v podobě srpnových dohod 1980 (ve své době jistě přelomový) a legalizace Solidarności je totiž překryt frustrující zkušeností prosince 1981, kdy to byl samotný polský režim, který proti Solidarności vojensky zasáhl. Polsko tedy sice na rozdíl od ČSSR a MLR (a vlastně i NDR 1953) nezažilo intervenci sovětské armády¹⁷⁴, o to horší je však obraz „vlastních“ generálů, kteří potlačili hnutí vlastního obyvatelstva.

---

¹⁷⁰ Jedná se o senátní návrh zákona (v této komoře podpořen takřka jednomyslně) na zákaz propagace komunismu a jiných totalitních systémů na názvech ulic, náměstí, mostů a jiných objektů. Viz <http://niezalezna.pl/42615-komunistyczne-symbole-znikna-z-polskich-miast-senat-za-ustawa-dekomunizacyjna> Jeden z pravicových portálů vynaložil nemalé úsilí, aby zhotovil „komunistickou mapu Polska“: viz <http://www.pch24.pl/komunistyczna-mapa-polski,11912,i.html> .

¹⁷¹ V bytě zesnulého komunistického ex-ministra vnitra Kiszczaka, byly nalezeny svazky údajně prokazující Walesovu spolupráci s SB, a to i ve formě Walesou dosud popírané – informování a inkasování finančních plateb. Walesova kauza taktéž dobře dokumentuje oboustranný proces polarizace – z jedné strany obraz prodejného zrádce, z druhé strany takřka konstrukce nedotknutelného symbolu a modly, jehož kritika je politickou svatokrádeží a atakem na hodnoty polské liberální demokracie.

¹⁷² Tyto režimní krize jsou v literatuře velmi dobře zpracovány. Pro krizi 1956 např. Kersten, Krystyna (ed): *Polska 1956 – próba nowego spojrzenia*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1997. Pro události 1968 viz Oseka, Piotr: *Marzec '68*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008. Nebo též Eisler, Jerzy: *Marzec 1968: geneza, przebieg, konsekwencje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1991. Pro krizi 1970 Eisler, Jerzy: *Grudzień 1970: geneza, przebieg, konsekwencje*. Warszawa: Wydawnictwo Sensacje XX wieku, 2000

¹⁷³ Lék jménem Solidarność především definitivně zahojil starou ránu z krizí 1968 a 1970, tedy bolestivou zkušenost třídní a „kulturní“ rozdělenosti polské protestující opozice. Březen 1968 byl levicově a liberálně inspirovaným reformně-komunistickým hnutím studentů a intelektuálů, mnohých židovského původu, proti nimž v té době režim dokázal mobilizovat část sociálně konzervativního dělnictva (mimo jiné i s využitím antisemitských motivů). Naopak severopolské události roku 1970 byly sociálně motivovanou revoltou dělnictva, na jehož obranu tentokrát nevystoupili intelektuálové. Nápravu přinesla až krize roku 1976, v níž se podařilo vytvořit opoziční spojení obou skupin zaštitěné Výborem na obranu dělníků (KOR). Tato organizace bývá též chápána jako předchůdkyně Solidarności, nicméně až ta nabyla vskutku masový a celostátní charakter.

¹⁷⁴ V roce 1956 již byla intervence na cestě, ale Gomulkovu vedení se jí však podařilo vyjednáváním se Sověty zastavit a obrátit zpět do kasáren. I tato dílčí výhra je ale zastíněna tím, jak se v následujícím období Gomulkův režim, do něžž byly vkládány takové naděje, vyvíjel.

Přítom hlavní z těchto generálů, Wojciech Jaruzelski, nebyl žádný konzervativní hardliner, jen několik let po stanném právu následovalo další uvolnění a reformy a v 2. polovině 80. let byl hlavním spojencem Gorbačova ve východním bloku.

Potlačitelé Solidarności tak současně na režimním spektru představovali polohu reformátorů (dle Linzova a Stepanova schematu), kteří se – a tím přecházíme ke druhému kritickému bodu – stali vyjednávacími partnery opozice u kulatého stolu pouhých sedm let po stanném právu z prosince 1981. Rozhodující atributy této spojnice mezi prvním a druhým kritickým bodem jsou z pohledu antikomunistické opozice následující: krátký časový sled¹⁷⁵, identita aktérů (tehdy se zavírali do vězení, dnes spolu jednají), absence odvety za stanné právo a symbolický moment potřisnění ne-li zrady (vyjednávání s úhlavním nepřitelem).

Přičtíme k tomu navíc výsledek ujednání, který není ničím jiným než ambivalentním kompromisem: pouze polosoutěživé volby do hlavní komory (úlitbou za ně byly plně soutěživé volby do nově vytvořené slabé horní komory, chápané od té doby jako zbytečnost) a ustavení silného prezidenta jako pojistky starého režimu. Ironicky tak na konci procesu stálo zvolení generála Jaruzelského jako první hlavy státu svobodného Polska.

Polskou tranzici tedy doprovází obraz „přilísné“ continuity, pocit ambivalence, komplex z absence jasného symbolického předělu, milníku, ideálně v podobě antikomunistického všelidového vystoupení. Takovou revoltou nepochybně byly stávkové vlny a demonstrace 1986-88 – ty ovšem zase postrádaly atribut zřetelného milníku. Společnost byla konfliktem spíše unavena, i proto vývoj dospěl do patu a ke kulatému stolu.

Větší část někdejší opozice - a prakticky všichni, kdo si podrželi svůj antikomunismus – se velmi záhy po roce 1989 od *tranzice jako takové* radikálně odcizila. Intenzita alienace se samozřejmě liší, od menšinového apriorního odmítnutí „zrady“, až po dodatečnou korekci pozice stoupenců a účastníků (viz např. Kaczyńského přeznačení: pozn. výše). Není tedy náhodou, že následovalo i odcizení od celé třetí republiky, vykreslované stále více jako abnormalita postkomunismu.

Projekt IV. republiky jako radikální morální kritiky stávající polské společnosti i systému a projektu jejich fundamentální obnovy tudíž z tohoto hlediska byl jen logickým vyústěním tohoto dvojího odcizení. Antikomunismus je vsazen hned do preambule návrhu Ústavy IV.

---

¹⁷⁵ Krátký časový sled mezi dvěma takto silnými *critical junctures* vedl k tomu, že minimálně celá 90. léta byla ve znamení velmi intenzivních debat o *obou* z nich. Spor se vedl o justifikační formulku, na niž přistoupila nemalá část někdejších antikomunistů a která měla z nenáviděného potlačitele Solidarności učinit státníka-patriota, jenž se „obětoval“ a provedl v prosinci 1981 domácí zásah, aby zabránil mnohem horší intervenci zvenčí. Takový moudrý státník je pak, zpětně viděno, mnohem legitimnějším partnerem vyjednávání.

republiky z dílny PiS z roku 2005¹⁷⁶ Právě toto tažení bratří Kaczyńských nejlépe ilustruje metaforu „antikomunismu poražených“. Frustrovaná opozice se staví do pozice zásadního vyzyvatele, aspirujícího na „dobyetí“ systému zvenčí a jeho nahrazení.¹⁷⁷ Postkomunistický řád III. republiky je spojován s obrazy jako degenerace, dekadence, dysfunkce státu a paralýza jeho institucí a všudypřítomná korupce. Toto nezdravé prostředí vzniklo údajně díky absenci zlomu, vyrovnání s minulostí, radikální dekomunizace a díky paktu či dohodě (uklad) starých komunistických elit s částí někdejšího post-solidaritního tábora (označování jako liberálové, hanlivě též aférálové¹⁷⁸). Lapidárně řečeno: pakt rudých s narůžovělými¹⁷⁹, jehož ďábelská síla spočívá v tom, že je na rozdíl od Maďarska politicky „neviditelný“.¹⁸⁰

Jako třetí kritický bod polského antikomunismu však v tomto pojetí není chápán okamžik vzniku projektu IV. republiky¹⁸¹ a přechodné politické vítězství jejich nositelů (2005), ale spíš to, co mu bezprostředně předcházelo a bylo mu mocnou vzpruhou. Je to tzv. Rywinova aféra z let 2002-03, která jako by v sobě zhuštěně vyjevila všechny typické defekty třetí republiky: filmový producent Lew Rywin (elita, svět celebrit, salóny) vystupující údajně jménem tehdejší Millerovy vlády (rudí) kontaktuje šéfredaktora Gazety Wyborczej Adama Michnika („narůžovělí“) a říká si o úplatek (korupce) za to, že vláda pozmění obsah novely televizního

---

¹⁷⁶ „*Jménem Boha všemohoucího, my polský národ, skládající díky Boží prozřetelnosti za dar znovunabyté nezávislosti...zbavivši se jařma cizí nadvlády a komunismu...*“ (viz preambule). Článek 9 praví: *Zakazuje se působení stran i jiných organizací opírajících se o komunistickou, fašistickou či nacistickou ideologii a tradici či metody...* Článek 165 konstitucionalizuje rozsáhlou lustrační agendu.

Text je ke stažení na webu PiS <http://www.pis.org.pl/dokumenty.php?s=partia&iddoc=7> Na této stránce, která je avizem ústavy, se též oznamuje, že „*náš projekt nové ústavy...má antikomunistickou identitu...*“

¹⁷⁷ *Náš projekt (ústava IV. republiky – pozn. J. K.) představuje zlom vůči postkomunismem utvářené podvojně identitě III republiky, vůči... směsí tradic nezávislého polského státu s balastem PLR (komunistického Polska – pozn. J. K.).* Viz závěrečný komentář k návrhu ústavy, vlastně její stručná důvodová zpráva.

¹⁷⁸ <http://wybory.onet.pl/prezydenckie-2010/aktualnosci/korwin-mikke-aferalowie-zaczna-skubac-polske.1.3316959.aktualnosc.html>

¹⁷⁹ Barevné metafory se pochopitelně objevují spíš ve vulgárnějších a okrajovějších projevech polského antikomunismu, například označení sociálněliberálního disentu jako růžových hyen („*różowe hieny z KOR-u, które na plecach robotników doszły do władzy*“) v podání Z. Wrzodaka, viz <http://wyborcza.pl/1.76842.4507449.html>

¹⁸⁰ Strana, která tyto „narůžovělé“, tedy (převážně) sociálně-liberální větve disentu z okruhu KOR reprezentuje, Unia Demokratyczna (UD), nikdy do vládní koalice s levicovým SLD nevstoupila. O to spíše pak nikoli její pravicovější nástupkyně Unia Wolności (ta vznikla spojením UD s Tuskovými liberály). V tomto ohledu jsou alianční vazby 90. let vcelku stabilní a vládním partnerem „postkomunistů“ byly vždy a zásadně jiní „postkomunisté“, tedy kvazi-agrární Polská lidová strana (PSL). Tento stabilní vzorec bývá nazýván, jak již bylo uvedeno v kapitole výše, „historickým“ či „genetickým“ rozdělením polské stranické politiky.

¹⁸¹ Původcem konceptu je patrně polský konzervativní politolog Rafal Matyja, autor článku z roku 1998 *Obóz IV Rzeczypospolitej (Tábor IV. republiky)*

zákonu (układ), tak aby „Michnikova“ společnost Agora vydávající GW mohla koupit celopolskou televizní stanici (mediální hegemonie elit III. republiky).

Tato kauza ve spojení s jinými (Orlengate) a s některými dalšími neúspěchy a personálními spory tehdejší vlády vedla ke zhroucení levicového pilíře v polském stranickém systému. Pro nás je však podstatnější, že její symbolické stvrzení rovnítka mezi postkomunismem a korupcí předznamenalo vzestup antikomunistické konzervativní pravice ve veřejném a mediálním diskursu.

Podobně jako první kritický bod byl v Polsku doprovázen vzednutím spojeným s nástupem Jana Pavla II., tento třetí bod byl neméně silně poznamenán neméně silným vzednutím po papežově úmrtí (2005). Povstala tzv. generace JP2 (mohutný obrat velkého množství mladých lidí k hodnotám představovaným papežem)¹⁸² a přinejmenším část polské pravice chápe tento posun jako paradigmatický obrat.

Úspěch polského antikomunismu v podobě prosazení rovnítka levice a korupce do veřejného prostoru však v sobě má zakódován zdroj své pozdější porážky. Jestliže byli antikomunisté ve svém úsilí natolik sugestivní, že postkomunistická levice přestala být (zřejmě natrvalo) jedním z hlavních hráčů a stala se nejprve malou stranou (po volbách 2011 dokonce z pětice parlamentních tou vůbec nejslabší) a po volbách 2015 dokonce mimoparlamentní stranou, pak ale zároveň zmizelo důležité strašidlo, objekt pro vymezování.

Rudé a narůžovělé však v antikomunistickém hledáčku nahradili noví vítězové - oranžoví (Občanská platforma) a antikomunismus prokázal svou schopnost mutace a inovativní adaptace na nové podmínky. Tím přicházíme ke čtvrtému uzlovému bodu, kterým je Smolensk 2010, tedy havárie polského speciálu a tragická smrt delegace, jež měla toho dne uctít oběti katyňského masakru.

Poté, co opadla vlna celonárodní solidarity a smutku, nastoupila nová mohutná polarizační fáze, která svou intenzitou patrně ještě překoná tažení za IV. republiku. Do tohoto boje byla naplno zapojena politika paměti a „polityka historyczna“.

Vznikla typická mnemonická komunita nazývaná protistranou pejorativně jako „smolenský lid“.¹⁸³ Je silně integrovaná, napojená na politickou stranu PiS, pravidelně mobilizovaná, má

---

¹⁸² O tomto fenoménu podrobněji v polštině viz <http://www.przegląd-tygodnik.pl/pl/artykul/generacja-jp2>

¹⁸³ Pokus o analýzu, která je plně kompatibilní s naší metaforou „poražených“ viz v polštině

http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,13745223,Lud_smolenski_to_trzy_typy_ludzi_Wszyscy_czuja_sie.html

V této souvislosti upozorňujeme, že některé techniky užívané např. českými „antikomunisty-vítězi“, jako zesměšnění, estétské zhnusení a elitářské pohrdání „burany“, se v Polsku užívá přesně v opačném gardu. Estétsky zacílen je J. Kaczyński (před dubnem 2010 ještě lépe *obě* dvojčata: např. zachycena na nějaké fotografii společně v nějaké komické pozici či grimase

povahu subkultury¹⁸⁴, používá vlastní kódové signály – například paralely Katyň–Smolensk, obraty jako smolenská lež (s aluzí na katyňskou lež)¹⁸⁵. Vyznačuje se mystickým chápáním letecké tragédie jako osudové oběti s vyšším symbolickým smyslem (nezapomenout nikdy na Katyň). Obecně se v této komunitě rituálně deklarují imperativy (historické) pravdy¹⁸⁶ a paměti (a na její politické prosazení se pravidelně pořádají pochody, tzv. Marsze Pamięci¹⁸⁷). Disponuje vlastními médii – nově i televizí Republika (což dokonce vyvolalo jisté pnutí v antikomunistickém a tradicionalistickém mediálním táboře – Rydzikovo „katolické“ mediální impérium, známé především rozhlasovou stanicí Radio Maryja, má náhle konkurenci).

Této komunitě se daří generovat a do mediálního prostoru vsazovat četné spiklenecké teorie: havárie byla atentátem, na palubě došlo k výbuchu¹⁸⁸, někteří pasažéři pád letadla přežili – jejich osud je nejasný¹⁸⁹, Rusové na letišti vypouštěli umělou mlhu¹⁹⁰, apod.

– nejlépe u obou stejné) a předmětem výsměchu jsou mohérové baret (berety moherowe), pokrývky hlav senierek-přivržeky pravice a skrze tyto pokrývky i jejich nositelky (ty jsou ostatně často posluchačkami Rádía Maryja).

¹⁸⁴ Pro českého čtenáře je nejnadhěji dostupné jejich hlavní internetové médium: web Solidarni 2010:

<http://www.solidarni2010.pl/> Zvláštní pozornost doporučujeme věnovat jejich „zasíťování“ na další radikálně pravicové subkultury (viz odkazy na bannery dole na hlavní stránce). Viz též jejich čtyři postuláty: <http://solidarni2010.pl/461-4-postulaty-solidarnych-2010.html?PHPSESSID=166557aad7f1e5c5a45d941fcb968d6>

¹⁸⁵ Její porážku ohlašuje jeden z hlavních pravicových konzervativních novinářů, T. Sakiewicz, a uvádí výsledky výzkumů z počátku roku 2013. Jen 24 % dotazovaných věří, že katastrofa je objasněna. Sakiewicz dále s odvoláním na „jiné výzkumy“ tvrdí, že 40 % Poláků je přesvědčeno, že ve Smolensku došlo k atentátu:

<http://tomaszsakiewicz.salon24.pl/487940.klamstwo-smolenskie-przebralo>

¹⁸⁶ Viz např. facebooková komunita žádající pravdu: <https://www.facebook.com/pages/SMOLE%C5%83SKIE-K%C5%81AMSTWO-%C5%BB%C4%84DAMY-PRAWDY/135712106455016>

¹⁸⁷ Konaly se vždy 10. dne každého měsíce – často s účastí J. Kaczynského. Např. na srpnovém 2013 padala slova o ruském zločinu a polské vládě, která ho kryje. Pád letadla nebyl běžnou nehodou. Prezident byl zrazen, jeho paměť znesvěcena a osobní odpovědnost nese premiér. Viz <http://wyborcza.pl/1,75478,14422323.html>

¹⁸⁸ Generátorem „neobvyklých“ smolenských hypotéz je paralelně sestavená vyšetřovací komise PiS pod vedením známého konstruktéra teorií spiknutí A. Macierewicze. Závěrům této komise se v mediálním prostoru dostává mimořádné pozornosti (doporučuji zadat do vyhledávače Google „Raport Macierewicza“ či „Komisja Macierewicza“ a každý čtenář si může sám udělat představu o jejich mediální frekvenci) O výbuchu viz např. <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/820635.Raport-Macierewicza-w-Smolensku-był-wybuch> nebo z webu Solidarni 2010: <http://solidarni2010.pl/3856-raport-komisji-macierewicza--dwa-wybuchy.html?PHPSESSID=40207b547284063142b89b57cb5da034>

¹⁸⁹ <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Antoni-Macierewicz-sa-dowody-ze-trzy-osoby-przezyly-katastrofe-smolenska.wid,15482859,wiadomosc.html>

¹⁹⁰ Viz např. <http://politykier.pl/kat,1025795,wid,15121302,wiadomosc.html> Doporučuji zadat do vyhledávače Google „sztuczna mgla“ (umělá mlha) a objeví se několik videí, např. o tom, jak Rusové jednoho jasného slunečného rána během několik minut dokážou změnit meteorologické podmínky k nepoznání. Dle výzkumu z roku 2011 *nevěří* v umělou mlhu a

Smolenský lid se rád vrací i na svá místa paměti. Nejznámějším příkladem je kříž, který byl na z jaře a v létě 2010 polskými skauty (harcerstwo) umístěn před prezidentským palácem a o nějž se sváděly bezmála pouliční bitvy. Ještě větší symbolickou silou než místo, které skutečně existuje, má místo paměti, které již neexistuje (kříž byl „podloudně“ v brzkých ranních hodinách odstraněn), či místo, které ještě neexistuje, a je tedy předmětem boje a úsilí o jeho založení (pomník zesnulému prezidentovi Kaczyńskému – stávající pamětní tabule je „smolenskými lidmi“ pokládána za nedostatečnou a viděna spíš jako znevážení obětí nehody).

Po politickém vítězství PiS v roce 2015 se navíc otevírá perspektiva účinnějšího znovuotevření celé kauzy a intenzivnějšího vyslyšení, vyšetřování a potrestání (?) „viníků“, mezi nimiž nemusí chybět ani současný předseda Evropské rady Donald Tusk.

Smolenská mutace antikomunismu je ideální ukázkou techniky spojování s ostře antikomunistickou pointou (Smolensk – Katyň), nabalování významů (Rusko – Putin - KGB), personifikace na způsob konstrukce kladného hrdiny (tragicky zesnulý prezident, před havárií na dně popularity¹⁹¹, po ní náhle národním hrdinou a velkým státníkem pohřbeným na Wawelu) i záporného hrdiny (tehdejší premiér Tusk vykreslen v různých polohách – od „pouze“ nekompetentního premiéra, jehož vláda nedokázala zajistit bezpečný přelet polské delegace a po havárii ani nedokázala využít pro Polsko nejvýhodnější procedury mezinárodního vyšetřování, až po zrádce, zločince, který se spolčil s despotou nepřátelské velmoci, aby odstranil sobě nepohodlnou hlavu státu vlastní země)¹⁹²

Antikomunistická pointa smolenské mutace dokládá, jak málo skutečně záleží na identitě terče antikomunismu (někdejší antikomunistický opoziční aktivista Tusk) a jak spletitě a velmi nepřímou lze konstruovat formulky odkazující na minulost (zde samozřejmě mystická symbolika, „duch“ Katyně, „ruská“ linka, ale také motiv „odstranění“ prezidenta, jehož politickým projektem bylo vypořádání se s minulostí).

---

jiné teorie spiknutí pouze 60 % dotazovaných Poláků. Naopak o nepřátelském konání Ruska je přesvědčena celá čtvrtina! Viz <http://media.wp.pl/kat.1022941,wid.13644174,wiadomosc.html>

¹⁹¹ V únoru 2008 ho kladně hodnotilo jen 29 % respondentů výzkumu CBOS. Viz

<http://www.wprost.pl/ar/123665/Najgorsze-w-historii-notowania-Lecha-Kaczynskiego/> Mimoходом ilustrační foto je typickou ukázkou negativního estetického zacílení

¹⁹² Gazeta Niezalezna se například ptá, zda budou uveřejněny tajné rozhovory Tusk-Putin: <http://niezalezna.pl/39770-ujawnia-tajne-rozmowy-tuskputin> Jiné médium „smolenského lidu“, Gazeta Polska, používá ještě tvrdší jazyk a píše o společné hře Tuska a Putina a o „šokujících výpovědích svědků“: <http://www.gazetapolska.pl/20512-szokujace-zeznania-swiadkow-sledztwa-smolenskiego-wspolna-gra-tuska-i-putina> Patriotičtí rodáci v zámoří na svém webu vyobrazují Putina zametajícího smolenské trosky vládního speciálu a ostatky jeho obětí pod koberec, který mu galantně nadzvedává Tusk. Komentář obrázku nazývá polskou vládu „poddanými Putina“ a „rudými vazaly“. Viz zcela dole na <http://www.rodaknet.com/index.htm> .

Objevuje se též velmi oblíbená figura, kterou s vypůjčením českého úsloví pracovně nazýváme „poturčenec horší Turka“ (a potusčenec horší Tuska?). Konkrétně v Polsku je to stále častěji se objevující idea, že garnitura PO je vlastně ještě horší než komunisté, že postkomunistická realita zdánlivé svobody (ale s mohutnou manipulací, lhaním a zatajováním v pozadí¹⁹³ a v situaci mediální hegemonie) je vlastně ještě nebezpečnější než komunistická „totalita“.¹⁹⁴ Vytváří totiž nový typ člověka, velmi zranitelného živočicha, „politického lumíka“, jehož tragikomická danost spočívá v kombinaci ignorance, naivity, relativní osobní spokojenosti, konformismu a konzumerismu)¹⁹⁵.

PiS svého dvojího volebního vítězství v roce 2015 nedosáhl díky smolenskému mýtu a jeho hlavnímu nositeli, J. Kaczyńskému. Spíše tomu všemu navzdory. Předseda PiS se vzdal prezidentských i premiérských ambic, smolenské téma ustoupilo v dotyčných kampaních do pozadí a bylo překryto socio-ekonomickými tématy (sliby zvrácení penzijní reformy, zvýšení jistých pro-rodinných sociálních benefítů ale též Polákům majícím hypotéky ve švýcarských francích a doplácějících na sílu této měny). To vše na jednu stranu ukazuje, že Polsko se reálně zase tolik neodlišuje od běžných zemí, kde v každodenní politice daleko více rozhodují – s Żukowským řečeno - zájmy než hodnoty. Na druhou stranu, jeden z hlavních konstruktérů smolenského mýtu z řad PiS, A. Macierewicz, byl jmenován ministrem obrany. A „světonázorová“ a „symbolická“ tematika, včetně Smolensku či „agenta“ Walesy se po volbách ukazuje jako důležitá součást agendy PiS. Nelze vyloučit, že její význam bude růst úměrně tomu, jak se konzervativní vládě nebude dařit (či nebude mít ochotu) naplňovat její socio-ekonomická očekávání

3.10 Maďarsko: učenlivý žák, aneb z poražených vítězové?

---

¹⁹³ V této souvislosti jsou zdrojem rozhořčení i mnohem širšího veřejného mínění než „smolenský lid“ nejasnosti a nepřesnosti v oficiálním vyšetřování a Millerově zprávě.

¹⁹⁴ Ve smolenské komunitě je tato formulka o „diktatuře PO“ (případě „diktatuře Tuska“) „horší než systému PLR“ (případě než „komuna“, „bolševismus“) samozřejmě přijímaným axiomem a pointa je ostře antikomunistická. Teze je důkazem splnutí starých a nových elit a jejich sofistikovanější technologicko-mocenské kompetence než v 50. - 80. letech. Lídr třetí nejsilnější parlamentní strany (po volbách 2015) a třetí neúspěšnější prezidentský kandidát 2015 P. Kukiz se nechal slyšet, že „komuna“ (systém PLR – pozn. J.K.) současně garnituře „v manipulaci, podvodech, sociotechnice a propagandě úspěchu nedosáhne ani po kotlíky“. Viz <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/pawel-kukiz-w-oszustwie-i-manipulacji-komuna-nie-dorosla-po-do-piet/t15lh>

¹⁹⁵ Pro podrobnější charakteristiku „lumíka“, konceptuální inovace pravicových bloggerů z roku 2008, viz <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1528687.1.kim-jest-polityczny-leming.read>

Je-li Polsko pionýrem platícím za chyby, pak Maďarsko je tím druhým v pořadí – učenlivým žákem, který má šanci vzít si ponaučení z jeho chyb. Tak jako se učitelé někdy učí od svých žáků, Jaroslaw Kaczyński dlouhá léta trpělivě pozoroval Viktora Orbána, čekal na svou „Budapešť ve Varšavě“¹⁹⁶, až se jí nakonec dočkal.

Ponechme stranou, kdo je vlastně žákem a kdo učitelem, pro účely této úvahy stačí vnímat, že mezi antikomunisty obou zemí existuje mimořádně silná vzájemná inspirace.

Jestliže v sekci výše jsme vytyčili hned čtyři critical junctures polského antikomunismu, v Maďarsku si vystačíme s polovičním počtem a navíc se velmi dobře pamatují. Jsou jimi totiž revoluční „padesátý šestý“ a jeho padesáté výročí.

Revoluce 1956 v našem pojetí není funkční analogií polských událostí téhož roku¹⁹⁷, nýbrž spíše solidaritního hnutí 1980-81 – ovšem s tím stěžejním rozdílem, že maďarské povstání bylo potlačeno zvenčí, a odpovědnost za nezdar lze tudíž velmi snadno externalizovat (a s dvoutřetinovou supermajoritou ještě snadněji tuto externalizaci prosadit do ústavy).

Maďarské události roku 2006 chápeme jako druhý kritický bod nikoli kvůli násilné (a zřetelně antikomunistické) epizodě doprovázející oslavy revoluce, ale spíš kvůli tomu, co dalo k tak velkému hněvu bezprostřední podnět. Slavné „přiznání se“ tehdejšího premiéra Ference Gyurcsányho ke lhaní o skutečném stavu země ve volební kampani 2006, které proniklo na veřejnost formou tajné nahrávky shodou okolností právě krátce před oslavami, je v našem výkladu paralelou k Rywinově aféře. Nejde snad tolik o morální rozměr obou událostí (ve druhém případě korupce, v prvním lhaní a přiznání k podvodům), ale spíš o to, že obě zdiskreditovaly postkomunistickou levici v očích široké veřejnosti a vyřadily ji (v zřejmé Polsku natrvalo) z pozice jednoho hlavních pólů stranického systému. Stvrdily tak maďarskou verzi příběhu o postkomunismu jakožto zkaženém systému¹⁹⁸, kde si pozice rozdělili komunisté a liberálové.¹⁹⁹

---

¹⁹⁶ „Budapešť ve Varšavě“ si jako strategický cíl po posledních prohraných volbách (a pátých v řadě) vytyčil Jaroslaw Kaczyński. Viz <http://www.wprost.pl/ar/265052/Kaczynski-kiedys-sie-nam-uda-a-w-Warszawie-bedzie-Budapeszt/>

¹⁹⁷ Polský 1956 je z perspektivy odpůrců komunismu vnímán spíš jako dílčí vítězství, byť ne dlouhého trvání. Sovětská intervence byla zastavena a následovalo krátké období Gomulkovy liberalizace – tzv. „jara v říjnu“.

¹⁹⁸ „Uzavření postkomunistické kapitoly“, tedy fundamentální transformace srovnatelné se změnou režimu, byl jedním z leitmotivů přelomových voleb 2010. Ani po volbách V. Orbán na příslib nezapomněl a v projevu k zástupcům *Hungarian Diaspora Council* uvedl: „...*Postkomunismus nebyl pouze „pocitem“ ale strukturou, kde ústavní instituce jsou obecně slabé, kde staré sociální sítě z minulého režimu triumfují nad regulací trhu a kde monopoly a kartely rozdrcejí soutěž....Zatímco ČR se zbavila tohoto systému během pěti šesti let a Polsko dokázalo uzavřít tuto éru během jednoho desetiletí, Maďarsko je mezi těmi posledními zeměmi, které ještě musí skoncovat s postkomunismem...*“. Inspirace projektem polské IV. republiky je

Obě kauzy (Rywin, Gyurcsányův „projev lží“) ve svých zemích symbolicky stvrdily a posvětily příběh, který zkonstruovala a do veřejného diskurzu se systematicky minimálně 10-15 let snažila prosadit antikomunistická část politické, mediální i intelektuální sféry. Z příběhu poražených se stal příběh vítězů. V Polsku – jak víme – nejprve jen načas, v Maďarsku, zdá se, trvaleji a v současném Polsku je vyústění prozatím otevřené (byť jsou předpoklady pro napodobení trvalejšího vítězství maďarského typu).

Jako třetí kritický bod by bylo možné vymezit rok 1989. Důvody, proč tak nečiníme, jsou dva. Zaprvé, ani v polském případě nebyl „osmdesátý devátý“ zařazen jen proto, že došlo ke faktickému zlomu mocenského monopolu státostrany PZPR, nýbrž proto, že ambivalentní motiv kulatého stolu založil téma vysoké relevance a naléhavosti pro polský antikomunismus. V Maďarsku tento prvek není tak výrazný, protože ve výsledcích ujednání je mnohem slaběji přítomen moment „nečistého“ kompromisu a přílišných ústupků komunistům.²⁰⁰

---

zjevná (staré struktury, sítě, monopoly, kartely, slabé instituce, atd.). Obrácení se na Diasporu (tedy vlastně velkomadžarský národ) mělo v jeho řeči nikoli symbolický, ale ryze praktický význam: „...14-15 milionu Maďarů dokáže mnohem více než 10 milionů...“ viz <http://www.politics.hu/2011/11/17/orban-hungary-must-close-post-communist-chapter/>

Pro opačný směr přeskarpatké (ale vlastně i přesoceánské) linky a příklad pozoruhodně angažované *akademické* reflexe Orbánova tažení, viz zdrcující analýzu postkomunismu z pera polsko-amerického historika M. Chodakiewicze: „*Postkomunismus je přímým nástupcem genocidního revolučního systému, který dominoval Maďarsku 50 let. Patologie v postkomunismu nejsou nešťastnými vedlejšími produkty transformace. Jsou esencí systému, který se podobá demokracii jen potud, pokud se bohatí a mocní (kleptokratická nomenklatura) uvolí hrát dle parlamentních pravidel, neb jim vyhovují.*“ Viz <http://www.paprikapolitik.com/2012/10/orbans-new-anti-communist-deal/> Není snad výstižnějšího zhuštění všeho, co chceme v této kapitole ukázat: antikomunistické „mentality poražených“ (odkaz k bohatým a mocným), silné moralizace (genocidní systém), biologizujících paralel (patologie), fatální kauzální historické linky (odmítnutí představy náhodnosti vedlejších produktů transformací, odkaz k esenci), divnosti postkomunismu, fasádního charakteru demokracie, atd. V pozadí Chodakiewiczových slov sice stojí neoliberální kritika: „...*Orbán se narodil v komunismu a byl komunistickým systémem formován. ...Svým způsobem je sám postkomunistou. Proto je přítelem etatistických řešení a praktikuje sociální inženýrství.*...“ Pointou je přesto pocta Orbánovi: „...*Nicméně nejen že se Orbán těší bezprecedentnímu demokratickému mandátu k tomu, aby postkomunismus zničil, ale je na tomto poli i průkopníkem. Patrně žádný jiný středo- či východoevropský vůdce dosud nepřišel s tak dalekosáhlým projektem, jak zcela přetnout veškeré vazby na hanebný systém uvalený na svou zemi Stalinem.... Američané by měli Maďarům aplaudovat ta to, jak konečně vytlačují postkomunismus ze své země.*“ Viz tamtéž.

¹⁹⁹ Citujme opět Chodakiewicze: „...*After all, if the Communists were liberals in a hurry, the post-Communists were liberals in the making.*...“ (záměrně nechávám v anglickém originále) „...*Rudí se stali kapitalisty tím, že využívají stát. ...i když jsou poraženi (odstranění) ve volbách, ...přežijí pár let v opozici, blokují reformy v tandemu se svými liberálními spolupracovníky (collaborators – pozn. J.K.) a vrátí se k moci, aby zvrátili jakékoli antikomunisty dosažené úspěchy.*...“ Viz tamtéž.

²⁰⁰ Výsledkem maďarského „trojhranného stolu“ byla na rozdíl od Polska dohoda o plně otevřených demokratických volbách. Část opozice navíc proti vůli komunistů (ale také opozičního MDF) prosadila svůj preferovaný volební kalendář – prioritu parlamentních voleb, což bylo chápáno jako důležitá porážka komunistů (a bylo doprovázeno silnou antikomunistickou kampaní). Celkově tedy platí, že maďarský osmdesátý devátý má oproti polskému v antikomunistické paměti silnější příchut'

Zadruhé, podíváme-li se na 1989 jako na důležitý mezník „boje o paměť“ roku 1956, kterým v Maďarsku nepochybně byl, pak zde ale chybí jednoznačně a monopolně antikomunistický osten. Prvním, kdo *veřejně* přehodnotili obraz (kontra)revoluce, byli totiž ústy Imre Pozsgaye sami komunisté (přesněji řečeno reformní křídlo)²⁰¹.

V Maďarsku zpočátku nebylo jasné, jak krátkému životu se bude těšit tranziční duch kompromisu a kooperace a jak rychle nastoupí (patrně nevyhnutelný) obrat ve smyslu vyhrocení a antikomunistické mobilizace. Jako „rok polarizace“ je ve vztahu k boji o paměť revoluce 1956 uváděn rok 1992²⁰² (a pouhou dekádu později, po těsné porážce vládnoucího Fideszu, následoval další). Dalším adeptem na zařazení by bylo vítězství socialistů 1994, které oživilo diskurs „návratu“ a s ním spojené antikomunistické sekuritizace.²⁰³ Náš přehled tedy není žádoucí zanést celou řadou dílčích mezníků (mezi ně by náleželo i první Orbánovo vítězství v roce 1998, které také otevřelo důležitou podkapitulu maďarského „boje o paměť“ a historické politiky²⁰⁴).

Chápeme tedy život maďarského antikomunismu jako kontinuum charakterizované trvale rostoucí polarizací, a to s vyústěním v podobě velkého Orbánova vítězství v roce 2010 (ani tento moment, nechápeme jako *critical juncture*, protože k faktickému vítězství antikomunismu ve veřejném diskursu a k nastolování jeho hegemonie docházelo již od roku 2006).

Jako kritický bod by zajisté obstálo přijetí nové ústavy roku 2011. U ní je třeba se krátce zastavit, protože právě ona je jedním z hlavních důvodů pro tázací podtitulek maďarské sekce této kapitoly. Z hlediska tématu této kapitoly, tedy antikomunismu, nejde ani tak o to, jak umně Viktor Orbán dokázal rozšířením záběru „konstitucionalizace“ jistých politických

---

vítězství, stejně tak jako maďarská porážka „zvenčí“ (1956) je méně traumatizující zkušeností než polská porážka „zevnitř“ (1981).

²⁰¹ Dle Pozsgaye byl rok 1956 „*lidovým povstáním proti oligarchické a národně ponižující formě vlády*“. Viz Csipke, Zoltán: *The Changing Significance of the 1956 Revolution in Post-Communist Hungary*, s. 99

²⁰² Csipke, Zoltán. Op. cit., s. 105.

²⁰³ V maďarské předvolební kampani 1994 například pravice užívala sousloví „*pád Vilnius a Varšavy*“ (v narážce na volby 1992, resp. 1993) a živení „*obav z obnovy starého režimu, z komunistické rekonstrukce*“ bylo ústředním pilířem kampaně konzervativních stran. Viz Racz, Barnabas, Kukorelli, István: *The 'Second-generation' Post-communist Elections in Hungary in 1994*, s. 263. Pro analýzu polských voleb 1993 viz Zubek, Voytek: *The Reassertion of the Left in Post-Communist Poland*, *Europe-Asia Studies*, Vol. 46 (1994), No. 5, s. 801-837.

²⁰⁴ V prvním funkčním období se sice ještě Orbánovi nepodařilo dostat pod kontrolu ústavu, ale alespoň ústavy (míněno historické). Například jednomu politicky nepřiznivě nakloněnému (Institut roku 1956) byl v roce 1999 seškrtnán rozpočet o 90 %, a to ve prospěch nově vytvořeného Institutu 20. století, vedeného političkou Fideszu M. Schmidt. Později se tato účastnice revoluce stala ředitelkou nově vytvořeného muzea „Dům teroru“. Csipke, Zoltán. Op. cit., s. 111

oblastí „uzamknout“ či „zmrazit“ své jedinečné vítězství z roku 2010²⁰⁵, ale spíš o to, že nová ústava přináší autoritativní a závazný náčrt novodobých maďarských dějin spojený s oblíbenou antikomunistickou formulkou – symetrizací komunismu a nacismu.²⁰⁶

Konceptem ztraceného a znovuzískaného sebeurčení je uzávorkováno období 1944-1990.²⁰⁷ Příznačné tedy je, že po boku krvavé diktatury fašistických Szálasiho šípových křížů se nachází celé období mocenského monopolu komunistické MSzMP (tedy včetně dlouhého období měkkého autoritářství v podobě Kádárova „gulášova socialismu“), ale též poválečné demokratické intermezzo, kdy mimo jiné proběhly do té doby nejsvobodnější volby v maďarské historii²⁰⁸, nikoli však Horthyho meziválečné pravicové autoritářství, o jehož hodnocení se ostatně vede intenzivní spor²⁰⁹.

K citelnému „přitvrzení“, pokud jde o konstitucionalizaci a politickou kodifikaci moderní historie, dochází v podobě mezinárodně proslulého a kontroverzního Čtvrtého ústavního

---

²⁰⁵ Rozšířením záběru konstitucionalizace míníme zvýšení počtu oblastí definovaných ústavou 2011, pro jejichž úpravu je vyžadován ústavní (v Maďarsku kardinální) zákon vyžadující dvoutřetinovou většinu. Uzamčením míníme rychlé přijetí kardinálních zákonů s využitím jedinečného momentu dvoutřetinové většiny Fidesz.

²⁰⁶ V preambuli je zmínka o „nelidských zločinech spáchaných proti maďarskému národu a jeho občanům během nacionálně socialistické a komunistické diktatury“ (morální symetrizace), která je napojena na připomínku „cizích okupací“ (externalizace odpovědnosti za tyto diktatury). V odstavci níže je zpětně zneplatněna komunistická ústava 1949, čímž se zavádí právní vakuem do celého období 1989-2011 (Maďarsko se až do té doby řídilo *právě* novelizovanou ústavou 1949): „*Neuznáváme komunistickou ústavu 1949, jelikož byla základem tyranské vlády; prohlašujeme ji tudíž za neplatnou.*“ Pro autoritativní anglické znění ústavy viz web maďarské vlády

<http://www.kormany.hu/download/e/2a/d0000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf>

²⁰⁷ „*Obnovu sebeurčení naší země, ztraceného dne devatenáctého března 1944, datujeme druhým květnem 1990...*“ Viz tamtéž. První datum se vztahuje k obsazení Maďarska Wehrmachtem a nastolení Szálasiho diktatury, druhé pak k prvním svobodným volbám po sjednané tranzici. Bezprostředně po této pasáži následuje typicky post- či antikomunistický vzdech nad mravním rozkladem spojený s odhodláním jej překonat: „*Konstatujeme, že po dekádách dvacátého století, které vedly k morálnímu úpadku, cítíme naléhavou potřebu duchovní a intelektuální obnovy.*“ A odstavec níže pak přináší patetické provolání k novým generacím (či retrospektivní sebe-projekční odkaz ke generačním kořenům vlastní vládní strany?): „*Věříme ve společně vytvářenou budoucnost a závazek (odhodlání: commitment – pozn. J.K.) mladších generací. Věříme, že naše děti a vnukové svým talentem, vytrvalostí a morální silou opět učiní Maďarsko silným (velkým: great – pozn. J.K.).*“

²⁰⁸ Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 296-297

²⁰⁹ Ilustrativní je anglický překlad úryvku parlamentní debaty (konkrétně interpelací) z jara 2012 na téma rehabilitace Horthyho a podílu politiků Fidesz na tomto trendu. Viz <http://hungarianspectrum.wordpress.com/2012/06/10/agnes-vadai-interpellation-in-the-hungarian-parliament-may-29-2012/> Jiný článek z téže doby si kromě vznikajícího Horthyho „kultu“ (a paradoxu množení regentových soch v metropoli, kterou nenáviděl coby „židobolševickou žumpu“) všímá i pokusu ucítit jiného hrdinu: kulturního ideologa horthyismu a později poslance z doby diktatury šípových křížů J. Nyirö. Viz <http://www.spiegel.de/international/europe/right-wing-extremists-cultivate-horthy-cult-in-hungary-a-836526.html> O navázání na dědictví horthyismu se počátkem 90. let zcela otevřeně a explicitně snažila vláda vedená MDF (grandiózní pohřeb Horthyho v roce 1993), viz Bozóki, László, Simon, Eszter. Op. cit., s. 165.

dotatku z roku 2013. Ten k sekci Základy (Foundation) připojuje rozsáhlý článek U, který je jednak výčtem zločinů minulého režimu a jednak souborem opatření k nápravě.²¹⁰ Obzvláště pozoruhodná je tato delegitimizační formulka s potenciálními právně-majetkově-materiálními konsekvencemi: „*Politické organizace, které získaly právní uznání během demokratické tranzice jako právní nástupci Maďarské socialistické dělnické strany, nadále sdílí odpovědnost svých předchůdců jakožto nabyvatelů protiprávně nashromážděných zdrojů.*“²¹¹

Jestliže bylo výše uvedeno a na polském případě doloženo, že pro antikomunismus jsou typické jeho mutace a adaptace, pak v Maďarsku lze zaznamenat hned dvojí proměnu. Jednak pomyslné „předání antikomunistické štafety“ z rukou původního hegemonu konzervativní

---

²¹⁰ MSZMP, jakož i „její právní předchůdci i veškeré jiné politické organizace založené, aby jim sloužily v duchu komunistické ideologie“, jsou prohlášeny za zločinecké organizace a obviněny z následujících zločinů (citujeme):

- a) z udržování a řízení utlačitelského režimu, porušování práva a zrady národa;
- b) ze zmaření - se sovětskou vojenskou pomocí - demokratického pokusu vybudovat vícestranický systém po druhé světové válce;
- c) z vytvoření právního řádu založeného na výlučném výkonu moci a na bezpráví;
- d) z odstranění ekonomiky založené na svobodě vlastnictví a ze zadlužení země;
- e) z vydání maďarské ekonomiky, národní obrany, diplomacie a lidských zdrojů cizím zájmům;
- f) ze systematické devastace tradičních hodnot evropské civilizace;
- g) ze zbavení občanů ...základních lidských práv... (doplněno obsáhlým výčtem – pozn. J.K.);
- h) z krvavého potlačení, ve spolupráci se sovětskými okupačními silami, Revoluce a Války za nezávislost, jež vypukla 23. října 1956, z následného nastolení vlády teroru a odpłaty a z vynuceného úprku dvou set tisíc maďarských lidí z rodné země;
- i) ze všech běžných zločinů spáchaných pod politickými pohnutkami a nepotrestanými justicií z politických pohnutek.

²¹¹ Viz článek U, odst. 1, věta pod bodem i.

Následuje výčet nápravných opatření, která opět stojí za to ocitovat podrobně:

(2) Na základě odstavce (1) budiž fungování komunistické diktatury realisticky odhaleno a smysl společnosti pro spravedlnost zajištěn v souladu s odstavci (3)–(10).

(3) Aby stát zachoval paměť komunistické diktatury, zřizuje se tímto Výbor národní paměti. Výbor národní paměti bude odhalovat povahu fungování komunistické diktatury ve smyslu výkonu moci i úlohu jednotlivců a organizací, které komunistickou moc držely, a bude zveřejňovat výsledky své činnosti formou podrobné právy a dalších dokumentů.

(4) Držitelé moci z doby komunistické diktatury jsou povinni tolerovat uvedení skutečností ohledně jejich úlohy a jednání týkajícího se fungování diktatury, s výjimkou záměrných prohlášení, jež jsou ve své podstatě nepravdivá; jejich osobní údaje...mohou být zpřístupněny veřejnosti.

(5) Penze... vůdců komunistické diktatury definovaných Zákonem....mohou být sníženy.....

(6) Závažné zločiny proti Maďarsku definované....jsou nepromlčitelné....“

Následují další dva body upřesňující podmínky této nepromlčitelnosti, jeden bod týkající se nároků na odškodnění obětí diktatury a poslední, desátý bod nařizující zpřístupnění dokumentů komunistické strany (a široké škály režimních organizací) veřejnosti. Pro autoritativní anglické znění Čtvrtého dodatku viz

<http://www.kormany.hu/download/3/90/d0000/20130312%20Fourth%20Amendment%20to%20the%20Fundamental%20Law.pdf>

pravice MDF²¹² do rukou Fideszu (což se netýká jen jejich role jako hlavního relevantního nositele antikomunismu, ale obecněji úpadku MDF a jeho funkčního nahrazení Fideszem ve stranickém systému) a jednak mutace (mutací) Fideszu samotného²¹³. Szabóova perspektiva vícero mutací se jeví přesvědčivější – a pro účely této práce užitečnější – než představa jednorázového (byť několik let trvajících) přerodu liberálního „kosmopolitního“ mládežnického hnutí v konzervativně nacionálně populistický subjekt.²¹⁴ Umožňuje totiž nahlédnout důležité podobnosti s polským protějškem Fideszu, tedy PiS.²¹⁵ Polské analogie lze ale též vidět u terčů antikomunismu – transformovaných „sociáldemokratizovaných“ státostran, které se postupem času více a více staly pragmatickými stranami moci zranitelnými vůči nástrahám korupce, mistry politické „flexibility“, kteří pod levicovou značkou uskutečňovali neoliberální politiky (viz výše – Antikomunismus poražených).

Přestože „raný“ Fidesz bývá označován za politicky umírněnější a liberálnější než tehdejší MDF, z hlediska antikomunismu to není jednoznačné²¹⁶ a především je třeba upozornit na

---

²¹² Maďarské demokratické fórum není navzdory svému názvu vhodnou paralelou von Beymeho širokých zastřešujících „hnutí typu fóra“ jako např. OF. Jednalo se již ve svém vzniku (1987) o politicky jasně vyprofilovanou konzervativně nacionální skupinu disidentů a intelektuálů stmelenu postavou charismatického vůdce J. Antalla.

²¹³ Szabó rozlišuje hned šest vývojových stadií: 1. disidentské mládežnické silně antikomunistické protestní hnutí (1988-90), 2. liberální strana odmítající mobilizační strategie a snažící se o konformní sebe-integraci do systému (1990-2), 3. široká středopravicová strana aspirující na vůdčí sílu celého pravého pólu (1992-98), 4. strana aplikující „řízenou“ mobilizaci shora dolů (1998-2002), 5. mobilizačně-populistická strana využívající hnutí v občanské společnosti (mobilizace zdola nahoru) a 6. strana navracející se k moci a ovládající systém. Viz Szabó, Máté: From a suppressed anti-communist dissident movement to a governing party: the transformations of FIDESZ in Hungary, *Corvinus Journal of Sociology & Social Policy*, Vol. 2 (2011), No. 2, s. 47-66

²¹⁴ Ta bývá popisována jako víceméně záměrná strategická transformace, související se zaplňováním vakua po MDF. Doprovázelo ji „pohlčení“ elektorátu tehdejšího Orbánova koaličního partnera, Nezávislé maloroľnické strany (FKgP), charakterizované nejčastěji jako „populistická“ a vedené autoritářským vůdcem J. Torgyánem, Orbánovým ministrem zemědělství, který se stal obětí a protagonistou velkých korupčních skandálů.

²¹⁵ Jak již bylo uvedeno, i PiS bylo svého času vnímáno jako vcelku umírněný středopravicový subjekt, který stál na počátku, po svém založení v roce 2001, mnohem blíže Občanské platformě či lidovcům než „extremistům“ – ať již antikomunistickým z LPR nebo tzv. „populistickým“ ze Sebeobraný. I příběh PiS bývá podáván jako velká mutace v letech 2005-7, poté co PiS politicky „pohltil“ právě LPR a Samoobronu (podobně jako transformující se Fidesz „pohltil“ populistické Torgyánovy maloroľníky). PiS má sice o dekádu kratší historii než Fidesz, přesto se však i v jeho případě perspektiva trvalé mutace jeví jako vhodnější. Viz též sekci o antisystémovosti PiS v kapitole výše

²¹⁶ V referendové kampani proti přímým prezidentským volbám v roce 1989 byla užita radikálně antikomunistická mobilizace, jejímž nositelem byl tehdy liberální Fidesz (onehdy ještě společně s SzDSz) a jejím terčem tehdy hlavní opoziční hnutí MDF. Jednalo se o „frontální útok na komunisty a ty, kdo s nimi ‚uzavřeli obchod‘ (made a deal, míněno MDF – pozn. J.K.)“. Liberálové se tehdy sami vykreslili jako „autentičtí antikomunisté“, aby „zpochybnili kredit MDF“. Viz Bruszt, László, Stark, David: Remaking the Political Field in Hungary: From the Politics of Confrontation to the Politics of Competition, s. 239.

silně generačně-formativní moment fideszovského antikomunismu. Kořeny Orbánovy formace spočívají ve studentském protestním hnutí²¹⁷, jehož protirežimní osten byl v mnoha ohledech ostřejší a útočnější než politický jazyk starší generace intelektuálů a literátů z MDF. Ostatně motivy generačního vymezení (a odcizení) udávaly tón již prvnímu velkému Orbánovu projevu, který jej učinil veřejně známým.²¹⁸ Szabóovsky pojímanou „permantní mutací“ Fideszu lze vlastně chápat jako proces „stárnutí“ tohoto generačně založeného hnutí. A „stárnutí“, jak známo, nemusí vždy znamenat obrušování hran původní radikality – zejména je-li doprovázeno rostoucí frustrací z opakovaných porážek, neslučitelných s vlastními ambicemi (volby 2002, 2006).²¹⁹ Proces „stárnutí“ antikomunismus nikterak neoslabil – ba naopak, obohatil zkušenosti, vyztužil politické schopnosti a odolnost svých nositelů.²²⁰

---

²¹⁷ Podrobněji o důležitosti „undergroundovosti“, undergroundového „*mučednictví*“, konspirace, ilegality, subkulturní existence, „*mýtů, symbolů a bojů*“, „*nenávisť k agentům komunistické minulosti*“, atd. pro formativní a sebe-identifikační proces raného Fideszu, ale i o relevanci těchto genetických vkladů pro současný Fidesz a jeho kulturu konfliktu, kulturu vzdoru viz Szabó Máté. Op. cit., s. 48-49.

²¹⁸ „*My, mladí lidé, spouště věci na starší generaci nerozumíme . . . Nerozumíme, když titíž straničtí a vládní vůdci, kteří nám říkali, abychom se učili z knih falsifikujících historii revoluce, se nyní mezi sebou přetahují, aby se těchto rakví mohli dotknout, jako by snad byly nějakými magickými talismany.*“ Mladý nekompromisní Orbán též podtrhl, že ačkoli komunisté posouvají Maďarsko demokratičtější směrem, nezaslouží si naši vděčnost. Viz Csipke, Zoltán. Op. cit., s. 100.

²¹⁹ Szabó dobře zachycuje mohutnou repolarizaci po roce 2002 s vrcholem v roce 2006: „*Období 2002–2006 bylo vrcholem protestů ze strany pravice, která vznášela obvinění, že parlamentarismus a konstitucionalismus jsou zmanipulovány levicí a volebního vítězství bylo dosaženo pokoutným spiknutím (clandestine conspiracy – pozn. J.K.) komunismu a kapitalismu.*“ Szabó, Máté. Op. cit., s. 56

Vidíme zde typické antikomunistické figury (spiknutí komunistů a liberálů, manipulace demokratických institucí). Szabó dále ukazuje, že součástí pokusu Fidesz o „návrat“ do polohy někdejšího disidentského hnutí po porážce 2002 byly klasické a osvědčené techniky: ztotožnění socialistů a komunistů, diskurs návratu, polarita boje o režim na způsob „my vs. oni“. Fidesz se stal „*mobilizující populisticou stranou, která zacílila a záutočila na “ně”, na “komunisty”, kteří se vracejí...po svém volebním vítězství 2002. V důsledku se FIDESZ–MPP pokusil rychle znovu prosadit svůj obraz jako antikomunistického hnutí disentu, kterým bylo v letech 1988–1990.*“ Szabó, Máté. Op. cit., s.57

²²⁰ Prizmatem „stárnutí“ by bylo možné chápat i vývoj v jiné silně personalisticky a hierarchicky založené pravicové straně střední Evropy, české ODS. Ostatně paralel s Fideszem je více než jen osobní „stárnutí“ otce zakladatele a posun celé strany do konzervativnějších pozic. Je to např. jejich Hanleyem zachycená regionální výjimečnost jako pravicových „success stories“ (ač dnes se zcela odlišnou bilancí), ale též silně ideologicko-identitární náboj, který obě strany vnitřně stmeloval a stmeluje. Hlavní rozdíl spočívá v opačném vyústění snah o zaplnění celého pravicového spektra a „pohlčení“ radikálnějších vrstev elektorátu. Ani v jedné zemi se to nepodařilo. Pád české protestní ultrapravice (Sládkovi republikáni) sice časově zhruba koinciduje s Klausovým euroskeptickým obratem (1998), ODS každopádně na svém euroskeptickém obratu ve volbách 2002 prokazatelně prodělala (Hanley, Sean: From Neo-liberalism to National Interests: Ideology, Strategy, and Party Development in the Euroscepticism of the Czech Right, *East European Politics & Societies*, Vol. 18 (2004), No. 3, s. 513-548) a česká ultrapravice po porážce SPR-RSČ přes přetrvávající a silící kvazi-rasistické (přesněji řečeno sociálně-xenofobní „anticikánistické“) sentimenty na svůj návrat dosud čeká. V Maďarsku bylo naopak vedlejším a (patrně) nezamýšleným

Dynamika času, „stárnutí“ svého druhu, je klíčová i pro měnící se reflexi maďarské revoluce 1956. Vynikající analýzou maďarského politického konfliktu o paměť této události a rostoucí tendence jejího politicky instrumentálního využití je text Z.Csipkeho *The Changing Significance of the 1956 Revolution in Post-Communist Hungary* - je současně empirickou studií rozrůstání konkrétních míst paměti. Ukazuje několik fází měnící se naléhavosti i valence revoluce 1956: (1.) krátkou epizodu počátečního potranzičního konsenzu, (2.) polarizaci po roce 1992, (3.) pokus socialistů o uchopení dědictví revoluce (čtyřicáté výročí a snahy o Nagyizaci oslav – rozpojení revoluce samotné a jejího vůdce, obrácení pozornosti k jeho postavě a přihlášení se k jeho reformně socialistickému, retrospektivně líčeno sociálnědemokratickému odkazu²²¹), (4.) zdánlivě definitivní a hluboký úpadek zájmu o toto téma kolem přelomu milénia a (5.) jeho úspěšné znovuuchopení Fideszem vrcholící násilnými „oslavami“ padesátého výročí.

Oproti starší generaci maďarské antikomunistické pravice (MDF) měl Fidesz tu výhodu, že se nezdřáhal obrazu revoluce chopit. Tam, kde jiní aktéři měli bytostný osobní a politický problém s reformně-komunistickými i třídními aspekty hnutí roku 1956 (osoba vůdce I. Nagyho, resp. dělnictvo jako hlavní hnací síla revoluce), si Fidesz zdatně vypomohl historickou politikou a ideologickou konstrukcí. Ukázkou prvního budiž zrcadlový opak strategie socialistů z 90. let, tedy de-Nagyizace revoluce (odvedení pozornosti od osoby vůdce, systematické zdůrazňování jejích antikomunistických a patriotických aspektů), ukázkou druhého pak snaha o přerámování revoluce jako „občanské či „buržoazní“.²²² To

---

efektem soustavných polarizačních strategií Fideszu *posílení* ultrapravice v podobě Jobbiku, doprovázené ovšem současně *posílením* Fideszu. Rozdíl obou příběhů poukazuje jednak k „objektivně“ silnějšímu potenciálu ultrapravice v Maďarsku než v ČR (ještě silnější anticikánismus, doprovázený navíc antisemitismem a trianonským komplexem) a jeho pevnější subkulturální zakotvenosti. Vypovídá však též mnoho o obou stranách „hlavního proudu“, tedy ODS a Fideszu. Zaměřeno čistě na ně, dramaticky rozdílný výsledek pokusu o „rozkročení doprava“ a přitažení protestního voličstva lze velmi dobře vysvětlit právě pomocí naší teze o mentalitě vítězů a poražených. Zatímco u ODS, strůjkyň transformace a jasné reprezentantky „vítězů“, se její úkrok ukázal kontraproduktivním a pro voliče nesrozumitelným (demobilizujícím), u Fideszu, jenž se až do roku 1998 na vládním rozhodování (a na chodu ekonomické transformace) nikterak nepodílel, taková disonance nezapůsobila a strana se mohla snadno posunout na pozici „poražených“. To nikterak neruší platnost jiných paralel a podobností (např. vytrvalá snaha o konstrukci „občanské“ ideologie, která – ač nepřítomna v názvu – byla v případě Fideszu svým způsobem dokonce silnější a důslednější).

²²¹ Viz Csipke, Zoltán. Op. cit., s. 106-7

²²² Spor se vede o náležitý překlad maďarského konceptu „polgári“. Stoupenci Fideszu preferují významovou polohu „občanskosti“, zatímco jeho levicovní kritikové se přiklánějí k pojmu „buržoazní“. V každém případě platí dvojitá implikace: (1.) domnělý (v tomto případě vskutku fiktivní a, v tom nejsilnějším slova smyslu, vykonstruovaný) přesun sociální báze maďarského povstání od dělnictva ke střednímu stavu (viz Csipke, Zoltán. Op. cit., s. 103-4, 111-2), tedy další odříznutí sebemenší „komunistické“ stopy revoluce a (2.) prezentistická pointa - nápadná korelace nové „značky“ revoluce s identitou

mimořadně poukazuje na pozoruhodnou, v posledku snad i marxovskými inspirovanou, důslednost při konstrukci ideologického schématu: přerámování historického obrazu události se odvíjí od třídní báze. V zemi, kde levice (pravda, ještě před svým zhroutilím) akcentuje svou pragmatičnost, flexibilitu, modernitu, neideologičnost, otevřenost odborníkům-nestráníkům-technokratům, atd., je to pravice, která svůj úspěch staví na smyslu pro ideologickou koherenci.

Hlavní pozornost této sekce se upíná k Fideszu jakožto etablovanému subjektu, jehož čtvrtstoletá existence je antikomunismem trvale doprovázena, a to po většinu tohoto období v roli hegemonu pravice a dominantního nositele antikomunismu (od 1998 do současnosti).

Významným polarizačním činitelem dnešního Maďarska (a to min. od roku 2006) je ultrapravicové fašizující hnutí Jobbik. Ani ono není, pravda, jevem zcela originálním - má své přímé předchůdce v podobě někdejšího radikálního křídla MDF a I. Csurky²²³. Jobbik zůstal na okraji této analýzy nejen proto, že je mnohem slabší a „mladší“²²⁴ než Fidesz, ale též proto, že antikomunismus není jeho dominantním apelem (tím je spíše velkomadžarský nacionalismus, antisemitismus a především „anticikánismus“²²⁵). V souvislosti s naším druhým kritickým bodem (padesáté výročí revoluce a jeho bouřlivý průběh po úniku „projevu lži“) je však třeba dodat, že radikálně pravicové extremistické elementy, které je vhodné od Fideszu přinejmenším analyticky oddělit a které tvoří bojovné jádro stoupců Jobbiku, sehrávaly v násilných událostech října 2006 nezastupitelnou polarizační a konfrontační úlohu. Jejich velmi explicitně demonstrováná a velmi doslovně chápaná snaha o „reprízu revoluce“ a imitaci některých jejích momentů (útok na televizi, požadavek na přednesení 16 bodů

Fideszu, který se v téže době bojuje o obraz revoluce konstituuje jako „občanská“ (polgári) strana (viz Csipke, Zoltán. Op. cit., s. 116).

²²³ Tento literát a nechvalně známý autor antisemitských a rasistických výroků byl jedním ze zakladatelů MDF a vůdcem jeho ultrapravicového křídla. V roce 1993 však uvnitř tehdy vládního hnutí došlo ke konfliktu a Csurka založil vlastní si subjekt s názvem Strana maďarské pravdy a život (MIÉP). Ten se v roce 2005 sloučil s Jobbikem. V posledních letech se Csurka veřejně vyjadřoval na podporu Orbánovy vlády.

²²⁴ To je myšleno nejen rokem vzniku, ale i demografickou strukturou. Tak jako býval kdysi Fidesz, i dnešní Jobbik je protestním radikálním hnutím mladé generace. Neobstojí navíc argument o „plebejském“ charakteru těchto extremistů. Zdroj jejich frustrace, zdá se, není socio-ekonomický, ale má jiné kořeny: „*Stoupci Jobbiku jsou ve skutečnosti mladší, vzdělanější a ekonomicky lépe situovaní než stoupci dvou hlavních stran, Fidesz a MSZP.*“ Zselyke Csaky: *Hungary: Jobbik and the 'Enemy Within'*, dostupné na <http://www.freedomhouse.org/blog/hungary-jobbik-and-%E2%80%98enemy-within%E2%80%99>

²²⁵ Tímto pojmem míníme postoj, který je směsicí rasismu a sociální (životně stylové) xenofobie. Může se tedy projevat velmi podobně ve vztahu k různým stigmatizovaným a sociálně vyloučeným skupinám (bezdomovcům, seniorům, cizincům, imigrantům, drogově závislým, apod.).

v rozhlase, apod.) posunuly „hranice možného“ v maďarské politice, přerýsovaly souřadnice hřiště takovým způsobem, že již tak antisystémové apely umírněnějšího Fideszu se ve světle násilných provokací „chuligánů“ jevíly jako běžná politická hra (navíc Fidesz násilnosti radikálů obligátně, byť dle některých pozorovatelů ambivalentně²²⁶ odsoudil – současně však mohl přenést těžiště svého rozhoření vůči policejní brutalitě, k čemuž mu policie svými selháními dodala záminky). Navíc se zde naskytla řada ideálních příležitostí pro využití klasických technik spojování a nabalování významů. Jádrem sdělení je rovnítka „dnešní socialisté=včerejší komunisté“ a nabalované významy jsou např. „včerejší revoluce“-její dnešní „dohra“/ „dokončení“, případně policejní brutalita-minulý režim jako policejní stát, lež a podvod jako Gyurcsányho hlavní politický instrument-starý režim jako systém lži a státní propagandy, „včerejší“ Kádárovo vedení-jeho dnešní přímí pokračovatelé²²⁷. Na poslední uvedený motiv se ostatně nabaluje celý další komplex významů: Gyurcsány-milionář, svazácký²²⁸ prominent starého režimu splynuvší harmonicky s novou ekonomickou elitou (sem spadá i celý obraz „deviantního“ postkomunismu jako dějinného hybridu – zkorumpovaného kvazisystému nedokončené tranzice, smíchaných a spolčených staronových elit a nedořešené minulosti).

Právě tento významový mix a prosazení obrazu levice a liberálů jako inherentně korupční síly stojí u kořene Orbánova triumfu 2010. Právě díky této soustavné, trpělivé, ideologicky propracované antikomunistické mobilizační kampani lze uvažovat o přeražení Maďarska ze skupiny „antikomunismů poražených“ do kategorie „vítězných antikomunismů“ či „zvítězivších poražených“.

3.11 Rumunsko: od sultánů k mogulům a opozdilá bitva o paměť

Sekce věnovaná Rumunsku se zaměřuje na čtyři aspekty: obecněji na silný prvek personalizace rumunské politiky (chápaný pro účely této práce jako politicko-kulturní

---

²²⁶ Političtí konkurenti z SzDSz ale i pravicového MDF Orbána veřejně obvinili, že ve skutečnosti násilníky tajně podporuje a povzbuzuje. Viz Csipke, Zoltán. Op. cit., s. 119.

²²⁷ Gyurcsány žije ve vile, která patří jeho manželce, vnučce vysokého komunistického činitele z Kádárových dob A. Apró. *Historie „Gyurcsányovy“ vily*, jež byla zabavena jejím někdejší židovským majitelům v době nacistické diktatury šípových křížů (a po válce se dostala do Apróova vlastnictví), zavdává ideální ilustraci a záminku k nacisticko-komunistické symetrizaci. Její *lokace* (hned vedle někdejší Kádárovy vily) pak ke komunisticko-socialistické identifikaci. Viz <http://wikimapia.org/1766935/Residence-of-Ferenc-Gyurcs%C3%A1ny-Hungarian-PM>.

²²⁸ Na sklonku 80. let byl vedoucím činitelem KISZ, maďarské obdoby SSM.

konstanta), k němuž ostatně odkazuje podtitul této sekce, dále pak na roli nacionalismu, zatřetí moment tranzice a s ní spojený motiv „ukradené / nedokončené revoluce“ (viz níže) a konečně hlavní kritický bod rumunského antikomunismu: iniciativy presidenta Băsesca z roku 2006 (ustavení prezidentské komise a slavný prosincový projev rituálně odsuzující komunismus).

Pokud jde o personalizaci politiky, Linz a Stepan řadí Rumunsko mezi ty vůbec nejvíce personalistické z moderních nedemokratických režimů – tzv. sultanismy (viz výše). Tento typ režimu vycházel z hlubších rumunských politicko-kulturních vzorců (byť pro tranzitologickou Linzovskou perspektivu toto nemusí být zcela směrodatné). I z našeho hlediska je podstatnější linka směřující *od* tranzice *k novému* režimu.²²⁹ A v tomto směru spatřujeme klíč úspěchu Ceaușescových nástupců v klasickém triku dvojí personifikace: (1.) personifikace „minulého zla“ a delegace veškeré morální i politické odpovědnosti za něj jen na osobu (zde i rodinu) popraveného vůdce a (2.) funkční substituce padlého kvazitotalitárního sultána²³⁰ novým kvazi-demokratickým²³¹ sultánem I. Iliescem, který vyhověl poptávce po silném vůdci, pevné ruce a obnově pořádku (tímto heslem bylo neseno i povolání horníků proti revoltujícím studentům v červnu 1990). Logikou personalizace však byla – odvozeně od toho - vedena i antikomunistická strategie, která byla mnohem více než ve výše studovaných případech doprovázena personifikací antikomunismu ve smyslu konstrukce kladného hrdiny (podrobněji viz níže Băsescu, prezidentská komise a projev proti komunismu). U zemí „antikomunismu vítězů“ tento moment antikomunistické personifikace prakticky zcela chybí (což ovšem souvisí s jeho obranným charakterem ve smyslu obhajoby základního režimního *statu quo*). U zemí „antikomunismu vítězů“ je přítomen, leč přinejmenším v Polsku slaběji než v Rumunsku či Bulharsku, tedy než v zemích s patrimonálně komunistickou tradicí.²³²

---

²²⁹ Jádrem výkladu Linze a Stepana je Rumunsko jako příklad revoluce – i na jiných příkladech dokládají, že násilné vyústění je pro sultanismy typické.

²³⁰ Linzova a Stepanova rumunská kapitola obsahuje spojení „*Totalitarianism-cum-Sultanism*“, viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 344.

²³¹ Podrobněji o nedemokratických tendencích Iliescova režimu viz Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 361-365 a specificky o „*hnědorudé sultanistické čtyřčlenné vládní koalici*“ – s. 364.

²³² Maďarsko se silně personifikovanou Orbánovou misí jako by do tohoto vzorce nezapadalo. Je však třeba vnímat i jiné faktory, které s antikomunismem nesouvisí: výjimečnost Maďarska jako stabilního a ostře *bipolárně* strukturovaného systému a majoritárním volebním systémem. V obou ohledech se ze zkoumané skupiny vymyká. Bulharsko i Rumunsko sice také představují relativně koncentrované stranické systémy, avšak s daleko méně zřetelným bipolárním vzorcem a především s nižší stabilitou (tedy s bezmála permanentní obměnou na jednom z pólů).

Jinou stránku personifikace (v tomto případě korupčních sítí propojujících politiku, média a ekonomiku) odráží motiv mogulů – tedy rumunské obdoby českých „kmostrů“, polských „kolesii“, apod. Právě oni jsou do očí bijící personifikací nejodpudivějšího projevu rumunského postkomunismu – všudypřítomné korupce.

S personifikací úzce souvisí i motiv „ukradené“ či „unesené“ revoluce. Je vlastně vyhocenou variantou výše představeného triku dvojí personifikace, posunutou do polohy předem připraveného spiknutí a palácového puče. Z jistého hlediska je vlastně kompatibilní s interpretací rumunské tranzice jako preventivní reformy, kterou zastávají mj. Kitschelt et al.²³³ Pro náš výklad je podstatné, že podobně jako polský kulatý stůl zanechala i rumunská tranzice v antikomunistickém diskurzu trvalou a ambivalentní stopu. Představuje dokonce tu nejhorší myslitelnou variantu: události sice byly navenek revolučního charakteru (dokonce násilné), chybí tedy polská ambivalence na způsob absence jasného předělu – oproti Polsku však přesto paradoxně *nedochází* ke skutečné změně režimu. Revoluce je ukradena, stává se zástěrkou vnitrostranického puče, její oběti jsou marné. Diktátor je sice improvizovaným revolučním soudem teatrálně odsouzen a veřejně popraven - hlava je sice odsekuta, ale tělo režimu žije dál.

Vztah k „unesené revoluci“ má samozřejmě vícero poloh – neznamená nutně totální negaci politické proměny 1989. Ta je však uznávána nanejvýš jako počátek zdlouhavé a strastiplné cesty, která ještě zdaleka není završena. Právě z těchto premis vychází antikomunistické aktivity prezidenta Băsesca z roku 2006.

Sám Bănescu je dobrým příkladem konstrukce kladného hrdiny – hlavy státu, jež se dlouhých „16 let poté“ jako první chopila historického úkolu vyrovnání s minulostí.²³⁴

---

²³³ U těchto autorů ovšem, pochopitelně, bez intenzivního emotivního náboje. V Rumunsku je hlavním propagátorem teze o ukradené revoluci a soustavným bojovníkem za důkladné prošetření nejasných okolností prosincových událostí roku 1989 tehdejší revolucionář Teodor Mărieș a jím vedené Sdružení 21. prosince 1989. Jedná se o klasickou mnemonickou komunitu tvrdící, že revoluce byla ve skutečnosti spiknutím a palácovým pučem, že násilnosti, ke kterým docházelo převážně až po Ceaușescově pádu, byly řízeny shora (nikoli důsledkem zmatků a mocenského vakua) a měly zakrýt skutečnou podstatu změny režimu a dodat legitimitu nastupující druhé linii stranických kádřů – Iliescovi a jeho „obnovitelům pořádku“. Pro elementární přiblížení v angličtině viz

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8417046.stm> Pro bližší představu o obrazu roku 1989 v paměti této organizace viz odkaz na její web v rumunštině <http://www.asociatia21decembrie.ro/2010/12/istoria-revolutiei-romane-din-decembrie-1989/> O „únosu“ (capture) rumunské revoluce z perspektivy poloviny 90. let viz též Linz, Juan, Stepan, Alfred. Op. cit., s. 358-361)

²³⁴ Hogeia cituje úryvek z deníku Romania liberă: „Traian Bănescu je prvním prezidentem, který se jménem rumunského státu omluvil všem rodinám, které trpěly během komunismu ...“ (Hogeia, Alina: Coming to Terms with the Communist Past in Romania: An Analysis of the Political and Media Discourse Concerning the Tismăneanu Report, s. 25) Deník Cotidianul reprodukuje oblíbený dobový protiklad pozitivního hrdiny Băsesca a dysfunkční politické třídy: „*Politická třída není*

Politicky však představuje diskontinuitu s první generací antikomunistů 90. let, tedy politiků Demokratického konventu, široké aliance znovuzaložených pravicových historických stran (národních liberálů, agrárníků) a disentu²³⁵. Băsescu původně vychází z antiiliescovské části *postkomunistického* tábora, ale jeho osoba se stala hybatelem pozoruhodné přesmyčky rumunské stranické politiky.²³⁶ V jakém smyslu lze Băsescu chápat jako „nově“ (nikoli jen pozdě) přichozího antikomunistu-outsidera, tedy vyzyvatele systému „zvenčí“? Jistě ne v tom ohledu, že by vycházel z prostoru mimo rámec etablovaných stran (na druhou stranu v Rumunsku je ještě více než jinde otázkou, co je to vlastně etablovaná politická strana) či že by před svým nástupem do prezidentského úřadu zůstal nepoznamenaný významnými exekutivními pozicemi (*obojí* právě *naopak* - viz pozn. výše). Băsescu odpovídá hodnocení outsidera především proto, že jádrem jeho úspěchů (nejen dvou prezidentských volebních vítězství 2004 a 2009 ale též ustání dvou impeachemntových referend) byl antiestablishmentový apel, přímé odvolání se k lidu a vymezení se vůči etablovaným hráčům, kritika propojení politiků s moguly, apod. Navíc se během výkonu svého mandátu stal nepřetržitým generátorem (či z opačné perspektivy viděno hromosvodem) konfliktů a hlubokých ústavně-politických krizí. U osobnosti tohoto druhu je třeba ad hoc uchopený antikomunismus chápat především jako momentálně užitečný instrument, který lze v případě potřeby zase bezpečně odložit stranou. V tomto lze spatřovat podobnost s pragmatickým antikomunismem bulharské druhé generace – B. Borisovem.²³⁷

---

přirozeným obecnstvem Tismaneanovy zprávy...Bude to pasivní obřad, kde jediným zodpovědným politickým aktérem bude úprezident Băsescu.“ (tamtéž)

²³⁵ Tito antikomunisté zaznamenali své „opožděné“ vítězství až v roce 1996, kdy v souběžně konaných prezidentských volbách zvítězil disident E. Constantinescu a v parlamentních právě Demokratický konvent, načež premiérem se stal V. Ciorbea.

²³⁶ Băsescu byl členem komunistické strany, po revoluci členem Fronty národní spásy, po jejím rozštěpení členem její slabší nástupkyně vedené premiérem P. Romanem, Demokratické strany. Tu ovládl v roce 2001 po konfliktu s předsedou (ten se týkal mj. sociálnědemokratické redefinice PD, kterou Băsescu odmítal). Tou dobou byl již za PD cca rok starostou Bukurešti. Předtím v 90. letech opakovaně působil na ministerských pozicích v levicových (pro-iliescovských) i pravicových (1996-2000) kabinetech. Po většinu 90. let byl poslancem. V roce 2004 se s částí „historické“ pravice (konkrétně národními liberály) spojil ve volební alianci nazvanou na polský způsob Aliance spravedlnosti a pravdy. Záhy poté (2006-7) se však s původně pravicovějšími spojenci dostal do konfliktu (klasicky po linii prezident vs. premiér jako v rumunském semiprezidencialismu ostatně v *každém* funkčním období, snad s výjimkou vyloženě imperiálních prezidentů jako „raný“ Iliescu) a národní liberálové jsou od roku 2009 spojenci „hlavních“, původně Iliescovských postkomunistů, tedy PSD. Tento krátký exkurs do Băsescovy politické dráhy ukazuje, že osobní animozity hrají v rumunské politice významnější roli než stranické značky.

²³⁷ Stejně jako najdeme rumunsko-bulharské paralely u autentičtějších, identitárních, leč neúspěšných antikomunistů první generace (Demokratický konvent a bulharský Svaz demokratických sil).

Mnohé další rumunsko-bulharské analogie jsou viditelné i při zkoumání úlohy nacionalismu. Připomeňme, že obě země vycházejí z podmínek patrimoniálního komunismu a navzdory názvům typů z pera Kitschelta a spol jsou právě patrimoniální komunismy těmi nejvíce „národními“. Mnohem spíše než národně akomodativní, u nichž je akcent položen spíš na druhou část označení – na snahu o režimní *akomodaci*, dílčí kooptaci a průběžné kompromisy s latentní či explicitní opozicí.

Co to znamená pro antikomunismus? V Polsku i Maďarsku je komunismus (jakkoli „měkký“ a národně smířlivý) v diskursu antikomunistů *samozřejmě*²³⁸ chápán jako nepřátelský cizorodý importovaný element.²³⁹ Nacionalistický a patriotický sentiment je Polsku i Maďarsku jasným spojencem – přesněji řečeno nedílnou součástí – antikomunismu. Boj proti komunistickému útlaku je současně rámován jako boj za národní svobodu a obnovení státní nezávislosti a suverenity (viz „Orbánova ústava“ a její rámování minulosti výše, odtud ale i názvy polských stran z 90. let, např. KPN, ROP²⁴⁰).

Patrimoniální komunismy byly naopak v celospolečenském kontextu chápány mnohem více jako „domácí“ či alespoň „zdomácnělé“. A konkrétně Ceaușescovo Rumunsko bylo sice nikoli historicky prvním, zato však nejdůslednějším, nejradikálnějším a nejdalekosáhlejším případem „národní varianty“ komunismu uvnitř sovětského bloku (tedy s pominutím Jugoslávie a Albánie).

Připomeňme, že radikální nacionalismus v Rumunsku a Bulharsku na rozdíl od předchozí zkoumané dvojice nestojí automaticky na pozicích antikomunismu – spíše naopak. V každém případě je konkurentem antikomunistů v jejich protestním a antisystémovém apelu. Podvazuje jejich mobilizační potenciál. Konkrétně v Rumunsku ultranacionalisté v podobě Velkorumunské strany (PRM) C. Tudora nespádají do anti-, nýbrž postkomunistického tábora rumunské politiky. Ostatně jejich poslanci byli nejhlasitějšími narušiteli Bănescova antikomunistického projevu a sám Tudor byl v Tismaneanově zprávě označen jako „*dvorní básník Nicolae Ceaușesca*“.²⁴¹

---

²³⁸ V Rumunsku, jak uvidíme níže, musí antikomunisté tento motiv importu a vnucení energicky konstruovat.

²³⁹ V meziválečném Polsku se vžilo hanlivé označení Žydokomuna. „*Antisemitské slogany byly spojeny s antikomunismem a dokonce ještě širší protilevicovostí.*“ Viz Holzer, Jerzy: *The Political Right in Poland 1918-39*, s. 400. Jiní autoři upozorňují na roli katolické církve v budování tohoto stereotypu: „*Přesvědčení živené katolickou církví, že i kdyby snad většina Židů nebyla komunisty, tak většina komunistů jsou pravděpodobně Židé, bylo mezi Poláky široce rozšířeno a hluboce zakořeněno.*“ Viz Kopstein, Jeffrey, Wittenberg, Jason: *Who Voted Communist? Reconsidering the Social Bases of Radicalism in Interwar Poland*, s. 89. Podobný jev najdeme v meziválečném horthyovském Maďarsku (viz výše).

²⁴⁰ Konfederace nezávislého Polska, Hnutí za obnovu Polska.

²⁴¹ Viz Hoge, Alina. *Op. cit.*, s. 22

Důležitým referenčním rámcem ultranacionalistů – a symbolickou negací vlastní identity – jsou v obou zemích „vnitřní nepřátelé“: etnické minority (maďarská, resp. turecká/muslimská) a jejich strany (Demokratický svaz Maďarů v Rumunsku, UDMR, resp. Hnutí za práva a svobody, DPS). Politické kořeny aktivistů těchto minorit – z povahy situace „opozičně“ situovaných – tkví v antikomunistické tradici. Ostatně rumunská revoluce se započala v Temešváru.

V obou zemích se strany minorit zvolna posunuly ze striktně antikomunistické polohy do pragmatických pozic. UDMR i DPS se přechodně či dlouhodoběji staly koaličními partnery či spojenci „postkomunistů“ (UDMR v letech 2000-2004, DSP v letech 2005-2009 a znovu po volbách 2013). V obou případech tento posun koresponduje jednak s opuštěním nacionálních pozic postkomunistické levice a jednak právě s volebním vzestupem ultranacionalistů (V. Siderov, lídr Ataky, postupuje do druhého kola prezidentských voleb v roce 2006, jeho rumunský protějšek C. Tudor z PRM v roce 2000 se ziskem bezmála 29 % hlasů).

Tudorovi velkorumunští nacionalisté však po volbách 2008 ztrácejí parlamentní zastoupení a zdá se, že hlavní náboj protestu se přesouvá s polohy vyhrcočně nacionální do polohy sociální (viz bouře roku 2012, které ostatně předurčily volební výsledek téhož roku). Beneficientem této proměny však v dohledné době evidentně nebudou antikomunisté, ale spíš mediální magnáti a kvazi-populisté typu D. Diaconesca a jeho televize Zrcadlo (TV Oglinda). Prezident Băsescu již potřetí nemůže kandidovat (i tak by jeho šance byly mizivé), žádný věrohodný nástupce ve smyslu schopného nositele antikomunistického apelu není na obzoru. Jestliže byla tedy v závěru maďarské sekce otevřena úvaha o možném sklouznutí případu z „antikomunismu poražených“ mezi „vítězné antikomunismy“, pak u Rumunska se dá výhledově uvažovat o přehodnocení „antikomunismu opozdílů“ na „poražené antikomunismy“.

Přístupme nyní k analýze antikomunistického tažení prezidenta z roku 2006. Prezident Băsescu jmenoval komisi pod vedením politologa a sociologa V. Tismăneana, jejíž práce byla po osmi měsících završena 666stránkovou zprávou²⁴² – její závěry slavnostně shrnuty v prezidentském projevu z prosince 2006 (výročí revoluce), který se stal oficiálním odsouzením komunismu.²⁴³

---

²⁴² Zpráva je dostupná elektronicky v rumunštině na prezidentském webu, viz

http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf Pro vynikající analýzu viz Alina Hoge, 2010, případně recenzní stať Charlese Kinga. King, Charles: Remembering Romanian Communism, *Slavic Review*, Vol. 66 (2007), No. 4, s. 718-723

²⁴³ Projev je dostupný elektronicky v angličtině na prezidentském webu, viz http://www.presidency.ro/pdf/date/8288_en.pdf.

Lze tu vidět vynikající ukázkou instrumentálního využití antikomunismu. Jednou ze záporných postav obsáhlé Tismăneanovy zprávy je Ion Iliescu.²⁴⁴ Několikanásobný prezident demokratického Rumunska (1989-1996, 2000-2004) byl v době vzniku zprávy čestným předsedou jím založené postkomunistické PSD – strany, která byla teprve nedávno mezinárodně uznána jako sociálně demokratická a která právě zakoušela intenzivní interní pnutí, částečně generačního charakteru. Nový vůdce M. Geoană byl vystaven intenzivnímu tlaku, aby se od Iliesca - jehož právě porazil v souboji o předsednictví - rituálně distancoval. Poté, co odmítl, byla proti sociálním demokratům použita klasická formulka útočící na autenticitu jejich identity (neochotou pranýřovat Iliesca *sami* zrazují základní hodnoty této uznávané evropské demokratické rodiny, která přece vždy stála pevně proti totalitarismu).²⁴⁵

Struktura projevu o 10 stránkách psaného textu je následující. Po krátkém úvodu vypointovaném jako imperativ k paměti²⁴⁶ následuje analýza i opakované odsouzení starého režimu²⁴⁷ a detekce komunistických zločinů (shrnuty do dvacetibodového výčtu symbolické obžaloby²⁴⁸), dále pak „pozitivní obrat“ v podobě selektivního holdu hrdinům (cca půl str.), souboru dvanácti „nápravných opatření“ (fakticky konstrukce míst paměti²⁴⁹) a závěru

---

²⁴⁴ Dle A. Hogeai je ve Iliescu zprávě zmíněn 28krát (Hogea, Alina. Op. cit., s. 22). Autorka jednu takovou pasáž zprávy cituje. „*Nástupci tohoto (komunistického) režimu, seskupení pod hlavičkou Frontě národní spásy a vedení původně Ionem Iliescem a Petre Romanem, pokračovali v pěstování metod podobných těm, které praktikovali komunisté: demonizace občanské společnosti... bezskrupulózní propaganda a dokonce využití hornických bojůvek k zardoušení křehkého pluralismu zrozeného v prosinci 1989*“ Hogea, Alina. Op. cit., s. 23. Upozorňujeme, že zacílen je zde i P. Roman, představitel antiiliescovské frakce, ale též Basescův vnitrostranický soupeř z let 2000-1.

²⁴⁵ „*Nesouhlas se zavržením komunismu znamená, že PSD položí rovnítko mezi sociální demokracií a Stalinistickou - Ceaușistickou represí...*“ (deník Lupea, 2006, citováno z Hogea, Alina. Op. cit., s., str.26)

²⁴⁶ „*Demokracie bez paměti uvízne v těžkém utrpení. Nesmíme zapomínat, abychom se vyhnuli opakování minulých chyb.*“ (viz str. 2 projevu)

²⁴⁷ S odvoláním na „*antipatriotický charakter komunistického totalitarismu*“ prezident opakuje: „...*komunistický režim v Rumunsku (1945-1989) byl nelegitimní a zločinný.*“ Viz tamtéž. Časové vymezení (v plně šíři trvání komunismu) není náhodné: zvláštní pozornost Băsescu věnuje odmítnutí „*pokoušení idealizovat období vlády Gheorghe Gheorghiu-Dej*“ (tedy pre-ceausescovskou fází do roku 1965) Viz tamtéž.

²⁴⁸ Namátkou: zrada národních zájmů a totální sovětizace Rumunska, vynucená abdikace krále Michaela, vyhubení antikomunistických partyzánů, represe rolníků vzdorujících kolektivizaci, etnických skupin (ovšem bez zmínky Maďarů), intelektuálů a umělců, studentského hnutí 1956, stávkujících a bouřících se dělníků (1977, 1987), disidentů 70. a 80. let, církvi. Dále pak zničení památek a kulturního dědictví, jakož i tradičních hodnot, katastrofální demografická politika a tisíce jejich obětí, hladovění obyvatelstva, výpadky vytápění a dodávek elektřiny, sociální inženýrství a zacházení s celou populací jako s pokusnými králíky a masakr z prosince 1989. Vyčíslena je i celková bilance obětí komunismu v Rumunsku – mezi půl a dvěma miliony. Tato pasáž projevu je opět korunována opakovaně deklarovaným odsouzením komunismu. (str. 4-6)

²⁴⁹ Prezident podporuje ustanovení (založení, vybudování, pořádání, sepsání): památného dne obětí komunistického teroru, pomníku obětem komunismu v hlavním městě, muzea komunistické diktatury tamtéž, dokumentačního centra s neomezeným

akcentujícího nutnost osvobození od tíživého břemene a národního smíření²⁵⁰ (korunováno vánočním a novoročním přáním posluchačům).

Zvláštní upozornění si zaslouží pět charakteristických rysů projevu. Zaprvé, rituálně-iterativní a patetický prvek – časté opakování některých obrátů a motivů. Různých ohybů slova „condemn“ lze napočítat celkem patnáctkrát!. Motivy spojené se vnučením a importem komunismu zvenčí se objevují pětkrát.

Zadruhé, jsou to oblíbené antikomunistické (psycho)biologické a medicínské příměry, motiv břemene: „*Musíme si uvědomit, že komunistická mentalita nadále ovlivňuje rumunskou společnost. Doufali jsme, že dokážeme na komunismus zapomenout, avšak on nehodlal zapomenout na nás. Odsouzení této minulosti je tudíž prioritou současnosti, bez něho se v budoucnosti budeme chovat způsobem až příliš poznamenaným břemenem neléčené nemoci.*“ (viz str. 9)

Zatřetí, pokus o depolitizaci antikomunistické agendy – zdůrazněna je vnější poptávka ze strany občanské společnosti²⁵¹ a volba nepolitické metody (rigorózní analýza *vědecké* komise).²⁵²

Začtvrté, jak již bylo naznačeno výše, velmi často opakovaný poukaz na vnější vnučení a import komunismu²⁵³ – tedy klasický manévr externalizace zla. Logickým doplňkem je neméně silně akcentovaný motiv patriotismu. Svorníkem obojího je evidentní snaha vypořádat se s očividně národním, zdomácnělým charakterem odsuzovaného režimu, s jeho značnou autonomií v rámci sovětského bloku. Dobrou ukázkou čtvrtého a zároveň i druhého rysu je následující pasáž: „...*importovaný komunismus, který jsme v našich vlastních životech*

---

přístupem veřejnosti ke komunistickým materiálům, stálé výstavy v prostorách parlamentu, série konferencí na univerzitách spojených s prezentací Tismaneanovy zprávy, systému každoročně udělovaných grantů pro vědce zkoumající různé aspekty komunistické diktatury, skupiny vědců pověřených sepsáním encyklopedie rumunského komunismu a školní učebnice vycházející ze závěrů Tismaneanovy zprávy, různé právní úpravy ke zmírnění křivd minulosti a zjednodušení přístupu do národních archivů, atd. (str. 7-8)

²⁵⁰ „*Osvobodíme se od minulosti rychleji, učiníme solidnější pokrok, pokud pochopíme, co nám brání v tom, abychom byli soutěživější, odvážnější, sebevědomější a s větší vírou v naše vlastní síly. Na druhou stranu nesmíme projevovat historickou aroganci. Mým cílem je dosáhnout autentického národního smíření...*“ str. 8.

²⁵¹ „*Prezidentská komise byla ustanovena v dubnu 2006 v odpovědi na požadavky společnosti, že totalitární minulost by měla být shrnuta a odsouzena.*“ Str.1

²⁵² Komise však nebyla výhradně „vědecká“. Zahrnovala řadu „bývalých disidentů“ a její zpráva byla „mnohými chápána jako politický instrument“ (Hogea, Alina. Op. cit., s. 18) Autorka dále svůj postřeh rozvádí: „...*nelze ignorovat, že mnozí rumunští intelektuálové je těmi nejvášnivějšími obhájci neoliberalismu, a odmítají tudíž sociální demokracii a západní demokratickou levici.*“ (tamtéž).

²⁵³ „...*totalitní komunistický režim v Rumunsku byl vnučen cizím diktátem*“ (str. 2), „...*podřízenost (servilita) vůči SSSR po nastolení loutkové vlády Petre Groza...*“ (str. 4)

pět desetiletí zakoušeli, je otevřeným zraněním v dějinách Rumunska a nastal čas k jeho zahojení jednou provždy.“ (viz projev, str. 8)

A konečně zapáté, prezidentův prosincový projev byl především mnemonickou bitvou v přímém přenosu. Stojí za to věnovat pozornost výčtu navržených opatření k „zahojení“. Jedná se o vpravdě dokonalou ukázkou politiky paměti. Připomínáme, že seznam zločinů i opatření v posledku vychází z mnohasetstránkové Tismaneanovy zprávy a ostatně celý projev je jen její veřejnou obhajobou a zhuštěnou prezentací.²⁵⁴

Jak již bylo uvedeno, typická pro „antikomunismus opozdílů“ je jeho inkonsistence, diskontinuita a heterogenita a nestabilita nositelů. Řada bývalých disidentů první generace (bývalý prezident E. Constantinescu) se stali ostrými kritiky Băsesca a mnozí antikomunisté z „obnovených“ historických stran se z osobních důvodů postupem času ocitla na široké pravolevé antibăsescovské platformě *spolu s* postkomunistickou levicí (národní liberálové jsou od roku 2009 v alianci s PSD – natolik polarizující byla figura T. Băsesca).

Právě tato všezahrnující pravolevá antibăsescovská aliance (pod značkou sociálně liberální unie) zaznamenala v roce 2012 s cca 60 % hlasů dosud nejdrtivější volební vítězství v celém regionu.²⁵⁵ Je tento triumf băsescových odpůrců (a odpůrců prezidentem instalovaných nepopulárních, drastické škrty provádějících premiérů) současně porážkou *rumunského antikomunismu*? Z jednoho pohledu nepochybně ano. Prezidentovo antikomunistické tažení z roku 2006 nepochybně selhalo jako zastírací manévr pro ospravedlnění soudobých neúspěchů (metodou nastavit frustracím dneška „zrcadlo pravdy“ o včerejšku).²⁵⁶ Z druhé strany viděno, politická kariéra Victora Ponty, hlavy vítězné aliance z roku 2012, skončila velmi neslavně v roce 2015.

---

²⁵⁴Hogea tuto zprávu označuje jako „očistný (redressive) rituál sloužící k uzavření traumatické minulosti formou retrospektivního odsouzení komunismu....“ Viz Hogea, Alina. Op. cit., s. 16. Ostatně i první věta projevu zní: „*Sešli jsme se zde dnes, abychom uzavřeli...temnou kapitolu minulosti naší země...*“ Hogea dále upozorňuje na „nedokončenost procesu konfrontace komunistické minulosti“ (tamtéž, paralela k obrazům nedokončených transformací, ustrnutí postkomunismu v jeho nehotové divnosti, atd.).

²⁵⁵Jen s výjimkou taktéž rumunských parlamentních voleb 1990, ovšem pouhých 7 procentních bodů za výsledkem tehdejší Iliescovy Fronty národní spásy.

²⁵⁶„... je mnoho těch, kdo unaveni útrapami dneška ztratili víru v demokracii .... Hledí nostalgicky k minulosti, která se v obtížných chvílích této zdlouhavé tranzice náhle začíná jevit ve světlejších barvách. Mojí odpovědí je, že stojí za to reaktivovat paměť. Necht' si pamatují zimu, hlad, tmou a ponižení, které ovládalo naše životy....“ Viz http://www.presidency.ro/pdf/date/8288_en.pdf, str.8 projevu. Hogea uvádí, že „v Rumunsku stejně jako v jiných zemích východní Evropy se minulosti často využívá k ospravedlnění ekonomických a sociálních problémů, doprovázejících postkomunistické transformace.“ (Hogea, Alina. Op. cit., s. 18)

Celou zápletku je tedy především třeba vnímat prizmatem epizodičnosti událostí, nestability a konfliktnosti rumunské politiky, heterogenity, diskontinuity a inkonsistence antikomunismu a personalizace politiky. Zcela konkrétně: tatáž pro-băsescovská PD-L po své roztržce s národními liberály z let 2006-7 po volbách 2008 uzavřela velkou koalici – s nikým jiným než (post)komunisty z PSD. Pouhé necelé dva roky po Băsescově antikomunistickém tažení. Vládní spojenectví, pravda, přervalo pouhý rok – i tak ale o mnohém vypovídá. O zemi, kde veškerou politiku je třeba číst především prizmatem zákulisního střetu mogulů o sféry vlivu a kde epizodický a věčně opožděný antikomunismus může být – i z těchto důvodů – definitivně poražen.

3.12 Bulharsko: Bulgaria bucks the trend – anti-postkomunismus nebo post-antikomunismus?

Bulharská část kapitoly se zaměřuje hlavně na povahu tranzice (*jediný jednoznačný* případ řízeného přechodu v naší skupině), důsledky z toho plynoucí pro bulharský antikomunismus a podobně jako v rumunské sekci též na roli nacionalismu, personalizace a diskontinuální povahu antikomunismu.

Nadpis tohoto oddílu se vztahuje k situaci voleb 1990, kdy Bulharsko bylo do té doby jedinou zemí východního bloku, kde „strana starého režimu“ dokázala vyhrát první svobodné a plně soutěživé volby.²⁵⁷ I dnes by se Bulharsko mohlo vymknout z trendu v tom ohledu, že by antikomunismus v zemi mohl výhledově zmutovat a vyznít do ztracena vzhledem k tomu, jak pragmaticky k tomuto apelu přistupuje jiný exkomunista-antikomunista a bytostný pragmatik B. Borisov. Právě tento scénář je míněn jako post-antikomunismus.²⁵⁸

Druhý pojem z podtitulku (anti-postkomunismus) se vztahuje k diagnóze a kritice postkomunismu z pera Ž. Želeva. Pointou eseje bulharského intelektuála, disidenta a ex-prezidenta, který patří spíš mezi „měkké“, latentní, „bleděmodré“²⁵⁹ antikomunisty (byl např.

---

²⁵⁷ Právě k tomu se vztahuje název naší podkapitoly „*Bulgaria bucks the trend*“ bylo onehdy dle M. Glenny leitmotivem západních zpráv. Creed, Gerald: *The Politics of Agriculture: Identity and Socialist Sentiment in Bulgaria*. *Slavic Review*, Vol. 54 (1995), No.4, s. 843-868. Pozorovatelům evidentně buď unikly o několik týdnů dříve konané rumunské volby téhož roku, případně nepovažovaly Iliescovu FNS na nástupnický subjekt komunistické strany.

²⁵⁸ Jsme si ovšem vědomi i opačných tendencí, jako například antikomunistických motivů při pouličních protestech proti Orešarskému vládě. Viz například tato karikatura bývalého premiéra a lídra BSP Staniševa:

http://www.dnevnik.bg/photos/2013/06/27/2090836_fotogaleriia_13-iiat_den_na_protesta/?pic=6#picture nebo http://www.dnevnik.bg/photos/2013/06/27/2090836_fotogaleriia_13-iiat_den_na_protesta/?pic=9#picture

²⁵⁹ Bulharský konflikt tmavomodrých a bleděmodrých (viz Linz, Juan, Stepan, Alferd. Op. cit., s. 341-2) se datuje do počátku 90. let a představuje spor uvnitř někdejší antikomunistické opozice o tempo a rozsah dekomunizace. Na umírněných

odpůrcem lustrací), je teze o nutnosti nahradit antikomunismus anti-postkomunismem, tedy „zápasem proti opětovnému prosazení se starých komunistických mentalit a praktik.“²⁶⁰

Bulharsku údajně spíše než „návrat komunismu“ hrozí „osifikace postkomunismu“.²⁶¹ Ten je vyličen mimo jiné jako „vytrvalé udržování mocenských pozic starých korupčních elit“²⁶²

Želez je přitom současně kritikem některých forem antikomunismu, které označuje jako „extrémní“. Odmítá tzv. „paradigma rekommunizace“²⁶³ a jeho přímočarou agresivitu – v tom spočívá bleděmodrá, moralistická a spiritualisticko-psychologizující poloha jeho antikomunismu. „Komunismus jako takový nemůže přijít zpátky, vrací se ale jeho některé nejhorší znaky. V tom spočívá podivný osud postkomunismu: společnosti, kde komunismus se nemůže vrátit, ale nedává si nikterak naspěch se svým odchodem.“²⁶⁴

V této souvislosti se nabízí paralela s jiným slavným typickým „bleděmodrým“ středoevropským disidentem – A. Michnikiem. Otec Gazety Wyborczej je v podstatě principiálním politickým odpůrcem klasického polského antikomunisty (tedy moralizujícího konzervativce, zastávce lustrací a dekomunizace, IV. republiky, bojovníka proti smolenské lži, atd.). To se však nikterak nevylučuje s tím, že i on je dle naší funkcionální definice svého druhu antikomunistou. I on používá námi popsané delegitimizační schéma a jeho pomocí rámuje a „diagnostikuje“ bojovné antikomunisty: jejich mentalita je vlastně „dědictvím“,

---

bleděmodrých pozicích stál právě prezident Želez, zvolený ostatně do úřadu díky kompromisu se socialisty, zatímco na opačných, tmavomodrých, stál hlavní proud Svazu demokratických sil (SDS), například premiéři F. Dimitrov či I. Kostov.

Podobné schéma najdeme v téže době i v ostatních zkoumaných zemích. V Maďarsku mu zhruba odpovídá spor MDF-SzDSz (či personifikováno: hardliner premiér Antall vs. umírněný prezident Göncz). V Polsku v téže době probíhala uvnitř solidaritního tábora „válka nahoře“ – nesmiřitelná a polarizovaná prezidentská kampaň, v níž roli bleděmodrého (později narůžovělého) plnil premiér Mazowiecki a úlohu tmavomodrého L. Walesa (ten sice jen dočasně, ale o to expresivněji: v kampani vystupoval jako prezident, který bude běhat se sekýrou a přetínat komunisticko-liberální úklady, viz Dudek, Antoni. Op. cit., s. 151. Později tvrdil, že ho k tomu navedli špatní rádci, mezi nimi tehdy i J. Kaczyński, a ke svým přátelům z disentu se navrátil. Dnes představuje spíše bleděmodrou verzi). Obtížnější by bylo hledat českou paralelu. Na samém počátku 90. let snad epizodicky protiklad Havel-Ruml či Havel-Cibulka, rozhodně však nikoli „klasická“ polarita Havel-Klaus (druhý zmíněný užíval tvrdý antikomunismus až příliš očividně instrumentálně a až příliš brzy od něj ustoupil. První zmíněný se naopak posouval do stále více antikomunistických poloh).

²⁶⁰ Želez, Želju: *Is Communism Returning?* s. 253

²⁶¹ Želez, Želju. Op. cit. s. 255.

²⁶² Dalšími atributy jsou: „*nadměrná centralizace státu, korporativismus uvízlý v nacionalistických apelech a intenzivní podezřívavost vůči Západu.*“ Želez, Želju. Op. cit. s. 253.

²⁶³ Želez, Želju. Op. cit. s. 255. Adjektivum „agresivní“ Želez neužívá. Píše však, že „*paradigma rekommunizace je perfektní výmluvou extrémních antikomunistů pro selhání jejich pokusů o reformy.*“ (tamtéž)

²⁶⁴ Želez, Želju. Op. cit. s. 257. Velmi charakteristická formulace klasické představy „zaseknutí se“ postkomunismu na půl cesty, jeho „osudové divnosti“.

„břemenem“ komunismu.²⁶⁵ Jak blízko mohou být vlastně polohy sebedeklarovaného anti-postkomunisty Želeva a námi (s nadsázkou) pracovně označeného „antikomunistického anti-antikomunisty“ Michnika.²⁶⁶

Pro Bulharsko je obtížné najít jakékoli skutečné kritické body antikomunismu. Vyřazovací metodou, „*by default*“ by to snad mohla zbýt tranzice, která však představuje zdaleka nejkontinuálnější (a z hlediska diskursu vyrovnání s minulostí tedy nejproblematictější) model řízeného přechodu. Oproti Rumunsku sice chybí hořkost ukradené revoluce a marnost jejich obětí – absentuje ale také moment *symbolického* zlomu, heroického boje, revolučního lidového vzepjetí, masového antikomunistického vzdoru, který lze pojmout jako *foundational myth* i *bez ohledu* na to, že revoluce byla vlastně ukradena (ba lépe, alespoň je stále naléhavě přítomen imperativ jejího dokončení).

Také ohledně nacionalismu a personalizace již bylo mnohé řečeno v rumunské sekci výše v rumunsko-bulharských paralelách. Zde tedy postačí upozornit na dílčí rozdíly. Bulharský patrimoniální komunismus nedosáhl takového stupně personalismu jako rumunský sultanismus mimo jiné i kvůli těsnějším (ve východním bloku vůbec nejtěsnějším) svazkům se SSSR. Fakt, že bulharský režim byl na rozdíl od severního souseda důsledně prosovětský, však neznamená, že se nejednalo o „zdomácnělou“, svého druhu národní variantu komunismu. Ostatně po změně režimu se i v Bulharsku nacionalismus stal součástí výbavy postkomunistického tábora, zatímco první generace antikomunistů (ale vlastně později i Borisov) se zaštiťovali prozápadním, proevropským kosmopolitismem.

Hlavní rozdíl tedy spočívá v míře personalizace *před* i *bezprostředně* po tranzici. V Bulharsku 90. let chybí postava adekvátní demokratickému sultánovi Iliescovi. Zcela v intencích raného posttotalitarismu (a v příkrém protikladu k možnostem sultanismu) byl zestárnuvší vůdce nahrazen *kolektivním* vedením, v němž se posléze – ovšem již

---

²⁶⁵ „*Jsmo bastardy komunismu – to on utvářel naši mentalitu*“, tak zní hned úvodní anotační, tučně zvýrazněná věta fragmentu z rozhovoru pro německý Spiegel, který přetiskla Michnikova vlastní Gazeta Wyborcza (manipulace a interpretační posun *proti* vůli autora rozhovoru tedy vyloučen). Jen na okraj, tématem rozhovoru je varování, vlastně strašení před návratem Kaczyňského (titulek: Kaczyński u moci? Niebezpieczne. Chce plíživý státní převrat). Kaczyński je v rozhovoru spojen s Orbánem, politikem již realizujícím takový puč. Upozorňujeme na 1. osobu singuláru. Jeden z „bastardů“ se v autentické morální sebereflexi, tedy přesně v intencích tradic bleděmodrých, obrací do vlastních řad. Zbývá jen dodat klasickou bleděmodrou pointu: naše zmrzačená generace je navždy ztracena, do smrti si neseme komplex středoevropského řádu – spásu, očistu a morální obrodu přinesou teprve nové generace.

http://wyborcza.pl/1,76842,14355831,Michnik_dla_Spiegla_Kaczynski_u_wladzy_Niebezpieczne.html

²⁶⁶ Podobných paralel bychom našli více. Např. „bleděmodré“ SzDSz a jeho uchýlení k instrumentálnímu antikomunismu z referendové kampaně 1989. Vzpomeňme ale i Chodakiewiczovo hodnocení Orbána (viz výše): nekompromisní antikomunista a lídr, jemuž je třeba vzdát hold, ale současně též *svého druhu obět* postkomunismu.

v demokratických podmínkách – rozhořel boj o moc. Tím vším byli tedy následovníci bulharských komunistů od počátku oslabeni a není tedy náhodou, že celá jejich volební bilance od roku 1990 vykazuje – zjednodušeně – spíše klesající tendenci.

Příznačné je též „skrývání“ vítězné značky Bulharské socialistické strany (BSP) z voleb 1990 za předvolební koalice o více či méně vágních názvech.²⁶⁷

Ještě citelněji však chybělo pevné vedení první generaci bulharských antikomunistů – Svaz demokratických sil (SDS) byl spíše dějištěm permanentního vnitřního konfliktu a různých štěpení.²⁶⁸ Změna přišla až s příchodem druhé generace, s konstrukcí kladného hrdiny a nástupem B. Borisova, ovšem za cenu značného oslabení antikomunistického zápalu²⁶⁹ Lze obecně říci, že postupem času - tak jak postupně vyprchávají dědictví rozdílných nedemokratických režimů - Bulharsko v personalizaci politiky „dohadlo“ svého severního souseda a obě země navázaly na starší historické vzorce patrimoniální politiky. Obraz všemocného giganta, jenž si nechává říkat „Boyko“ a který vždy „vše zařídí“, je toho dokonalou ilustrací.²⁷⁰ Tento Boyko není jako „oni“, politici, mluví lidovým jazykem a neváhá označit Romy a seniory jako „*nekvalitní lidský materiál*“.²⁷¹ Současně je ale tento „archetypání muž“ zvláštním chodícím zosobněním ambivalence: „...*Borisov je*

---

²⁶⁷ Koalice pro Bulharsko, Předvolební koalice, Demokratická levice. Tyto koalice přitom byly fakticky zcela pod kontrolou socialistů a ani proporční volební systém jejich tvorbu nevynucoval.

²⁶⁸ Jistou výjimkou je postava I. Kostova, prvního bulharského premiéra, který vydržel ve funkci celé funkční období (1997-2001). Jeho jméno je spojeno s privatizačními korupčními skandály, zdiskreditováno a po pokusu o návrat do vysoké politiky v čele své vlastní (od SDS odstěpené) strany Demokraté za silné Bulharsko a později Modré koalice, je dnes Kostov politicky takřka irrelevantní. Jeho antikomunismus je však mnohem autentičtější a konzistentnější než Borisovův. Viz např. jeho varování před invazí bývalých agentů tajných služeb, ruským vlivem v zemi a neschopností Borisova tento problém řešit: http://www.novinite.com/view_news.php?id=124233

²⁶⁹ Antikomunismus byl vlastně hlavním, ne-li jediným vnitřním pojítkem SDS a jediným indikátorem jeho pravicového umístění. Vassilev dokonce označuje „*počáteční SDS za levicovou ve všem krom svého antikomunismu*“ (Vassilev, Boyko: *Balkan Eye: Figuring Out Right From Left*, s. 1)

GERB naopak představuje posun na autentičtější pravicové neoliberální pozice, ale současně s otupením antikomunismu, který nabývá čím dál více pragmatických podob.

²⁷⁰ Lozanov a Spassov píší o „*obrazu Boyka Borisova jako mesiáše s lidskou tváří ale se silnou rukou*“ Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin: *Media and Politics*, s. 79

„*Boyko Borisov*“ se stal symbolem archetypálního muže. V bulharském kolektivním povědomí je současně otcem národa, milovníkem pop-folku a policistou-hrdinou, který nás ochrání před zlem.“ Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 121

²⁷¹ Viz Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 127. Toto rasově-demografické „zhodnocení“ Romů a seniorů má v sobě ostatně i bezprostřední antikomunistický osten. „*Důchodci*“ podle něj „*volí jeho rivaly, socialisty, motivováni nostalgií po komunistické minulosti*.“ Viz též <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/bulgaria/4531391/Mayor-of-Sofia-brands-Roma-Turks-and-retirees-bad-human-material.html>

*antikomunistou, ale má rád dlouholetého komunistického diktátora Todora Živkova; považují ho za nekulturního, ale má titul PhD; má za sebou kariéru bodyguarda, ale umí hrát na klavír; je rozhodný a nesmlouvavý, ale neustále mění názor, atd.*²⁷²

Je věru obtížné být důsledným a zapáleným antikomunistou pro někoho, kdo je zvěčněn na notoricky známém snímku s dlouholetým komunistickým vůdcem Todorem Živkovem coby jeho bodyguard²⁷³ a kdo se o Živkovovi veřejně vyjadřuje takto: „*Vybudovat setinu toho, co [Todor Živkov] pro Bulharsko vybudoval, a udělat setinu toho, co se tehdy udělalo, a dosáhnout ekonomického růstu tehdejšího státu – to by byl úspěch pro každou vládu. ... To, že na něj ani dvacet let po jeho pádu nikdo nezapomněl, ukazuje, že se [tehdy] udělala spousta věcí. A... jestliže už dvacet let privatizujeme, tak prostě privatizujeme, to co se tehdy vybudovalo.*“²⁷⁴

Tentýž Borisov ale současně odmítá označovat bulharské socialisty jinak než komunisty a přirovnává je k „*dětem Hitlera, Goebbelse a Göringa*“.²⁷⁵ Ponechme stranou, zda každý nositel PhD musí být kulturní bytostí a zda bodyguard nesmí být pianistou. Každopádně zdánlivý paradox Borisovova antikomunismu není tak obtížné vysvětlit a je dokonce

---

²⁷² Viz Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 181

²⁷³ Karatista Borisov, který před vstupem do politiky vlastnil bezpečnostní agenturu, sloužil jako bodyguard nejen T. Živkovovi, ale později též premiéroví a „králi“ Simeonovi Sasko-koburskému. Viz Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 122. Pro slavnou fotografii „Boyka“ Borisova s Živkovem viz např. http://www.novinite.com/view_news.php?id=87733 Pro bulharskou mediální scénu příznačné je, že snímek je ilustrací ke zprávě oznamující krádež Živkovova náhrobku.

²⁷⁴ Viz Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 28-29.

²⁷⁵ Fragment z tohoto rozhovoru stojí za to citovat v souvislosti:

SPIEGEL: *Současný premiér, Sergej Stanišev, Vás obvinil z ochrany drogových bossů. Vy jste mu na oplátku pohrozil, že skončí ve vězení. Myslel jste to vážně?*

Borisov: *Komunisté jsou mým úspěchem znepokojeni, proto o mně šíří nehorázné lži. Dostávám dopisy vděku a na svou podporu z celého světa -- od CIA, FBI a od spousty hlav států – za můj energický boj proti zločinu, obchodu s drogami a lidmi.....*

SPIEGEL: *Mluvíte neustále o komunistech. Máte na mysli vládnoucí Socialisty?*

Borisov: *Nedělám mezi nimi rozdíl. Socialisté jsou dětmi členů bývalého politbyra.*

SPIEGEL: *... vyzbrojení ideologií z éry diktátora Todora Živkova?*

Borisov: *Co by si Německo pomyslelo, kdyby byly dnes u moci děti Hitlera, Göringa a Göbbelse? Že se najednou narodili jako demokraté?*

SPIEGEL: *Řada Bulharů je přesvědčena, že zemi ve skutečnosti řídí bývalá tajná služba, jejíž chapadla přežila pád komunistického režimu v roce 1989.*

Borisov: *Samozřejmě. Naše bývalá tajná služba, spolupracující ruku v ruce se srbskou tajnou službou, tvoří dokonalý konglomerát. A má podporu médií.*

Dostupné elektronicky v angličtině: <http://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-bulgaria-s-boyko-borisov-we-are-inundated-with-scandals-a-633985.html>

v dokonalém logickém souladu s tím, co již jsme o Bulharsku (i jiných zemích) uvedli v souvislosti s anti-postkomunismem. Tak jako v ČR nejsou hlavní terčem komunisté, ani v Bulharsku to není Živkov, který v roce 1998 zemřel, nýbrž socialisté, kryptokomunisté, agenti, kteří se vetřeli do systému a ovládají ho (a spolu s nimi se „svezou“ i Turci, Rómové, senioři a další – ostatně dobrá ukázka techniky spojování, kdo *současně* zacílíme nenáviděnou elitu i ještě nenáviděnějšího sociálního páriu).²⁷⁶

Dne naší definice tedy Borisov je antikomunistou, ať již je jeho poměr k Živkovovi jakýkoli.²⁷⁷ Vrátime-li se k rumunskému srovnání, mezi oběma fázemi bulharského antikomunismu je navíc jasnější prodleva a mezera 2001-2005, kterou vyplňuje přechodný hegemon pravice Simeon II. (a jeho Národní hnutí za stabilitu a pokrok, původně Národní hnutí Simeon Druhý, obojí NDSV) se svým antistranickým, antiideologickým depolarizačním všenárodním apelem. Toto intermezzo „pravice bez antikomunismu“ v Rumunsku chybí. Zato je tam však v téže době (2000-2004) přítomno intermezzo „parlamentu bez pravice“²⁷⁸

Ve zbytku bulharské podkapitolky se zaměříme na některé typické figury a motivy bulharského antikomunismu. Silněji než v jiných zemích je přítomen obraz všudypřítomného agenta DS (bulharské tajné služby, období StB či KGB), obraz, který představuje mimořádně silnou vzpruhu bulharského antikomunismu.²⁷⁹

S tím velmi úzce spjat je obraz komunisty milionáře. Bývalý vicepremiér z někdejší hlavní pravicové strany 90. let (SDS) v roce 2010 prohlásil, že „80 % bohatých lidí v Bulharsku

---

²⁷⁶ Důslednějšími antikomunisty jsou někteří lidé okolo Borisova, např. jeho bývalý ministr financí a vicepremiér S. Djankov, který před jejich roztržkou býval jednou ze tří hlavních postav GERBu. Je příznačné, jak vášnivě se Djankov právě v době konfliktu s Borisovem (po vynuceném odchodu z kabinetu) vyznává ke svým původním politickým motivacím: „*Byl jsem hnán jedinou emocií: nikdy jsem neměl rád komunisty, a tehdy nová verze komunistů, socialisté, převzali kabinet...*“ Přeje si též, aby se socialisté nedostali k vládě „*nikde jinde v Evropě.*“ viz http://www.novinite.com/view_news.php?id=147961

²⁷⁷ Reference k minulosti se netýká Živkova, ale posledních dní bulharského komunismu, kdy byl tento „budovatel“ svržen palácovým pučem uvnitř strany, a tranzice, kdy se „pučisté“ stali znovuzrozenými demokraty a přenesli svá privilegia i konexe do nového (staro)systému.

²⁷⁸ Řečeno s nepatrnou měrou nadsázky. Kombinovaná síla pravice byla cca 12 % hlasů a hlavní opozicí vůči postkomunistickým sociálním demokratům byla Tudorova PRM. I tehdy ještě sociálnědemokraticky gravitující Romanova PD byla silnější než každá z obou pravicových stran.

²⁷⁹ „*Stav protodemokracie trval déle, než většina lidí v Bulharsku očekávala (dle některých byl záměrně protahován), a výsledkem byla dokonalá transformace sociálních rolí...do nových: businessman, bankéř, podnikatel, boss organizované zločinecké skupiny, politický leader, vlastník médií. Díky dobrému vzdělání, jazykové výbavě, častým cestám do zahraničí, enormního množství informací a sociálních kontaktů... se agent DS ukázal být nejadaptabilnější sociální rolí v Bulharsku. Členové tajných služeb prakticky obsadili klíčové pozice ve všech sociálních sférách a komunitách.*“ Viz Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 25. Tento popis „protodemokracie“ je v zásadě kompatibilní s Železovou diagnózou postkomunismu (viz výše).

pracovalo kdysi pro tajnou službu“.²⁸⁰ Cesty zbohatnutí jsou různé: od „*kufříků peněz od komunistické strany*“, přes „*kontrolu pašeráckých kanálů*“ až po „*výhodné úvěry a jiná privilegia*“. Jako agent byl „demaskován“ i jeden z nejbohatších: Simeon Sasko-koburský.²⁸¹

Na rozdíl od zemí reprezentujících „antikomunismus poražených“ však v Bulharsku tento antielitářský odstín antikomunismu poněkud narušuje obraz komunisty-venkovana a penzisty. Vedle linky na zbohatlickou elitu zde tedy vede rovněž jiná linka na periferii, ať již sociální, funkcionální či demografickou. Tato ambivalence je pro antikomunismus opozdílů charakteristická.²⁸²

Zatímco Polsko a Maďarsko by mohly být případem politického vítězství antikomunismu, Rumunsko a Slovensko jeho porážky (u všech čtyř zemí ovšem s možností budoucího zvratu, případně revanše), Bulharsko by mohlo být adeptem na – vcelku typicky – uvíznutí antikomunismu uprostřed cesty, jeho rozmělnění v Borisovově pragmatismu a mutaci v obecnější anti-elitářský, a antioligarchický protest, z nějž se „minulá linka“ postupem času vytratí.

3.13 Antikomunistický suterén

---

²⁸⁰ Cit. z Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 35.

²⁸¹ Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 36. Trefná analýza obrazu (post)komunisty-agenta-zbohatlíka následuje tamtéž: „*To, co máme v Bulharsku, je brutální forma kapitalismu...Namísto analýzy systému, který jim dovolil zbohatnout – absence pravidel, nízké daně, neoliberalní ideologie privatizace – zaměřují bulharská média bezprostřední hněv lidí vůči historii těchto jednotlivců: jako kdyby snad nebyť agentů DS, kapitalismus v Bulharsku by byl báječný. Je pochodem zajímavé, že zatímco všudypřítomná nenávist vůči restituentům z doby po roce 1989, jak se zdá, postupně vyprchává: jednoduše proto, že tyto lidi lze snadno identifikovat, agenti DS jsou všude a nikde zároveň...Tvrzení, že většina nově zbohatlých Bulharů patřila do komunistické nomenklatury nebo pracovala pro DS, vlastně není lživé. Jde o to, že tento personalizovaný aspekt problému je pouze částí pravdy, částí, která substituuje celek.*“ Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin. Op. cit., s. 36-37

²⁸² G. Creed vysvětluje vysokou podporu BSP na venkově jednak pozitivní zkušeností modernizace a sociální diverzifikace, kterou bulharský venkov prodělal v posledních dekádách komunismu („odrodníčení“ zemědělců a venkovanaů), a s tím související obavou z chystané transformace 90. let (a jejich „znovuzrolničtění“). A konkrétní podoba *de facto* nucené dekolktivizace v podání SDS, kterou Creed líčí a podrobuje kritice, tyto obavy více než potvrdila a podporu BSP na venkově i maloměstě utvrdila. Pro popis úpadku doprovázejícího likvidaci družstev, viz zejm. str. 861-3. Antikomunismus byl v tomto procesu nesmírně důležitý. Silně „městsky“ a intelektuálsky založené hnutí SDS věřilo, že za úspěchem levice na venkově, stojí moc starorežimních sítí, pro něž jsou družstva hlavním institucionálním tkanivem. Významnou pohnutkou pro tuto až jakobinsky pojatou dekolktivizaci byla snaha tyto sítě rozbít (a snad i venkovany „osvobodit“). Creed, Gerald: *The Politics of Agriculture: Identity and Socialist Sentiment in Bulgaria. Slavic Review*, Vol. 54 (1995), No.4, s. 843-868

Jako užitečné se též jeví ukázat některé vyloženě vulgární a agresivní projevy antikomunismu, které se ve veřejném prostoru vyskytují. Fakt dostatečného výskytu je měřítkem jejich relevance. V antikomunistickém diskurzu sehrávají důležitou funkci, kterou rozhodně nelze podceňovat. Posouvají hranice možného. Mění optiku. Snižují práh citlivosti vůči antikomunistickým útokům až na samé dno, v důsledku čehož se pak „standardní“ ataky politiků, novinářů a intelektuálů hlavního proudu jeví jako umírněný projev - jako něco samozřejmého a normálního. Radikalita a násilnost vulgárního antikomunismu poskytuje milosrdné pozadí jakékoli jiné polarizační a delegitimizační strategii, která tyto nejnižší charakteristiky postrádá. „Suterénní“ antikomunismus tak vlastně nepřímou legitimize „salónní“ antikomunismus-instrument politického boje, který především je předmětem naší analýzy.

Podstatnou okolností je, že všechny čtyři zkoumané země v meziválečném období zažily autoritářské režimy, praktikující agresivní antikomunismus. Všechny vedly válku se Sovětským svazem – z toho Polsko aniž by bylo v příslušné době satelitem či spojencem hitlerovského Německa.

Tato podkapitolka, která je pouhým letmým návrhem, velmi skromnou sondou, se zaměřuje právě na polskou scénu a přináší několik ukázek. Důvod pro polskou volbu zčásti pragmatický – dobrá znalost jazyka a prostředí – ale především plyne z celkového tématu této disertační práce.

Hesla, která se objevují na akcích pravicových radikálů, jsou např.: "*Raz sierpem, raz młotem czerwona holota*" (jednou srpem, jednou kladivem, červená holota)²⁸³ nebo "*A na drzewach zamiast liści będą wisieć komuniści!*" (tento se dokonce rýmuje i v češtině: a na stromech místo listí budou viset komunisti).²⁸⁴

---

²⁸³ Případně variantu s obrázkem Stalina a obměnou: „...*Tuskova holota*.“ Opět technika spojování. Viz

<http://pl.memgenerator.pl/user/radioaktywny/-/1/1/5> či <http://pl.memgenerator.pl/mem-image/raz-sierpem-raz-mlotem-tuskowa-holote-pl-ffffff>

²⁸⁴ Oba pokřiky např. zněly na protestní akci radikálů narušujících mítink Palikotova hnutí v Kielcích v červnu 2013. Událost nabízí i dobrou ukázkou technik spojování a nabalování významů. Volalo se též: "*Pedofile, lesby, geje, cala Polska się z was śmieje*". Viz

http://m.wyborcza.pl/wyborcza/1,105402,14174640,Awantura_na_spotkaniu_Ruchu_Palikota_Interweniowala.html Oba

pokřiky mají též své facebookové komunity: <https://www.facebook.com/pages/raz-sierpem-raz-m%C5%82otem-w-czerwona-holota-105402-14174640>

a <https://www.facebook.com/pages/A-na-drzewach-zamiast-li%C5%9Bci-b%C4%99d%C4%85-wisie%C4%87-komuni%C5%9Bci/302979899807300> A veršík s „visícími komunisty“

je součástí písničky, která začíná: „*Nové barvy starých vlajek, nové lži rudých svini, cíl je stejný – vykrváčet národ, do*

polední kapky krve...“ Skví se např. i obraty jako „*banda zkurvysynů a nic víc, synové vrahů našich otců...*“ Celý text polsky

viz <http://www.tekstowo.pl/piosenka.prawe-skrzydlo-zamiast-liści.html>

Další oblíbený slogan je „*śmierć komunie*“. Na snímku z fotbalového stadionu (který dodá představu o tom, že se nejedná o sentiment v žádném případě zcela marginální) je navíc doplněno heslem: „*lepe być mrtvý než rudý*“.²⁸⁵

Nic než Polsko! Stop levičákům a levičácké módě! Přeskrtnuty jsou symboly SSSR (nápis s rudou hvězdou), komunismu (srp a kladivo), ale také tvář Che Guevary a symbol homosexuálů.²⁸⁶

Fanoušci SK Baltyk Gdynia jsou evidentně lidé čtíví. Ve svém internetovém magazínu „Poslední kohorta“ citují antikomunistického spisovatele Józefa Mackiewicze a fragment dialogu dvou postav z díla „*Droga donikąd*“ (Cesta nikam): „...- *Jak to, strílet? Do koho? – Jako obvykle. Jednoduše. Do bolševiků...*“²⁸⁷

Nesčíslné množství obrázků (zejména válečná propaganda z polsko-sovětského konfliktu roku 1920) se naskýtá pod heslem „*Bij bolszewika*“.²⁸⁸ Stejnojmenná písnička Armii Krajowej heslem začíná veršem, jehož pojetí „univerzality“ a latentní přenositelnosti „postavy bolševika“ pozoruhodně rezonuje s naším chápáním antikomunismu: „*Bij bolševika v každé jeho postavě, neboť on je dnes tvým největším nepřítelem...*“²⁸⁹ Pružně měnit se však – opět v naprostém souladu s naší definicí antikomunismu – může nejen tvář „bolševika“ ale i „bijce“. Dokladem je například tato mutace klasického (a asi vůbec nejrozšířenějšího) propagandistického plakátu z roku 1920 pro účely jiné „války“ – prezidentských voleb 2010.

---

²⁸⁵ A na demoty.pl heslo „*śmirt komunie*“ doplněno i dovětkem „*i levičákům*“. Viz <http://www.demoty.pl/śmierc-komunie-46452> Další nepřímo antikomunistické (a především protiruské) říkadlo fotbalové provenience je zvětšeno na šále oblíbeného klubu: „*Jak powiedział stary góral, Polska będzie aż po Ural, za Uralem będą Chiny, was nie będzie skurwysyny*“ (jak řekl starý horal, Polsko bude až po Ural, za Uralem bude Čína, a po vás veta zkurvysynové)

<http://wislakrakovszale.com/wisla-krakow-szale-pozostale-precz-z-komuna-wisla-krakow-polska/>

²⁸⁶ <http://i1.ytimg.com/vi/5EmOR3Nv3g/hqdefault.jpg>

²⁸⁷ Upozorňuji, že necituji knihu, kterou se, přiznávám, nedržel v ruce, cituji magazín citující údajně tuto knihu:

http://ostatnia-kohorta.fuckpc.com/index.php?option=com_content&view=article&id=996:mier-komunie&catid=39:publicystyka&Itemid=90

Doporučuji též rubriku Galerie, kde lze opět názorně vidět spojování významů a nabalování symbolů: Kaczyński klečící před „smolenským“ křížem u prezidentského paláce, Jan Pavel II., protievropská kreslená anekdota se Hitlerem (*A co, jak se pojmenujeme za pár desítek let?! Evropská unie?! Cha! Cha! Cha!*), demonstrace za Rydzykovu televizi Trwam, ironická narážka na agenta „Bolka“ Walesu (snímek u gdaňského letiště) a prokletí vojáci (Armia Krajowa) s antikomunistickým symbolem.

Upozorňuji dále na velkopolskou mapu napravo od hlavičky stránky (Ostatnia Kohorta) kombinující poválečné územní zisky na úkor Německa s meziválečnou východní hranicí.

²⁸⁸ Doporučuji tato hesla zadat do vyhledávače obrázků a videí Google.

²⁸⁹ Celý text písně, jakož i některých dalších, zde:

http://www.fundacijapamietamy.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=55&showall=1

„Bitý“ je vyobrazen dle předlohy – jako jakási obluda s charakteristickými židovskými rysy. „Bijce“ nese ale tvář J. Kaczyńskiego a heslo bij bolševika je opatřeno dovětkem: „v *PLR i III. republice*“.²⁹⁰ Boj je tedy věčný. Skončí (snad) až ve IV. republice, kdy už bude bolševik definitivně „dobit“.

Produkcí různých okrajových a násilných subkultur jistě není radno přeceňovat. Nelze ji však ani podceňovat a ignorovat. Některé skupiny se navíc výrazně aktivizovaly a radikalizovaly v letech 2014 a 2015. Ultrapravicový Ruch Narodowy díky předvolební dohodě s hnutím Kukiz v Sejmu po volbách 2015 reprezentuje devět poslanců. Nabízí se tedy otázka po jejich okrajovosti - a jaká je vlastně povaha jejich vztahu k hlavnímu proudu konzervativní antikomunistické pravice.

Na jednu stranu představují roli „užitečných křiklounů“, kteří posouvají hranice toho, co je možné a normální. Na rozdíl od vztahu Fidesz-Jobbik (kde platí totéž) však navíc fakticky nejsou volebními konkurenty. Radikální scéna tak neplní roli soupeře ale backgroundu, poněkud hroznivé kulisy v pozadí. Navíc se zčásti evidentně jedná o „přátelskou“ subkulturu.²⁹¹ Nechápeme jejich vztah nutně jako konspiraci, nýbrž spíše jako paralelní koexistenci – rozhodně však nikoli jako konfrontaci.

3.14 Shrnutí

Cílem této kapitoly byl pokus o komparativní analýzu a typologizaci středoevropských antikomunismů pomocí trojí metafory: antikomunismu vítězů, antikomunismu poražených a antikomunismu opozdílů. Ta první má označovat elitářský antikomunismus vítězů transformace, bránících v zásadě status quo a chápajících „divnost“ postkomunistické situace jen velmi úzce, v intencích údivu a pohoršení nad přežívajícím reliktem minulosti (KSČM) a varujících před jakýmkoli spolčováním a smiřováním s tímto zbytkem zla. Důležitým prvkem je zde estetický výsměch a občasná snaha o aktivaci generačního „štěpení“. Ve druhém

---

²⁹⁰ Aby nedošlo k omylu, nejednalo se samozřejmě o součást oficiální Kaczyńskiego kampaně, nýbrž o spontánní dílo polských patriotických rodáků. Viz http://www.rodaknet.com/rp_aktualnosci_2010_plakaty_18.htm Mimoходом i oni na svém webu citují Mackiewiczze: "My musíme komunizmus vylikvidovat (pro wyniszczyć záměrně užívám tento výraz, který v jiné souvislosti použil E. Beneš – pozn. J. K.) , vypleniť, vystřelit! Žádné ohledy, žádný kompromis!..". Viz <http://www.rodaknet.com/index.htm>

²⁹¹ Záměrně nepíšeme „spřátelenou“, protože toho přátelství může být jednosměrné. Kaczyńskiego strana se k vulgárním a násilným projevu antikomunismu nehlásí.

případě jsou nositeli antikomunismu vyzyvatelé útočící na samou podstatu postkomunistického systému vykreslovaného jako místa „divnosti“. Tito nositelé reprezentují spíše poražení transformace, jsou stabilní v čase, s kořeny hluboko do 90. či dokonce 80. let, a ideologicky v zásadě koherentní. Třetí metafora má vystihovat nejen pozdní nástup antikomunistické opozice, ale i diskontinuitu a inkoherenci antikomunistického apelu. Ten je zde navíc oslaben i proto, že o radikálně protestní potenciál se musí dělit s relevantními ultranacionalistickými, šovinistickými a anti-minoritními subjekty, které na rozdíl od skupiny „poražených“ nepředstavují antikomunistickou stranu politického spektra.

Antikomunismus v této kapitole není chápán v substantiálních kategoriích, tedy jako ideologie, program či obsah, nýbrž ve smyslu spíše funkčním: instrumentální strategie používaná v soutěži politických aktérů, zaštiťující se negací komunistické minulosti a sloužící k delegitimizaci protivníka.

Negativní aspekt (předpona „anti-“), tedy politika negace, polarizace a vyloučení je dle našeho mínění o podstatě antikomunismu více vypovídající než jakýkoli pozitivní aspekt ve smyslu obsahu, programu či alternativy.

Velmi volně je též třeba chápat zbytek slova za předponou „anti-“, tedy referenci k pojmu „komunismus“. Tento odkaz plní spíš rámuje a „nálepkovací“ funkci. Pro úspěch antikomunistických strategií je totiž stěžejní právě schopnost pružné adaptace a mutace, spojování významů, personifikace. Navíc terčem antikomunismu jsou málokde komunisté, tedy alespoň v námi zkoumaném regionu. Buď proto, že z relevantního spektra fakticky vymizeli výsledkem své transformace v sociální demokraty (pak jsou ovšem beztak nálepkováni jako „komunisté“ či „bývalí komunisté“), a nebo proto – tam kde nepřejmenovaná a tzv. „netransformovaná“ či „nereformovaná“ relevantní komunistická strana přežila jako např. v ČR – že antikomunistickou strategii lze daleko účinněji a úspěšněji aplikovat na zranitelnější terč (např. sociální demokraty) než na identitárně-nostalgickou, ve své podstatě konzervativní stranu, která je vůči takové strategii rezistentní (a na niž může mít naopak spíš pozitivní stmelující dopad). A tam, kde „postkomunistická“ (transformovaná) levice atrofovala natolik, že strategicky nedává smysl se *dominantně proti ní* vymezovat a *primárně na ni* útočit (Polsko a SLD), lze antikomunistický apel bez problému zacílit na jiný subjekt – původně shodou okolností též antikomunistický. A tam, kde v politice není – s jistou nadsázkou řečeno – jiných relevantních aktérů než bývalých (post)komunistů (Rumunsko), nezbyvá, než aby se stal hlavním antikomunistou „bývalý postkomunista“.

Terčem antikomunismu jsou tedy zpravidla *sousedé* komunistů, a nejsou-li komunisté k dispozici (či jsou-li všude), pak *sousedé* těch, kteří mají v obecném povědomí ke komunistům nejbližší. Fakticky vzato může být terčem antikomunismu kdokoli a jeho nositelem taktéž kdokoli.

Jestliže jsme napříč celou kapitolou problematizovali přímou souvztažnost mezi antikomunismem a komunismem (a akcentovali spíše vágnější aspekt „negace minulosti“), pak v samém závěru se nabízí přece jen jistou provokativní paralelu načrtnout.

Tak jako antikomunismus nechápeme jako pozitivní program, nýbrž strategii negace, ani odkaz ke komunismu nepovedeme jakožto k ideologii či utopii univerzální inkluze a osvobození člověka, ale jakožto ke konkrétnímu historickému modelu nedemokratického systému spočívajícímu především na ideologické polarizaci, fundamentální delegitimizaci a vyloučení protivníka (skutečného či smyšleného). Je tedy antikomunismus (chápaný v našem smyslu) *ozvěnou* či „dědictvím“ komunismu (chápaného v našem smyslu)?

Kladná odpověď by byla příliš snadným přitakáním tajemnému fátu či Michnikovské pozici „antikomunistického anti-antikomunismu“ (viz sekce o Bulharsku výše). Záporná odpověď by byla předstíráním, že víme/dokážeme autoritativně tvrdit více, než skutečně můžeme. Naše svého druhu střední, ale snad nikoli alibistická odpověď spočívá v tezi, že sklon k delegitimizačním a vylučovacím strategiím typu antikomunismus může být důsledkem politicko-kulturních vzorců vycházejících z podmínek *dlouholetých nedemokratických režimů obecně*. Na druhou stranu tato naše teze nechce ani idealizovat demokracii jako pomyslnou množinu „samých dobrých věcí“ a přehlížet některé bytostně demokratické pobídky k polarizaci, vyloučení a soutěži delegitimizací.

Nechme tedy tuto otázku otevřenou a místo toho slibovaná provokativní souvislost mezi antikomunismem a komunismem: porovnáme-li způsob zavedení/nastolení komunistických režimů po druhé světové válce, zjistíme, že země „antikomunismu vítězů“ shodou okolností prožily zkušenost (či se jí přiblížily) „komunismu vítězů“²⁹², případy „antikomunismu poražených“ odpovídají případům „komunismu poražených“²⁹³ a jen u třetí kategorie

---

²⁹² Beze zbytku to platí pro český komunismus (volby 1946). Formulka „přiblížení“ se vztahuje k imperfektním případům „vítězů“ jako Slovensko (v roce 1946 sice byli komunisté poraženi, ale s vynikajícím výsledkem přes 30 %, navíc širokou catch-all ad hoc koalici sestavenou volební stranou) a Německo (i zde platí, že komunisté byli v době meziválečné i poválečné velmi silnou a relevantní politickou skupinou – jen těsně prohráli volební souboj s nacisty)

²⁹³ tedy režimů nastolených buď po volebních porážkách komunistů *de facto* zvenčí (Maďarsko), či po zmanipulovaných volebních „vítězstvích“ komunistů v situaci jejich evidentní slabosti (menšinovosti) ve srovnání s nekomunistickými silami (Polsko)

„antikomunismu opozdilců“ dochází k ironické přesmyčce korespondence s „předčasnými komunismy“.²⁹⁴

Toto zjištění není třeba nechávat v poloze slovní hříčky, a již vůbec ne středoevropské mystiky či ducha. Ostatně vyšli jsme z teze, že zjištěné vzorce antikomunismu vycházejí z hlubších historicko-politických tradic jednotlivých zemí, byť s klíčovou intervenující proměnnou, kterou je čtyřicetiletá existence nedemokratických režimů. Některé z nich (patrimoniální komunismy) byly nositeli dalekosáhlé modernizace dotyčných zemí, jiné (národně-akomodativní komunismy) představovaly pokračování a završení částečné modernizace a v dalších (byrokraticko-autoritářské komunismy) naopak klíčové etapy modernizace předcházely nastolení nedemokratických režimů. Zdá se, že existuje vztah mezi podílem komunistů na zásluhách o modernizaci a typem mentality antikomunistického apelu. Čím větší nárok na zásluhy o modernizaci si bývalé režimy mohou legitimně osobovat, tím více je antikomunismus vzdálen od elitářské a suverénní mentality „vítězů“ a obránců post-transformačního *statu quo*.

Tato souvztažnost dává smysl, pokud si uvědomíme, že antikomunismus vítězů čerpá svůj apel i z hrdosti předkomunistické modernity a demokratické tradice (a komunismus je zde uzávorkován a zesměšněn jako absurdní regres, historické vychýlení z „normálního“ vývoje, projekt orientálního barbarství). Naopak antikomunismus poražených zahrnuje ve své agendě i revers některých modernizačních „výdobytků“ komunismu (typicky polská debata o aborcích) a snaží si znovudobýt svou předkomunistickou hegemonii (naráží však na legitimitu levice jako přinejmenším částečných nositelů modernizace a dědiců měkkých adaptabilních režimů). Jinými slovy, i zde je komunismus orientálním barbarstvím, proti němuž však nestojí paměť „normální“ moderní západní demokracie (taková paměť zde zkrátka chybí) ale „poslední výspy“ křesťanské Evropy a civilizace. Jinými slovy, „boj proti komunismu“ je v zemích jako Polsko a Maďarsko hlubší a trvalejší součástí politiky. Není nutně chápán prizmatem „návratu k normálu“ - a pokud ano, tímto normálem je právě ona „poslední tvrz civilizace“. A „normálem“ takové pevnosti je permanentní obrana. A nejlepší permanentní obranou je, jak známo, permanentní útok.

Proč je tedy – v intencích výše uvedeného - představa „postkomunistické divnosti“, „nehotovosti“, „nenormálnosti“ o tolik silnější v zemích vyznačujících se antikomunismem

---

²⁹⁴ Mínilo tím země, kde bylo – viděno marxistickou optikou - „přeskočeno“ jedno vývojové stadium a „komunismus“ jako systém politického panství byl naroubován na podmínky převážně agrárních společností založených na klientelisticko-patronážních sítích a kultu absolutního vládce-monarchy.

poražených než v zemích antikomunismu vítěů? Jednak proto, že v těchto zemích po pádu komunismu prostě neexistovala opce „*návratu* k demokratickému normálu“. Ale také proto, že komunistická „závorka“ byla vzhledem k hlubším antikomunistickým tradicím mnohem silněji chápána jako „nepřirozená“ deviace vnucením, jdoucí *přímo proti* samotným základům polské (maďarské) tradice.

Pokud jde o „předčasné“ (patrimoniální) komunismy, ty si právě kvůli podmínkám svého nástupu (adaptace na některé předmoderní struktury) pružně vytvořily jistou autentickou domácí oporu²⁹⁵ (naopak byrokraticko-autoritářské neboli „vítězné“ komunismy jí disponovaly na svém počátku a postupem času ji ztrácely) a současně dokázaly účinně vykořenit jakoukoli opozici (opět v souladu s hlubšími politiko-kulturními tradicemi dotyčných zemí). V tom tedy spočívá linka mezi předčasným komunismem a opožděným antikomunismem.

Má-li střední Evropa (i se svým balkánským orientálním apendixem) „osud“, pak poslední čtvrtstoletí jím jsou dvě ošklivá dvojčata: antikomunismus a postkomunismus. Jedno bez druhého nemůže žít ani umřít. O konce ani začátky ale ani u jednoho z nich nejde: vždyť pointou postkomunismu je „zaseknutí se“ v půli cesty a pointou antikomunismu permanentní mutace. A pointou osudu, že se ho asi jen tak nezbavíme.

4. Polská konzervativní revoluce: vývoj po roce 2015

---

²⁹⁵ Navíc v Bulharsku mohli komunisté navazovat na velmi solidní meziválečné výsledky.

Supervolební rok 2015, ve kterém se s cca půlročním odstupem konaly prezidentské i parlamentní volby, evokuje vzpomínku na rok 2005, kdy PiS taktéž vyhrálo prezidentské i parlamentní volby. Rok 2015 se ukazuje dalším zásadním zlomem ve vývoji polské stranické politiky. Jestliže volby 2007 přinesly rekord co do redukce a koncentrace stranického formátu, a jestliže volby 2011 poprvé v po-tranziční polské historii znamenaly obhajobu mandátu dosavadní vlády, volby 2015 zlomily ještě zásadnější rekord: v Polsku poprvé nastoupila jednostranická většinová vláda. Jaroslawu Kaczyńskému se tedy nakonec vyplatila jeho nezměrná osobní a politická trpělivost a obdivuhodná resistance při snášení četných volebních porážek ve jménu „čekání na Budapešť“. Nepochybně se jí dočkal, i když v pasáži níže následuje jistá problematizace povrchního maďarsko-polského srovnávání situací 2010 a 2015.

Nejprve se však jeví žádoucí provést alespoň rámcový přehled hlubokých politických změn, do kterých se nástup vlády a prezidenta PiS odrazil.

4.1 Ústavní soud

Jedním z hlavních politických bojišť při instalaci nového režimu (ať již se dnes má nazývat. IV. republika či nikoli) je ústavní soud (Trybunał Konstytucyjny, dále TK). Aktéry sporu jsou vláda PiS, prezident Duda a jejich zahraniční spojenci (zejména Viktor Orbán) na jedné straně a většina parlamentní opozice (vyjma hnutí Kukiz), TK (spolu s ním většina odborné právní veřejnosti), a jejich zahraniční spojenci (fakticky Evropská komise, Benátská komise, atd.) na straně druhé.

Při rekonstrukci konfliktu předně nelze přehlížet, že TK byl v Polsku zpolitizován ještě před nástupem PiS k moci. V červnu 2015 vláda PO-PSL prosadila účelovou novelu zákona o TK, která upravila lhůty pro volbu ústavních soudců tak, aby jí ovládaný Sejm mohl zvolit ústavní soudce, jimž měl vypršet mandát v posledních měsících roku 2015. Připomeňme, že v prezidentském paláci tehdy nově seděl Andrzej Duda a před PO stála vidina podobné prohry v blížících se říjnových parlamentních volbách. Třem soudcům měl uplynout mandát v listopadu, tedy sice až po volbách, ale ještě před ustavením nového Sejmu. Počátkem prosince, tedy takřka měsíc po volbách a měsíc a půl po ustavení nového Sejmu,

navíc mělo vypršet funkční období dalším dvěma soudcům. A vládní koalice v červnové novele nastavila lhůty tak, aby i jejich nástupce mohl zvolit ještě starý Sejm. K tomu opravdu i došlo – krátce před volbami (kdy už bylo zřejmé, kdo zvítězí) a měsíc a půl před expirací mandátu stávající dvojice soudců.

Opoziční PiS již v červnu razantně protestovalo a podalo ústavní stížnost. Po říjnové volbě pěti soudců užilo i účinnější formu obrany. Prezident Duda, tehdy jediný politik PiS s vysokou ústavní funkcí, se rozhodl blokovat nástup nových soudců nečinností. Odmítl je pozvat ke složení přísahy, a ti se tak dodnes nemohli ujmout své funkce. Počátkem prosince TK rozhodl, že volba dvojice soudců byla opravdu nepravoplatná, a shledal příslušnou část červnové novely jako protiústavní. Zbytek normy (a volbu tří soudců) však podržel. Dudova nečinnost se však týká všech pěti. Dodejme, že na rozdíl od české hlavy státu nemá její polský protějšek naprosto žádnou účast na rozhodování o výběru soudců – prezidentova úloha je ryze formální, přijímá do svých rukou slib. To ostatně ve svém nálezu Dudovi připomněl i TK, který ho nepřímo vyzval k neprodlenému přijetí slibu.

Aféra se dále vystupňovala po říjnových parlamentních volbách. PiS okamžitě stáhlo svou vlastní ústavní stížnost na červnovou novelu a bleskově odhlasovalo novelu zákona o TK. Ta byla za bojkotu opozice 19. 11. 2015 prosazena v Sejmu, 20. 11. v Senátu a ještě téhož dne (!) podepsána prezidentem Dudou. Úprava krom jiného zavedla novou lhůtu, která – de facto retroaktivně – dopadla i pěti „sporných“ soudců. Ustanovila, že funkční období soudce začíná až momentem složení slibu s tím, že slib musí být složen do 30 dní ode dne zvolení. To vše bylo schváleno ve chvíli, kdy už 30denní lhůta příslušným soudcům dávno vypršela – díky nečinnosti téhož Dudy, který tuto novelu tak chvatně podepsal. Ještě než novela vstoupila v účinnost, odhlasovala parlamentní většina PiS sérii usnesení, podle nichž byla volba pěti soudců od počátku neplatná, a okamžitě na jejich místa zvolil nástupce. Prezident Duda od nich přijal slib následujícího dne.

Konflikt mezi TK a PiS pokračoval. Soud prohlásil většinu listopadové novely za protiústavní (jako celek ji nesměl zrušit z procedurálních důvodů – musel by tak učinit v plénu, pro což neměl dostatek způsobilých členů soudu). Nepotvrdil jen stížnost na neúměrně rychlé tempo jejího schválení. PiS nálezu neuznalo, leč „pro jistotu“ odpovědělo další novelou z konce prosince 2015. Ta již cíleně míří na omezení akceschopnosti ústavního soudu. TK nově o řadě podnětů nesmí rozhodovat v senátech, ale jen v plénu. Zvyšuje počet členů senátů z 5 na 7. Hranice usnášeníschopnosti pléna se posouvá z 9 na 13 (z celkového

počtu 15) a zavádí v senátech i plénu požadavek 2/3 většiny. To vše v situaci, kdy TK na svém webu připouští jen 12 nesporných členů.

I na tuto novelu podala opozice stížnost, kterou soud uznal. Vláda však tohoto rozhodnutí označuje za pouhé komuniké TK, považuje ho za nezákonné (TK se neřídil jednacími procedurami platného zákona o TK – tedy toho, jehož ústavnost posuzoval) a odmítá ho zveřejnit ve sbírce zákonů.

PiS vcelku cynicky připouští zpolitizovaný charakter polského ústavního soudnictví, což odráží i jeho návrh parlamentní opozici z konce ledna 2015. PiS by prý do budoucna měl mít vliv na jmenování 7 soudců, opozice 8. PiS se tak kreslí v obrazu velkorysého vítěze, který se skromně spokojí s menšinou (ve skutečnosti si tím zajišťuje klíčovou blokační minoritu šesti soudců, pomocí kterých by paralyzovalo veškeré opoziční pokusy o ústavní přezkum). A opozice, která „štedrou“ nabídku vlády odmítla, je postavena do role nekonstruktivních maximalistů a negativistů.

Díky angažmá institucí EU má kauza i svůj mezinárodní rozměr a situací kolem polského ústavního soudu se zabývala Benátská komise, která se fakticky beze zbytku přiklonila na stranu TK a opozice. Podrobila zejména druhou, prosincovou novelu zákona o TK zdrcující kritice. Vláda však její rozhodnutí považuje za neobjektivní a právně neopodstatněné a zdůrazňuje, že v posledku tak či onak musí rozhodnout princip státní suverenity.

4.2 Veřejná média, veřejná správa a státní podniky

Tzv. „malá“ novela mediálního zákona (omezená platností do června 2016) je jen přípravou na rozsáhlejší změny a její podstata je přechodná. Vyřazuje polskou mediální radu (KRRiT) z procedury výběru vedení veřejnoprávní televize a rozhlasu – nově je jmenuje přímo ministr státního pokladu. A uzákoňuje, že stávajícímu vedení okamžikem účinnosti novely automaticky vyprší mandát. Ospravedlnění je identické jako u kauzy popsané výše. PiS jen napravuje deviace způsobené minulou vládou. KRRiT byla zpolitizovaná (je pravda, že pětičlenná rada byla obsazena bývalými politiky a dle stranického klíče na základě dohody vládních PO, PSL a opozičního levicového SLD) a veřejná média nevyvážená ve prospěch bývalé vládní garnitury. Vláda PiS tedy opět syrově a bez okolků přiznává zpolitizovaný charakter další důležité veřejné oblasti a přitakává mu. Předchůdci si hráli na nezávislost skrze mediální radu – nová vláda média politizuje otevřeně a přímočaře.

Podobný vzorec najdeme i ve sporu o přijatou novelu zákona o státní (veřejné) službě. Novela stanovuje, že vedoucím pracovníkům na ministerstvech automaticky končí mandát do 30 dnů od účinnosti novely. A zavádí přímá jmenování nadřízeným namísto dosavadních povinných výběrových řízení. PiS se přitom hájí tím, že příslušné veřejné konkurzy byly beztak jen jakousi parodií na výběrová řízení a že státní správa se za vlády PO-PSL zpolitizovala a personálně zamrzla. Této argumentaci opět nelze upřít své věcné jádro.

Systematické obsazování pozic zasáhlo i státní část ekonomické sféry. Na šéfa PKN Orlen byl dosazen někdejší poslanec a ministr za PiS Wojciech Jasiński a vyměnění byli ředitelé dalších velkých strategických podniků: největší polské pojišťovny PZU, státní železniční společnosti PKP, varšavské burzy, polostátních energetických společností Enea, Energa a Tauron, apod.

K výše uvedenému přehledu je nadbytečné udávat, že polarizace polské politiky se tím posouvá na novou, v této míře dosud nepoznamenanou rovinu. Hluboký konflikt se přelévá do ústavně-právní a ústavně-politické sféry, čímž se vydává v sázku samotný liberálně-demokratický a právní charakter státu.

4.3 Sierakowského „demokratické svržení liberalismu“ a síla demokratického mandátu PiS

Sierakowski tematizuje snahy PiS o maximální koncentraci moci jako klasický konflikt populismu a liberalismu, v němž proti sobě stojí demokraticky vyjádřená vůle lidové většiny a institucionální brzdy a protiváhy, které jsou navrženy tak, aby této vůli kladly do cesty překážky. Pro Sierakowského je současné dění demokratickým útokem na liberalismus a kreslí analogii k Pilsudského sanačnímu režimu, který obětoval demokracii v zájmu boje proti nacionalismu.²⁹⁶ Pilsudského pointa je – v narážce na Kaczyňského – prostá: polská liberální demokracie dospěje tehdy, až se zbaví svých zezadu řídicích skutečných vůdců, kteří dle potřeb obětují jeden princip druhému.²⁹⁷

Sierakowského teze o demokratickém ataku na liberalismu si však zaslouží jisté pozastavení, které se týká síly onoho demokratického mandátu. PiS se rádo projektuje do

---

²⁹⁶ Viz *Slawomir Sierakowski: Wygramy z PiS-em, bo nas więcej niż ich* (rozhovor se S. Sierakowskim v deníku *Gazeta Wyborcza*, 16.1. 2016)

²⁹⁷ Viz tamtéž

svého velkého vzoru, Orbánova maďarského triumfu.²⁹⁸ Fidesz však v roce 2010 dosáhl absolutní většiny platných hlasů, a to napříč skoro celou zemí (bez Budapešti, dalších velkoměst a několika žup na severovýchod od ní). I v roce 2014, po 4 letech vládnutí, chybělo Orbánovi k absolutně většinové metě jen několik procentních bodů a Fidesz získal v součtu více hlasů než celá opozice dohromady. Podobně zavádějící je srovnání s dalším visegrádským případem, kdy se prosadila vláda jedné strany – s triumfem R. Fica z roku 2012. Smer sice nezískal absolutní většinu hlasů, ale s výsledkem přes 44 % byl na počet hlasů silnější než všechny ostatní parlamentní strany dohromady.

V tomto světle se výsledek PiS (37,58 %) jeví poněkud hubeně. Připomeňme, že procentuálně je to méně, než *obě* předchozí volební vítězství PO (2007 dokonce přes 40 %) i než vítězství levicového SLD z roku 2001 (též přes 40 %). Na druhou stranu díky vyšší volební účasti 2015 tento *relativně* slabší *procentní* výsledek PiS v absolutních číslech překoná jak výsledek SLD 2001, tak PO 2011 (byť v tomto druhém případě jen o 80 000 hlasů).

To podstatné je však něco jiného. Za „uměle vytvořenou“ absolutní většinou mandátů PiS stojí především letošní rekordně vysoký podíl propadlých hlasů. Levicové koalici chybělo k překonání 8procentního prahu pro koalici jen 0,5 %, ultrapravicovému hnutí Korwin k překonání 5% prahu dokonce jen 0,25 %.²⁹⁹

Jen letný pohled na volební mapu navíc odhaluje další zajímavost, byť ta není ničím novým. Polsko zůstává hluboce rozděleno. V polovině země skončily volby remízou a ve druhé PiS Občanskou platformu porazilo vskutku drtivě. Dokládají to dvě mapky níže. Ta první ukazuje cosi jako „kompaktní vítěznou zónu PO“, tedy co největší území, v jehož

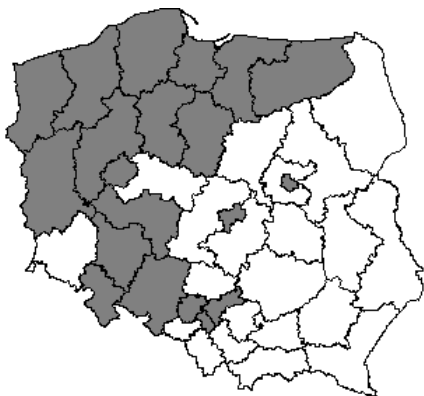
---

²⁹⁸ Slawomir Sierakowski naopak upozorňuje na celou řadu polsko-maďarských rozdílů. Všimá si, že konzervativci patří do různých evropských stranických rodin: Fidesz do evropských lidovců, kde má vazby hlavně na bavorskou CSU, zatímco PiS do euroskeptických konzervativců. Se svým hlavním spojencem, premiérem Cameronem, se ale PiS dostává do střetu kvůli britskému plánu na omezení sociálních práv unijních migrantů. Další rozdíl je ve východní politice. Orbán je proruský, kdežto PiS je věrno tradici historického polsko-ruského nepřátelství. Ze stranicko-systémového hlediska stojí PiS v Polsku na pravici, zatímco Fidesz v Maďarsku vlastně představuje jakýsi mohutný střed mezi levicí a fašizujícími Jobbikiem. Sierakowski nabízí ještě jedno provokativní tvrzení z výbavy psychologicko-politické: Orbán je podle něj cynik, kdežto Kaczyński fanatik. Viz Sierakowski, Slawomir: *Kaczyński i niemiecka filozofia* (Krytyka Polityczna, 17. 2. 2016)

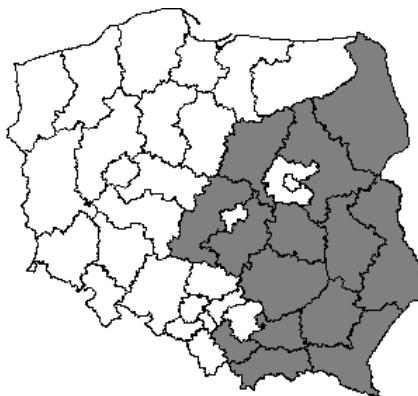
²⁹⁹ Kdyby se oba subjekty do Sejmu dostaly, dle vlastních propočtů autora by PiS potřeboval minimálně jednoho koaličního partnera. A jen na okraj ke srovnání s Ficovým triumfem: kdyby se v Polsku hlasy přepočítávaly v jednom celostátním volebním obvodu tak jako na Slovensku (a systém tak byl výrazně proporcčnější), PiS by neměl 235, ale pouze 208 mandátů ze 430. A kdyby se – za stejných, „slovenských“ pravidel – do Sejmu dostaly oba subjekty, které zůstaly těsně pod čarou, toto číslo by spadlo hluboce pod 200 mandátů.

souhrnu PO na počet hlasů velmi těsně vyhrála (je to tedy jednak 9 vítězných obvodů PO, plus 11 dalších, kde PO prohrála natolik těsně, že je ty vítězné dokážou „vstřebať“). Zajímavé je, že v rámci této „vítězné zóny PO“ dochází k dalším posunům v pořadí i na nižších příčkách, a to taktéž ve prospěch stran levicových a liberálních. Národovecké a populistické hnutí Kukiz by skončilo až páté (v celopolském měřítku třetí) a přeskočila by ho nejen levicová koalice, která by se zde pohodlně dostala do parlamentu, ale i Nowoczesna.pl Ryszarda Petru. V této severozápadní zóně by tedy vládu sestavovala PO, a to patrně právě s těmito dvěma partnery. Druhá mapka ukazuje územně kompaktní zónu na východě, kde PiS na počet hlasů porazilo PO v poměru 3:1. Zde by tedy zcela jistě mělo dvoutřetinovou ústavní většinu mandátů.

Obr. 1 – kompaktní vítězná zóna PO

Obr. 2 – zóna převahy PiS nad PO 3:1

4.4 Nástup nových antipolitických hnutí

Pointou výše provedeného argumentu nemá být zpochybnění síly vítězství PiS, ale poukaz na rozdělenost země. Obloukem se tedy vracíme k tématu, které jako hlavní motiv prostupuje touto dizertační prací – k otázce polarizace. V této souvislosti je třeba připomenout, že *oboje* volby 2015 – květnové prezidentské i říjnové parlamentní - přinesly ještě jeden polarizační impuls, který stojí poněkud ve stínu toho hlavního – totiž nástupu PiS a jeho politických reforem. Je to příchod antisystémových, antipoliticky a antistranicky se vymezujících protestních aktérů.

Do Sejmu bylo zvoleno národovecké hnutí Kukiz, které dokázalo alespoň zčásti zúročit skvělý květnový Kukizův úspěch v prvním kole prezidentské volby. Kukiz povrchně evokuje analogie s někdejší LPR (zejména kvůli předvolební dohodě o spolupráci s extrémně pravicovým Ruchem Narodowym). Ve skutečnosti je však kombinací antistranického a

antipolitického apelu (Kukizova rétorika je explicitně antisystémová – jeho první komentář k parlamentním volebním výsledkům byl, že do 2-3 let systém „pukne“) a single-issue agendy (hnutí za zavedení většinového volebního systému).

Dalším novým protestním a svého druhu antisystémovým – byť nepoměrně umírněnějším – aktérem je Nowoczesna.pl (moderní Polsko) neoliberálního ekonoma Ryszarda Petru. Tento subjekt evokuje jasnou analogii k PO v dobách svých počátků, kdy se také vymezovala proti stranickému kartelu, slibovala dalekosáhlé politické reformy, byla věrná ekonomickému neoliberálnímu purismu a její základna byla výrazně socio-demograficky vyprofilována (urbánní a ekonomicky „centrální“ oblasti, mladí, „velký“ severozápad země, vítězové transformace, atd.). Dle některých výzkumů z počátku roku 2016 by Petru mohl vytlačit PO z její role hlavní opoziční strany.

V tomto výčtu však nelze zapomínat, že o pouhou čtvrtinu procentního bodu se před branami Sejmu zastavil subjekt, který je explicitně antidemokratický (monarchistický a veřejně obhajující autoritářské režimy) a užívá rasistickou a otevřeně misogynickou rétoriku.³⁰⁰ Je to hnutí Korwin, které se – podobně jako Kukiz – velmi dobře prosadilo v mladších voličských kategoriích.³⁰¹

Úspěch těchto protestně se vymezujících outsiderů jen dokresluje, jak silný polarizační impuls volby 2015 představovaly. Minimálně ve střednědobém výhledu nic nenasvědčuje tomu, že by toto silné polarizační pnutí mělo polevit. Společnost je mobilizována, jak proti vládě a jejím antiliberálním reformám, tak na její podporu. Migrační krize, jakkoli se Polsko dotýká okrajově a spíše jen symbolicky³⁰², může polarizační tlaky jen umocnit.

---

³⁰⁰ Korwin navrhuje odebrat ženám hlasovací právo, v Africe by doporučoval obnovit koloniální panství, v Polsku eliminovat welfare state s výjimkou penzí a znásobit výdaje na armádu, atd.

³⁰¹ Dobrým empirickým testem toho, jak volili mladí, testem, který navíc spočívá výhradně na „tvrdých“ volebních datech, jsou volební výsledky v zahraničí. Jak známo, zejména na Britských ostrovech, ale také v Nizozemí, Norsku, Dánsku a jinde volily desetitisíce Poláků – převážně mladých lidí, kteří tam vycestovali za prací. Je až zarážející, jak dobře se na severozápadním evropském pásu, kde je zastoupení zahraničních Poláků mimořádně silné (jen Británie a Irská republika dohromady přes 63 000 skutečně hlasujících voličů), dokázali prosadit jak Kukiz, tak Korwin. Ve Spojeném království, Irsku, Dánsku, Nizozemsku a Norsku zaznamenali Kukiz i Korwin výsledky okolo či přes 20 % a ve všech těchto zemích byli Kukiz i Korwin v první trojici (UK a IR Kukiz první, Korwin třetí, NL a DK Kukiz první, Korwin druhý)

³⁰² Ještě v době vlády PO za premiérky Ewy Kopacz Polsko „opustilo“ stanovisko Visegrádské skupiny ohledně principiálního odporu proti kvótám na relokaci běženců. Tato otázka se též stala předmětem volební kampaně, jednoznačně se na ní vymezil například Kukiz. Okamžitě po nástupu PiS se Polsko opět přimklo ke zbytku V4 – dokonce spíše k tvrdému slovensko-maďarskému křídlu - a v reakci na bruselské teroristické útoky premiérka B. Szydło oznámila, že Polsko nepřijme žádné uprchlíky.

Závěr

Cílem této práce bylo provést analýzu vývoje polského stranického systému od demokratické tranzice až do současnosti, a to v selektivním dílčím středoevropském srovnání, které bylo uplatněno zejména na fenomén antikomunismu. Důraz v rámci této více než čtvrt stoleté periody spočíval hlavně na druhou polovinu sledovaného období – z časových důvodů (přesněji řečeno s ohledem na uzávěrku práce) však nebylo možné plnohodnotně analyticky postihnout nejnovější období po prezidentských a parlamentních volbách 2015, které se vyznačuje značnou dynamikou a zásadními proměnami na několika rovinách.

Zvláštní důraz byl v této práci kladen na fenomén polarizace, který je považován za trvalou charakteristiku polské stranické politiky. Jako velké polarizační impulsy byly identifikovány následující mezníky, z nichž některé zároveň členily i vývojové fáze stranického systému (viz níže): spor o lustrace 1992, volební vítězství levice 1993 a 1995 (oslabeně i 2001) rámované konzervativní pravicí jako „návrat“ komunistů, parlamentní volební kampaň a referendum o ústavě 1997, nástup nových antisystémových aktérů a volby 2001, Rywinova aféra 2003, projekt IV. republiky 2005, volby 2007 jako „referendum“ o něm, tragická smolenská letecká havárie 2010, nástup nových antisystémových aktérů a volby 2015.

Tento prakticky neutuchající sled silných polarizačních impulsů nevykazuje žádnou souvislost s fragmentací stranického systému. Polarizace trvá a stupňuje se i ve fázi stability a koncentrace stranického systému.

V návaznosti na výše uvedené byly v práci zkoumány následující otázky: proč v Polsku nepozorujeme Sartorim předpokládaný vztah mezi stranicko-systémovým formátem (tedy stupněm fragmentace) a stranicko-systémovou mechanikou (tedy polarizací)? Jaké byly v Polsku jiné, mimo-stranicko-formátové zdroje polarizace?

Odpovědi byly hledány v jazykově-konstruktivistickém aspektu politické soutěže, tedy v rovině, která překračuje ekonomistní downsiánská východiska Sartoriho pojetí. Přesněji řečeno, překračuje je ve větší míře, než tak ve svých jiných textech činí i Sartori sám. Političtí aktéři konstrukcí jazyka politiky aktivně spoluutvářejí preference mediánového voliče, spíše než aby do nich – jako do něčeho objektivně daného – jen projektovali své programy a politické koncepce. Jako stěžejní příklady takové konstrukce byly podrobněji analyzovány fenomény jako politika antikomunismu, která v po-tranzičním období položila základy

polarizace, a smolenský obrat polské politiky, který lze – podobně jako projekt IV. republiky – chápat jako svého druhu součást, či mutaci antikomunismu.

Odpovědi na výše položené výzkumné otázky však byly též hledány v historicko-kulturní rovině a v rozboru konstant polské politiky, jakými jsou silný sklon k historické politice paměti, k identitární politice, dále pak tradice nesamozřejmosti státního celku a vymezení se (polské) periferie vůči (cizímu) státnímu či nadstátnímu centru a z toho všeho pramenící nesmiřitelné soupeření různých pojetí toho, co vlastně zakládá legitimní ideu polského státu.

Z hlediska dalších klíčových tezí této práce je třeba uvést, že polský stranický systém byl ve všech vývojových fázích (s výjimkou první bezprostředně po-tranziční) zařazen jako blížící se polarizovanému pluralismu v Sartoriho smyslu, byť nevykazoval všech osm jeho znaků. Těmito vývojovými fázemi byly fáze počáteční krystalizace (1989-93), fáze prvotní konsolidace (1993-2000/1), fáze rekonstrukce 2001-7 a fáze vnějškové stability 2007-15 (přičemž po volbách 2015 patrně nastupuje nová fáze, jejíž vyústění je zatím otevřené).

Jako doplňující forma sartoriánské analýzy byla využita Capocciova konceptuální inovace pojmu antisystémové strany a výsledkem rozboru je – nikoli nesporná – teze, že Právo a spravedlnost se po většinu své existence vyznačovalo charakteristikami typické antisystémové strany v Capocciově smyslu a že v některých ohledech a fázích jisté antisystémové znaky vykazovala i Občanská platforma.

Polský stranický systém byl zkoumán i z hlediska štěpení, respektive dělicích linií. Na tomto poli bylo upozorněno na zajímavou rokkanovsky inspirovanou Zaryckého perspektivu primátu štěpení centrum-periferie, která se zdá být plně konzistentní s vysvětleními, která tato práce hledá pro polskou polarizaci. Bylo též upozorněno na problematičnost polskými autory oblíbeného dvoudimenzionálního pojetí, které vychází z práce Kitschelta et al. Proti těmto způsobům analytické strukturace polské politiky byly představeny některé postřehy kritického intelektuála, sociologa a publicisty S. Sierakowského, jimž sice chybí akademická propracovanost, leč které cílí na podobné rysy polské politiky, která jako její slabiny líčí sociolog D. Ost.

V rozsáhlé srovnávací kapitole o antikomunismu byly nabídnuty tři modely antikomunismu, nazvané pracovníě jako antikomunismus vítězů, antikomunismus poražených a antikomunismus opozdílů. Tyto metaforické názvy mají označovat převažující mentalitu antikomunistického apelu a jeho vztah k dalším formám apelu (zejména socio-ekonomické transformace), nikoli fakt vítězství či porážky antikomunismu, který se v každé zemi může měnit a mění v čase. Polsko bylo nabídnuto

k úvaze jako příklad antikomunismu poražených, čemuž nikterak nebrání fakt, že jeho hlavní nositelé aktuálně slaví velké politické vítězství (podobně jako je tomu ostatně v další zemi této kategorie, Maďarsku). Antikomunismus je v intencích této práce chápán především jako instrumentální politická strategie pro delegitimizaci protivníka a jako takový se vyznačuje velkou schopností adaptace, inovace a mutace. I proto byly v rámci této rozsáhlé kapitoly studovány jevy, které významně přispívaly k udržování intenzivní polarizace – IV. republika a smolenský obrat.

Velkým deficitem předkládané práce – leč autorem nezaviněným a nikterak ovlivnitelným – je nemožnost důkladněji analyzovat a postihnout nejnovější vývoj po nástupu vlády PiS a po její zimní legislativní ofenzivě z přelomu let 2015-16. Příslušná kapitola je nutně jen jakýmsi elementárním přehledem, jelikož vyústění některých trendů, včetně stranicko-systémových, je k okamžiku finalizace tohoto textu nejasné. Silná polarizace polské politiky se však i nadále jeví jako její konstanta. Dokonce se vlivem hlubokého sporu o ústavní soud posouvá na další rovinu a mohla by klást otázku nad samotný liberálně-demokratický charakter státu.

Literatura

Antoszewski, Andrzej, Herbut, Ryszard (eds.): *Polityka w Polsce w latach 90. Wybrane Problemy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998

Barša, Pavel: *How To Kill a Dream: Our Life after 1989 in the Limbo of the End of History*, lecture given on November 10, 2009, in Prague during a panel discussion to mark the 20th anniversary of the fall of the Berlin Wall, available at

<http://monumenttoformation.org/atlas-of-transformation/html/u/utopia/how-to-kill-a-dream-our-life-after-1989-in-the-limbo-of-the-end-of-history-pavel-barsa.html>

Benoit, Kenneth, Hyden, Jacqueline: Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2001, *The Journal of Politics*, Vol. 66 (2004), No. 2, s. 396-427

Bielasiak, Jack, Blunck, David: Past and Present in Transitional Voting. Electoral Choices in Post-Communist Poland, *Party Politics*, Vol. 8 (2002), no. 5, s. 563-585

Bozóki, András, Simon, Eszter: Formal Institutions and Informal Politics in Hungary. In Meyer Gerd (ed.) : *Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe*. Opladen & Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers 2008, s. 143-190

Bożyk, Stanisław: *Opozycja parlamentarna w Sejmie RP*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005

Bruszt, László, Stark, David: Remaking the Political Field in Hungary: From the Politics of Confrontation to the Politics of Competition. *Journal of international affairs*, Vol. 45 (1991), No.1 , s. 201-245

Buzan, Barry, Wæver, Ole, de Wilde, Jaap: *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998

- Capoccia, Giovanni: Anti-System Parties: A Conceptual Reassessment, *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 14 (2002), No. 1, s. 9-35.
- Creed, Gerald: The Politics of Agriculture: Identity and Socialist Sentiment in Bulgaria. *Slavic Review*, Vol. 54 (1995), No.4, s. 843-868
- Csipke, Zoltán: The Changing Significance of the 1956 Revolution in Post-Communist Hungary, *Europe-Asia Studies*, Vol. 63 (2011), No.1, s. 99-128
- Dudek, Antoni: *Pierwsze lata III. Rzeczypospolitej 1989-2001*. Kraków: Wydawnictwo ARCANA, 2002
- Eisler, Jerzy: *Marzec 1968: geneza, przebieg, konsekwencje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1991
- Eisler, Jerzy: *Grudzień 1970: geneza, przebieg, konsekwencje*. Warszawa: Wydawnictwo Sensacje XX wieku, 2000
- Głajcar, Rafał, Migalski, Marek: *Prezydent w Polsce po 1989 r. studium politologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2006
- Hanley, Sean: From Neo-liberalism to National Interests: Ideology, Strategy, and Party Development in the Euroscepticism of the Czech Right, *East European Politics & Societies*, Vol. 18 (2004), No. 3, s. 513-548
- Hanley, Sean, Szczerbiak, Aleksander, Haughton, Tim, Fowler Brigid: *Explaining the Success of Centre-Right Parties in Post-Communist East Central Europe: A Comparative Analysis*, SEI Working Paper, No. 94, 2007
- Hogea, Alina : Coming to Terms with the Communist Past in Romania: An Analysis of the Political and Media Discourse Concerning the Tismăneanu Report, *Studies of Transition States and Societies*, Vol 2 (2010), Issue 2, s. 16-30

Holzer, Jerzy: The Political Right in Poland 1918-39, *Journal of Contemporary History*, Vol. 12 (1977), No. 3, s. 395-412

Jasiewicz, Krzysztof : Anarchia czy pluralizm? Podziały polityczne i zachowania wyborcze w roku 1991 i 1993. In Gebethner, Stanisław (ed.): *Wybory Parlamentarne 1991 i 1993 a Polska Scena Polityczna*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995, s. 49-72

Jasiewicz, Krzysztof : „The Past Is Never Dead.“ Identity, Class, and Voting Behavior in Contemporary Poland, *East European Politics and Societies*, Vol.23 (2009), No. 4, s. 491-508

Ka-Lok Chan, Kenneth : Poland at the Crossroads: The 1993 General Election, *Europe-Asia Studies*, Vol. 47 (1995), No. 1, s. 123-145

Kersten, Krystyna (ed): *Polska 1956 – próba nowego spojrzenia*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1997

King, Charles: Remembering Romanian Communism, *Slavic Review*, Vol. 66 (2007), No. 4, s. 718-723

Kitschelt, Herbert, Mansfeldova, Zdenka, Markowski, Radoslaw, Tóka, Gábor: *Post-Communist Party Systems, Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Kopstein, Jeffrey, Wittenberg, Jason: Who Voted Communist? Reconsidering the Social Bases of Radicalism in Interwar Poland, *Slavic Review*, Vol. 62 (2003), No. 1, s. 87-109

Koubek, Jiří, Polášek, Martin: *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?* Praha: Friedrich Ebert Stiftung, 2013

Kowalski, Mariusz: *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, 2000

Kubát, Michal: *Politika v Polsku po roce 1989: Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence*. Praha: Karolinum, 2000

Kubát, Michal: *Demokracie v Polsku: Politický systém Polské republiky (1989–2005)*. Praha: SLON, 2005

Laakso, Markku, Taagepera, Rein: Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, *Comparative Political Studies*, Vol. 12 (1979), No. 1, s. 3-27

Linz, Juan, Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1996

Lozanov, Georgi, Spassov, Orlin: *Media and Politics*. Sofia: Konrad Adenauer Stiftung, Foundation Media Democracy, 2011

Mair, Peter: *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press, 1997

Markowski, Radoslaw: Political Parties and Ideological Spaces in East Central Europe, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol 30 (1997), No. 3, s. 221-254

Millard, Frances: Poland: Parties without a Party System, 1991-2008, *Politics and Policy*, Vol. 37 (2009), No. 4, s. 781-798

O'Donnell, Guillermo: Delegative Democracy, *Journal of Democracy*, Vol. 5 (1994), No. 1, 55-69

Oseka, Piotr: *Marzec '68*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008

Ost, David: *The End of Solidarity. Anger and Politics in Postcommunist Europe*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2005

Polášek, Martin, Novotný, Vilém, Perotino, Michel, et al.: *Mezi masovou a kartelovou stranou. Možnosti teorie při výkladu vývoje ČSSD a KSČM v letech 2000-2010*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2012.

Raciborski, Jacek (ed.): *Elity rządowe III RP 1997-2004. Portret socjologiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2006

Raciborski, Jacek (ed.): *Studia nad wyborami Polska 2005 – 2006*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2008

Racz, Barnabas, Kukorelli, István: The 'Second-generation' Post-communist Elections in Hungary in 1994, *EUROPE-ASIA STUDIES*, Vol. 47 (1995), No. 2, s. 251-279

Sanchez, Omar: Party Non-Systems. A Conceptual Innovation, *Party politics*, Vol. 15 (2009), No. 4, s. 487-520.

Sartori, Giovanni: Concept Misformation in Comparative Politics, *The American Political Science Review*, Vol. 64 (1970), No. 4., s. 1033-1063

Sartori, Giovanni: From the Sociology of Politics to Political Sociology, *Government and Opposition*, Vol. 4 (1969), No. 2, s. 195-214

Sartori, Giovanni: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976

Siraoff, Alan. Comparative presidencies: The inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction, *European Journal of Political Research*, Vol 42 (2003), No. 3, s. 287–312

Stan, Lavinia: Truth Commissions in Post-Communism: The Overlooked Solution, *The Open Political Science Journal*, Vol. 2 (2009), No. 1, s. 1-13

Szabó, Máté: From a suppressed anti-communist dissident movement to a governing party: the transformations of FIDESZ in Hungary, *Corvinus Journal of Sociology & Social Policy*, Vol. 2 (2011), No. 2, , s. 47-66

Szczerbiak, Aleksander: The Birth of a Bi-polar Party System or a Referendum on a Polarising Government? The October 2007 Polish Parliamentary Election, SEI Working Paper No. 100, 2008

Szczerbiak, Aleksander: Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland, *Europe-Asia Studies*, Vol. 54 (2002), No. 4, s. 553-572

Szczerbiak, Aleksander: Europe as a Re-aligning Issue in Polish Politics?: Evidence from the October 2000 Presidential Election, SEI Working Paper No. 48, 2001

Szczerbiak, Aleksander: History Trumps Government Unpopularity: The June 2003 Polish EU Accession Referendum, *West European Politics*, Vol. 27 (2004), No. 4, s. 671-690

Szczerbiak, Aleksander: Interests and Values: Polish Parties and Their Electorates, *Europe-Asia Studies*, Vol. 51 (1999), No. 8, s. 1401-1432

Szczerbiak, Aleksander: Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support, *Europe-Asia Studies*, Vol. 55 (2003), No. 5, s. 729-746

Szczerbiak, Aleksander: Poland (Mainly) Chooses Stability and Continuity: The October 2011 Polish Parliamentary Election, SEI Working Paper No. 129, 2012

Szczerbiak, Aleksander: Poland's Unexpected Political Earthquake: The September 2001 Parliamentary Election, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 18 (2002), No. 3, s. 41-76

Szczerbiak, Aleksander: *Poles Together? Emergence and Development of Political Parties in Post-Communist Poland*. Budapest and New York: Central European University Press, 2001

Szczerbiak, Aleksander: 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'?: The September-October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23 (2007), No. 2, s. 203-232

Szczerbiak, Aleksander: State Party Funding and Patronage in Post-1989 Poland, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 22 (2006), No. 3, s. 298-319

Szczerbiak, Aleksander: Why Is There No Christian Democracy in Poland – and why Should We Care?, *Party politics*, Vol. 14 (2008), No. 3, s. 479-200

Szulkin, Ryszard: The 1990 Presidential Election in Poland, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 16 (1993), No. 4, s. 359-381

Štefek, Martin: *Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985*. Praha: Nakladatelství Pavel Mervart, 2014

Tworzecki, Hubert: *Parties and Politics in Post-1989 Poland*. Boulder: Westview Press, 1996

Vasilev, Boyko: Balkan Eye: Figuring Out Right From Left, *Transitions Online*, issue: 05/07 / 2012

Wiatr, Jerzy: *Socjologia wielkiej przemiany*. Warszawa: Krajowa Agencja Promocyjna, 1999

Wyrozumska, Aleksandra, Meyer, Gerd: Formal Institutions and Informal Politics in Poland. In Meyer Gerd (ed.) : *Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe*. Opladen & Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers 2008, s. 191-232

Zarycki, Tomasz: Politics in the Periphery: Political Cleavages in Poland Interpreted in Their Historical and International Context, *Europe-Asia Studies*, Vol. 52 (2000), No. 5, s. 851-873

Zerubavel, Eviatar: *Social Mindscales: An Invitation to Cognitive Sociology*. Cambridge: Harvard University Press, 1999

Zubek, Voytek: The Reassertion of the Left in Post-Communist Poland, *Europe-Asia Studies*, Vol. 46 (1994), No. 5, s. 801-837

Żukowski, Tomasz: Spektakl na zamknięcie sezonu. Wybory w teatrze polityki, *Więź*, Vol (1996), No. 1, s. 21-104

Želev, Želju: Is Communism Returning? In Tismăneanu, Vladimir (ed): *The Revolutions of 1989 (Re-Writing Histories)*. London and New York: Routledge, 1999, s.253-257